

LEIDRAAD

*voor
juridische
auteurs*

Voetnoten,
bronvermeldingen,
literatuurlijsten
en afkortingen in
Nederlandstalige
publicaties

Kluwer

a Wolters Kluwer business

2013

Leidraad voor juridische auteurs

LEIDRAAD

voor juridische auteurs

Voetnoten, bronvermeldingen,
literatuurlijsten en afkortingen
in Nederlandstalige publicaties

Zevende druk

Kluwer

Deventer 2013

Citeertitel: *Leidraad voor juridische auteurs* 2013

Grafische vormgeving: Bert Arts bNO

© 2013 M.H. Bastiaans, H.M.J. Bogaard, A.F.M. Brenninkmeijer, G. van Bussel, K. Frielink, H.R.W. Gokkel, N. Hagemans, A.J.J. van der Heiden, J.O. van Klinken, H. Konijnenbelt, W. Konijnenbelt, B.J. Koops, J.P. Loof, G.J.H.M. Mom, K.J.M. Mortelmans, P.F. van Oosten de Boer, K. Peters, P. van Seters, G.A.I. Schuijt, M.Ph. van Sint Truiden, J. Sperling, C. Waaldijk, J.G.L. van der Wees

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag zonder voorafgaande toestemming van de uitgever worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van art. 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, *Stb.* 2002, 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3051, 2130 KB).

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever(s) geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten en onvolkomenheden, noch voor gevolgen hiervan.

Als uitgever en distributeur treedt op Kluwer te Deventer.

ISBN 978 90 13 11528 4
NUR 820-102

TER INLEIDING

Bij de eerste druk

Het schrijven van een boek, een artikel of een scriptie over een juridisch onderwerp is op zichzelf al moeilijk genoeg. Extra lastig is dat men geconfronteerd wordt met praktische vragen als: hoe vermeld ik rechtspraak, Kamerstukken, boeken en tijdschriftartikelen, hoe kort ik af? Bij gebrek aan uniforme gedragsregels moet iedere beginnende juridische auteur telkens opnieuw het wiel uitvinden. Dat kost onnodig veel tijd en energie.

Heeft de auteur eenmaal *zijn* vorm gevonden, dan zendt hij het manuscript op papier, op diskette of per e-mail naar de uitgever of de redacteur van bundel of tijdschrift. Die kan dan weer opnieuw beginnen, want ook hij wil enige eenvormigheid en moet alles weer aanpassen aan de regels die *hij* hanteert. Wie ooit redacteur is geweest van een bundel opstellen of van een juridisch tijdschrift, weet waar wij het over hebben.

Dit boekje wil de leidraad vormen waaraan naar onze mening grote behoefte is.¹ Auteurs en redacteurs van juridische literatuur bieden wij handzame richtlijnen voor de meest voorkomende praktische vragen rond voetnoten en verwijzingen, literatuurvermeldingen, afkortingen en dergelijke. Uiteraard moesten wij keuzes maken. Wij lieten ons daarbij niet door principes, maar door de praktijk leiden. Waar reeds richtlijnen bestaan, zoals voor het vermelden van overheidsstukken, hebben wij ons daarbij zoveel mogelijk aangesloten.

1. Kottenhagen-Edzes, Van Koppen & Kottenhagen 1988 geeft ook aanwijzingen voor bronvermelding en titelbeschrijvingen, maar is in zijn opzet ruimer omdat het ook onderwerpkeuze en onderzoeksmethoden behandelt. Wij hebben uiteraard de in dat boekje aanbevolen richtlijnen in onze overwegingen betrokken.

Wij hebben de opzet eenvoudig gehouden en ons beperkt tot de meest voorkomende problemen. In een eerste hoofdstuk zetten wij het hoe en waarom van de wetenschappelijke verantwoording in voetnoten, bronvermelding en bibliografie uiteen. Daarop volgen korte hoofdstukjes over literatuur, regelgeving en jurisprudentie. Hoewel in de 'juridische' volgorde wetgeving en jurisprudentie vooropstaan, beginnen wij met de literatuur, omdat dat beter aansluit op het eerste hoofdstuk. Aan het eind geven wij enkele richtlijnen voor afkortingen en hebben wij een lijst gemaakt van veel voorkomende afkortingen.

Tot voorbeeld hebben wij *The Bluebook. A Uniform System of Citation* genomen, maar anders dan die Amerikaanse handleiding hebben wij ons, zoals gezegd, beperkt tot de meest voorkomende praktische problemen.² Deze *Leidraad* is daardoor overzichtelijker en handzamer geworden, en geschikter om als het Nederlandse 'blauwboek' te worden gehanteerd. Benadrukt moet worden dat deze leidraad bedoeld is voor Nederlandstalige teksten, die in Nederland worden gepubliceerd. Voor publicaties in andere talen en/of in andere landen gelden veelal afwijkende gebruiken en richtlijnen.

Wat betreft de doelgroep denken wij vooral aan redacties van boeken en tijdschriften en aan de juridische auteurs zelf. Ook denken wij nadrukkelijk aan het wetenschappelijk onderwijs. Wij zouden het toejuichen als studenten reeds bij het schrijven van het eerste werkstuk vertrouwd zouden worden gemaakt met de beginselen van wetenschappelijke verantwoording en de redactie daarvan. Bij het schrijven, begeleiden en beoordelen van scripties zou deze leidraad onmisbaar moeten zijn.

Voor de goede orde: de richtlijnen worden door ons gepropageerd. Zij zijn geen wet. Volgt men deze richtlijnen echter, dan is men in elk geval volledig én consequent. Dat zijn toch de eerste eisen die men aan een wetenschappelijke verantwoording mag stellen. Wij staan overigens open voor kritiek, suggesties en aanbevelingen, die wij graag in een eventuele volgende druk zullen verwerken.

De auteurs van dit boekje vonden elkaar doordat G.A.I. Schuijt in het *Nederlands Juristenblad* zijn nood had geklaagd over de vaak voorkomende onvolledigheid en inconsistentie van voetnoten en bronverwijzingen in de juridische literatuur in Nederland.³ Een twintigtal auteurs, redacteuren en uitgevers gaf gehoor aan zijn oproep een commissie te vormen. De commissie ging weldra aan het werk, met dit boekje als resultaat. Dat

2. *The Bluebook* 1991, inmiddels: 2008; zie ook *The University of Chicago Manual* 1989, inmiddels: *The Maroonbook* 2013.

3. Schuijt 1995.

de commissie in meerderheid bestaat uit redacteurs van tijdschriften en uitgevers van juridische boeken en tijdschriften en dat het door diverse uitgevers gezamenlijk wordt uitgegeven, geeft het vertrouwen dat de in dit boekje gepresenteerde richtlijnen brede ingang zullen vinden.

Ten slotte: de *voorbeelden* die wij gebruiken zijn soms gefingeerd.

De commissie:

G.A.I. Schuijt, *voorzitter*

J.O. van Klinken, *secretaris*

M.H. Bastiaans

H.M.J. Bogaard

A.F.M. Brenninkmeijer

G. van Bussel

K. Frielink

H.R.W. Gokkel

N. Hagemans

A.J.J. van der Heiden

H. Konijnenbelt

W. Konijnenbelt

B.J. Koops

J.P. Loof

G.J.H.M. Mom

P.F. van Oosten de Boer

K. Peters

P. van Seters

M.Ph. van Sint Truiden

J. Sperling

C. Waaldijk

Bij de zevende druk

De *Leidraad* blijft in een behoefte voorzien. Er zijn sinds 1997, het jaar van de eerste druk, zo'n veertigduizend exemplaren verkocht. Het is verheugend dat steeds meer universiteiten en hogescholen de *Leidraad* aan hun juridische studenten voorschrijven.

Ook in deze zevende druk zijn reacties en suggesties van lezers en gebruikers verwerkt, verbeteringen aangebracht en is de tekst waar nodig geactualiseerd. In deze druk wordt daarnaast uitvoerig aandacht besteed aan de consequenties van de invoering van het Europese uniforme

verwijzingssysteem naar rechtspraak, de European Case Law Identifier (ECLI), die het LjN medio 2013 heeft vervangen.

Steeds meer tijdschriften zijn overgegaan op het nummeren van hun publicaties in een jaargang. Dat maakt het zoeken – en dus ook het verwijzen – ernaar gemakkelijker. Ook is er nog meer dan in vorige drukken rekening mee gehouden dat steeds meer bronnen via het internet beschikbaar zijn en dat steeds meer juristen vertrouwd zijn geraakt met internetadressen als Rechtspraak.nl en Curia.eu.

De drukken twee en volgende zijn niet verzorgd door de voltallige commissie, die tekende voor de eerste uitgave in 1997, maar door een kleine redactiecommissie. Daaruit heeft J.O. van Klinken zich nu teruggetrokken. Hij was als secretaris van de oorspronkelijke grote commissie van meet af aan een belangrijke spil en bleef dat gedurende meer dan vijftien jaren in de kleine commissie. De redactie is hem veel dank verschuldigd voor zijn inzet. Verheugd is de redactie over het toetreden tot de kleine commissie van M.Ph. van Sint Truiden, die al lid was van de oorspronkelijke grote commissie, en van J.G.L. van der Wees, die de afgelopen jaren de kleine commissie al vele malen met raad en daad heeft bijgestaan op het gebied van de (verwijzingen naar) bronnen op het internet.

Ook voor deze druk was K.J.M. Mortelmans weer bereid voor de paragrafen over de Europese Unie de commissie te adviseren. De redactiecommissie is hem daarvoor bijzonder erkentelijk, maar blijft uiteraard verantwoordelijk voor de inhoud van dit boekje.

Voor opmerkingen en suggesties staat de commissie open.

De redactiecommissie:

G.A.I. Schuijt, *voorzitter*
H. Konijnenbelt, *secretaris*
M.Ph. van Sint Truiden
C. Waaldijk
J.G.L. van der Wees

Correspondentie:

H. Konijnenbelt, secretaris Commissie Leidraad
p.a. Kluwer Juridische Uitgaven
Postbus 23
7400 GA Deventer

leidraad@kluwer.nl
auteur.kluwer.nl/auteursmiddelen-en-instructies

INHOUDSOPGAVE

1	Bronvermeldingen, noten en literatuurlijsten
1.1	Het waarom van bronvermeldingen, noten en literatuurlijsten / 13
1.2	Zes verwijssystemen / 14
1.2.1	Verkort verwijzen in voetnoten / 16
1.2.2	Volledig verwijzen in voetnoten / 17
1.2.3	Verkort verwijzen in eindnoten / 18
1.2.4	Volledig verwijzen in eindnoten / 18
1.2.5	Verkort verwijzen in de hoofdtekst / 19
1.2.6	Volledig verwijzen in de hoofdtekst / 19
1.2.7	Voorkeur / 20
1.3	De vorm van de noten / 20
1.3.1	Algemeen / 20
1.3.2	Doornummeren of niet doornummeren? / 23
1.3.3	Plaats en weergave van nootnummers in de hoofdtekst / 23
1.4	Verwijzingen naar literatuur / 24
1.4.1	Volledige verwijzingen naar literatuur / 24
1.4.2	Verkorte verwijzingen naar boeken en bijdragen in boeken / 25
1.4.3	Verkorte verwijzingen naar tijdschriftartikelen / 29
1.4.4	Alternatieve verkorte verwijzingen naar tijdschriftartikelen: zónder tijdschrifttitel en nummer / 30
1.4.5	Alternatieve verkorte verwijzingen naar boeken en bijdragen in boeken mét vermelding van (verkorte) boektitel / 30
1.5	Elektronische bronnen / 34
1.5.1	Vuistregels / 36
1.5.2	Structuur van verwijzingen naar elektronische bronnen / 37
1.5.3	Algemene aanwijzingen / 38
1.5.4	Digital object identifier / 39

1.6	Interne verwijzingen / 39
1.6.1	Tabellen, figuren e.d. / 40
1.6.2	Hoofdstuk en paragraaf / 40
1.6.3	Bijlage / 41
1.6.4	Artikelgewijs commentaar / 41
2	<i>De literatuurlijst</i>
2.1	De lijst / 43
2.2	De titelbeschrijving / 45
2.2.1	Boeken / 46
2.2.2	Oraties en dissertaties / 48
2.2.3	Verzamelbundels / 48
2.2.4	Feestbundels / 48
2.2.5	Bijdragen in boeken / 49
2.2.6	Preadviezen / 50
2.2.7	Artikelen in tijdschriften / 50
2.2.8	Boekbesprekingen / 53
2.2.9	Frequent geactualiseerde uitgaven / 55
2.2.10	Handboeken en bewerkingen / 55
2.2.11	Opnieuw uitgegeven klassiekers / 56
2.2.12	Vertaalde werken / 57
2.2.13	Verslagen van wetenschappelijke vergaderingen en interviews / 57
2.2.14	Berichten uit kranten en andere media / 58
2.2.15	Rapporten, scripties en niet uitgegeven teksten / 58
2.2.16	Bronnen in vreemde talen / 59
3	<i>Regelgeving en parlementaire stukken</i>
3.1	Wetten, besluiten en verdragen / 61
3.2	Vermelding van artikelnummers / 64
3.2.1	Verwijzingen voluit / 64
3.2.2	Verkorte verwijzingen / 64
3.3	Parlementaire stukken / 65
3.3.1	Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal / 65
3.3.2	Stukken van de Eerste Kamer der Staten-Generaal / 67
3.3.3	Handelingen / 67
3.4	De Europese Unie / 68
3.4.1	Aanduidingen en afkortingen / 69
3.4.2	De rechtshandelingen van de Europese Unie / 70
3.4.3	Overige stukken van de Europese Unie / 72
3.5	Andere internationale organisaties / 73

4	<i>Jurisprudentie</i>
4.1	Vermelding van jurisprudentie in voetnoten / 75
4.2	De European Case Law Identifier / 75
4.3	Verwijzingen naar Nederlandse rechtspraak / 76
4.4	Verwijzingen naar Europese, internationale en buitenlandse rechtspraak / 79
4.5	De jurisprudentielijst / 82
5	<i>Hoofdletters</i> / 85
6	<i>Afkortingen</i>
6.1	Het gebruik van afkortingen / 89
6.2	Hoofdletters of kleine letters in afkortingen / 90
6.3	Gebruk van punten in afkortingen / 91
6.4	Mr of mr. – dr of dr. ? / 92
6.5	Afkortingen van meervoudsvormen / 93
6.6	Lijst van veel voorkomende afkortingen en schrijfwijzen / 93
6.6.1	Algemene afkortingen / 93
6.6.2	Tijdschriften en andere publicatiebronnen / 103
6.6.3	Wetten, verdragen en andere regelingen / 112
	<i>Literatuur</i> / 121
	<i>Trefwoordenregister</i> / 123
	<i>Samenvatting Leidraad 2013 / inlegvel</i>

1 Bronvermeldingen, noten en literatuurlijsten

1.1 Het waarom van bronvermeldingen, noten en literatuurlijsten

Afgezien van korte opiniërende bijdragen en populair-wetenschappelijke vertogen, bestaat juridische literatuur veelal uit verslagen van wetenschappelijk onderzoek: handboeken, monografieën, studieboeken, artikelen, scripties en dergelijke. Door bronvermeldingen (voetnoten, een lijst van onderzochte publicaties en eventueel een lijst van onderzochte jurisprudentie) verantwoordt de auteur zijn onderzoek. De lezer ziet zo op welke (rechts) bronnen de schrijver zich baseert. De lezer kan daardoor verifiëren wat de schrijver beweert over rechtspraak, andere auteurs en andere bronnen. De lezer kan daarmee ook vaststellen of het onderzoek adequaat is geweest.

Voorts dienen bronvermeldingen ertoe de auteur te behoeden voor de beschuldiging van plagiaat. Wetenschappelijk onderzoek staat immers nooit op zichzelf. Men bouwt voort op wat anderen reeds hebben gedaan en geschreven. Wie dat echter doet zonder te vermelden dat (en waar) anderen dat reeds eerder hebben geschreven, pronkt met andermans veren. Auteursrechtelijk is citeren – ook letterlijk, maar binnen bepaalde grenzen – toegestaan *mits* met vermelding van de bron.

Bronvermeldingen dienen niet alleen de controleerbaarheid. Zij dienen ook de nieuwsgierige lezer die over het onderwerp meer wil weten en meer wil naslaan.

Die lezer moet het niet te moeilijk worden gemaakt. Hem moeten geen zoekplaatjes worden voorgeschoteld. Bronvermeldingen schrijft men niet alleen voor ingewijden, maar ook voor mensen buiten het eigen vakgebied, voor beginnende onderzoekers en voor onderzoekers die over twintig jaar of nog later de bronnen in de bibliotheek willen natrekken. Wat thans een in vakkringen bekende publicatie is (*Van der Pot, Noyon/Langemeijer/Remmelink*), is dat straks misschien niet meer. Bovendien wil die lezer aan het jaartal kunnen zien welke editie is geraadpleegd. De bronvermelding dient dus volledig te zijn.

Het is daarom noodzakelijk dat in een wetenschappelijk werk van enige omvang:

- in de tekst, onder de tekst door middel van *voetnoten* of aan het eind van de tekst door middel van *eindnoten*, vermeld wordt wat de bron is van wat wordt gesteld;
- aan het eind van de tekst een overzicht wordt gegeven van de onderzochte rechtspraak, de onderzochte literatuur en eventueel de onderzochte andere bronnen, zoals Kamerstukken en dergelijke.

Voetnoten en eindnoten kunnen ook nog twee andere doelen dienen:

- Men kan er mededelingen in doen die in de hoofdtekst het betoog zouden onderbreken, maar die de schrijver toch 'voor de goede orde' niet onvermeld wil laten. Bijvoorbeeld de mededeling waarom men een bepaald aspect buiten beschouwing heeft gelaten of dat een bepaalde auteur er een andere opvatting op nahoudt, die men wel kent maar niet bespreekt.
- Men kan tot gemak van de nieuwsgierige lezer extra informatie verschaffen. Een rechterlijke uitspraak vermeldt men in beginsel met de European Case Law Identifier (ECLI). Extra informatie die vermeld kan worden is bijvoorbeeld waar de uitspraak, al dan niet voorzien van annotaties, is gepubliceerd. Ook in literatuurverwijzingen kan men nadere gegevens vermelden.

Bronvermeldingen dienen dus de lezer. Zij verschaffen hem informatie. Een van onze uitgangspunten is het gemak van de lezer. Wees informatief, maar maak het niet nodeloos ingewikkeld. Vermijd verwijzingen die de lezer aan het zoeken zetten. Aanduidingen zoals *a.w.*, *o.c.*, *t.a.p.*, *l.c.*, *ibidem* en dergelijke zijn gebruikersonvriendelijk.

1.2 Zes verwijssystemen

Om te kunnen verwijzen zal men een verwijssysteem moeten kiezen. Dit brengt mee dat de auteur zich rekenschap moet geven van de aard van zijn tekst en aan de hand daarvan zijn keuze voor een verwijssysteem moet maken. Men moet bij het maken van deze keuze tussen verwijssystemen niet alleen letten op de leesbaarheid van hoofdtekst en de verwijzingen, maar ook op de hanteerbaarheid en toegankelijkheid van de publicatie als geheel.

Een auteur kan kiezen uit drie manieren om verwijzingen te plaatsen:

1. in *voetnoten* (onder aan de pagina, in de marge of op de tegenoverliggende pagina);

2. in *eindnoten* (aan het eind van de hoofdtekst);
3. in de *hoofdtekst* (in het zinsverband, tussen haakjes, of zonder haakjes maar in een andere letter).

Een auteur kan voorts, voor zover het gaat om *literatuurverwijzingen*, kiezen uit twee manieren om verwijzingen te formuleren: volledig en verkort. De verkorte verwijzing naar een boek of bijdrage in een boek bestaat in beginsel uit auteursachternaam en jaartal; de verkorte verwijzing naar een tijdschriftartikel omvat ook de vindplaats (zie 1.4.3):

Verkort:

Leijten 1994.

Borgers, *DD* 2013/33.

Volledig:

J. Leijten, *De achterkant van het recht*, Amsterdam:

Balans 1994, p. 18.

M.J. Borgers, 'Rechtsvorming door de Hoge Raad en de reikwijdte van de strafbaarstelling van witwassen', *DD* 2013/33, afl. 5, p. 361-370.

Vaak zal een verkorte of volledige verwijzing toegespitst worden op een bepaalde pagina, paragraaf of aantekening:

Leijten 1994, p. 18.

M.J. Borgers, 'Rechtsvorming door de Hoge Raad en de reikwijdte van de strafbaarstelling van witwassen', *DD* 2013/33, afl. 5, p. 367, par. 4.2.

Samengenomen kunnen zes verwijssystemen worden onderscheiden:

	<i>In voetnoten</i>	<i>In eindnoten</i>	<i>In hoofdtekst</i>
Verkort	Verkort in voetnoten	Verkort in eindnoten	Verkort in hoofdtekst
Volledig	Volledig in voetnoten	Volledig in eindnoten	Volledig in hoofdtekst

Het spreekt voor zichzelf dat een combinatie van deze zes verwijssystemen in één tekst voor zowel de lezer als de auteur onpraktisch is. Bovendien kan er, zoals gezegd, voor *literatuurverwijzingen* wel gekozen worden tussen verkorte en volledige vermeldingen, maar voor *jurisprudentie* en

officiële publicaties, zoals wetten en Kamerstukken, zijn verkorte verwijzingen veelal niet mogelijk.

1.2.1 **Verkort verwijzen in voetnoten**

Onder de hoofdtekst wordt in voetnoten verwezen naar een bron, die in verkorte vorm is weergegeven. In een literatuurlijst aan het eind van de publicatie zijn de volledige bibliografische gegevens opgenomen.

In de voetnoot:

1. Leijten 1994, p. 18.
2. Verkade 1990, p. 24.

In de literatuurlijst:

Leijten 1994

J. Leijten, *De achterkant van het recht*, Amsterdam: Balans 1994.

Verkade 1990

D.W.F. Verkade, *Intellectuele eigendom, mededinging en informativrijheid* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1990.

Dit systeem van verkort verwijzen is alleen mogelijk voor *literatuurverwijzingen*. Voor verwijzingen naar jurisprudentie, regelgeving en Kamerstukken is meestal geen verkorte vorm voorhanden.

Voor alle langere teksten (meer dan vier bladzijden in gedrukte vorm) is deze verkorte verwijzing naar literatuur in de voetnoten aan te bevelen. Dit verwijzingsysteem verdient sterk de voorkeur, omdat het ruimte spaart en omdat het achter de hoofdtekst een handzaam overzicht biedt van door de auteur geraadpleegde literatuur. Zoals hierboven aangegeven, wordt daarmee ook de wetenschappelijke basis van de juridische tekst blootgelegd. Hanteert men deze verkorte verwijzingsvorm, dan kan men des te gemakkelijker verwijzingen als *a.w.*, *t.a.p.*, *o.c.*, *l.c.* en dergelijke vermijden. Men hoeft bij meermalen vermelde literatuur niet steeds de volledige bibliografische gegevens te vermelden en toch zet men de lezer niet onnodig aan het zoeken.

Gebruik in noten geen verwijzingen naar eerdere voetnoten waarin verkort wordt verwezen, maar herhaal gewoonweg de verkorte verwijzing (ook als de noten direct op elkaar volgen).

Dus niet:

1. Verkade 1990, p. 26.
45. A.w., p. 30.

Maar:

1. Verkade 1990, p. 26.
45. Verkade 1990, p. 30.

Verwijzingen naar jurisprudentie, regelgeving en Kamerstukken kunnen in dit systeem niet anders dan volledig zijn.

Ook als de naam van de auteur, een rapport, een regeling of een rechterlijke instantie reeds in het zinsverband van de hoofdtekst wordt genoemd, wordt dat gegeven in de noot herhaald.

In de tekst:

Volgens Ras valt aan te nemen dat de mededeling van de Hoge Raad, dat er geen toename is van lichtvaardige beroepen, niet louter op hoffelijkheid berust.¹

In de voetnoot:

1. Ras 1983, p. 188.

1.2.2 **Volledig verwijzen in voetnoten**

Bij het volledig verwijzen in voetnoten worden onderaan de pagina van de hoofdtekst in de voetnoten de verwijzingen volledig vermeld. Met 'volledig' wordt bedoeld op die bibliografische gegevens, die ook in een literatuurlijst behoren te worden vermeld. Zie daarvoor hoofdstuk 2.

Dit verwijssysteem verdient de voorkeur voor teksten van *hooguit vier bladzijden in gedrukte vorm* met weinig bronnen waarnaar meermalen moet worden verwezen. Een literatuurlijst aan het eind van de publicatie is in dit systeem niet nodig.

1. D.W.F. Verkade, *Intellectuele eigendom, mededinging en informatievrijheid* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1990, p. 14.

De consequentie van dit systeem is dat men als men méér dan één verwijzing naar hetzelfde werk heeft, men dit steeds opnieuw volledig zou moeten vermelden. Sterk afgeraden wordt in dat geval terug te verwijzen naar de eerdere bronvermelding. Dat zadelt de lezer onnodig

op met zoekwerk. Het gebruik van terugverwijzende noten raden wij ook af, omdat terugverwijzende noten het risico inhouden, dat zij in de lucht komen te hangen als er naderhand een of meer noten worden tussengevoegd. De noten moeten dan worden vernummerd en de kans bestaat dat men niet alle terugverwijzingen daaraan aanpast. Voor de aanpassingen bij dit vernummen bestaat in tekstverwerkingssystemen wel een oplossing, maar de ervaring leert dat niet iedere auteur daarin bedreven is. Beter is het dus om bij veel verwijzingen naar dezelfde bronnen de in 1.2.1 beschreven verkorte vorm van verwijzen stelselmatig te hanteren. Dan kan er op dat punt niets misgaan.

Ook hier geldt dat, als de naam van de auteur, een rapport, een regeling of een rechterlijke instantie reeds in het zinsverband van de hoofdtekst wordt genoemd, dat gegeven in de noot wordt herhaald.

1.2.3 **Verkort verwijzen in eindnoten**

In dit systeem wordt in de hoofdtekst verwezen naar een eindnotenlijst, waarin verkorte verwijzingen worden opgenomen, zoals ten aanzien van voetnoten onder 1.2.1 is beschreven. Daarnaast wordt een literatuurlijst met de volledige bibliografische gegevens opgenomen.

Dit systeem wordt afgeraden. Het gebruik van dit systeem dwingt de lezer om drie verschillende bladzijden te raadplegen: de hoofdtekst, de eindnotenlijst en de literatuurlijst.

1.2.4 **Volledig verwijzen in eindnoten**

In dit verwijssysteem worden in eindnoten uitsluitend verwijzingen met de volledige bibliografische gegevens opgenomen, zoals ten aanzien van voetnoten onder 1.2.2 is beschreven.

Dit verwijssysteem dwingt de lezer steeds twee verschillende bladzijden te raadplegen: de hoofdtekst en de eindnoten na de tekst. Het eindnotensysteem is daarom alleen hanteerbaar bij korte teksten (*hooguit vier bladzijden in gedrukte vorm*). Voor langere artikelen kan men dit verwijssysteem beter niet gebruiken en voor boeken en bijdragen in bundels zeker niet.

Ook als de naam van de auteur, het rapport, de regeling of de rechterlijke instantie reeds in het zinsverband van de hoofdtekst wordt genoemd, wordt die in de noot herhaald.

1.2.5 **Verkort verwijzen in de hoofdtekst**

In plaats van in voet- of eindnoten worden in dit systeem in de hoofdtekst zelf verkorte verwijzingen opgenomen. De verwijzingen worden verklaard in de literatuurlijst die is opgenomen na de hoofdtekst. Dit systeem, dat in de Verenigde Staten en ook elders in de wereld in sociaal-wetenschappelijke literatuur gangbaar is, treft men in de Nederlandstalige juridische literatuur zelden aan. Voetnoten kunnen in dit systeem gebruikt worden voor nadere *inhoudelijke* mededelingen en toevoegingen. Dit verwijssysteem kan men gebruiken indien er slechts een paar verwijzingen per pagina in de hoofdtekst worden opgenomen.

(...) aan te nemen valt dat de mededeling van de Hoge Raad dat er geen toename is van lichtvaardige beroepen, niet louter op hoffelijkheid berust (Ras 1983, p. 188). Na selectie zal (...)

Een variant op dit verwijssysteem is dat de auteursnaam deel uitmaakt van de lopende tekst.

Volgens Ras valt aan te nemen dat de mededeling van de Hoge Raad dat er geen toename is van lichtvaardige beroepen, niet louter op hoffelijkheid berust (Ras 1983, p. 188).

Of nog korter:

Volgens Ras (1983, p. 188) valt aan te nemen dat de mededeling van de Hoge Raad dat er geen toename is van lichtvaardige beroepen, niet louter op hoffelijkheid berust.

In dit systeem moet uiteraard aan het eind van de publicatie een literatuurlijst met de volledige bibliografische gegevens worden opgenomen. Dit systeem bevordert de leesbaarheid niet.

Verwijzingen naar jurisprudentie, wetten en Kamerstukken dienen ook in dit systeem steeds volledig te zijn. Omdat in juridische teksten juist vaak naar jurisprudentie, regelgeving en Kamerstukken verwezen wordt, is dit systeem voor deze teksten niet aan te bevelen, omdat de tekst voortdurend onderbroken moet worden met soms lange verwijzingen.

1.2.6 **Volledig verwijzen in de hoofdtekst**

Het plaatsen van onverkorte verwijzingen in de hoofdtekst naar literatuur en jurisprudentie levert in versterkte mate de bezwaren op als hiervoor

genoemd voor verkort verwijzen in de hoofdtekst: de leesbaarheid neemt af. Dit verwijssysteem is daarom alleen geschikt indien er slechts een paar verwijzingen per pagina zijn. Gebruik dit verwijssysteem uitsluitend in teksten van beperkte omvang zoals bijvoorbeeld annotaties bij rechtspraak. Teneinde de leesbaarheid niet al te zeer te schaden, verdient het in elk geval aanbeveling de verwijzing zo te construeren dat de zin ermee eindigt.

Volgens Nieuwenhuis is de invloed van het ongeschreven recht in deze eeuw zeer sterk toegenomen (J.H. Nieuwenhuis, *Confrontatie en compromis. Recht, retoriek en burgerlijke moraal*, Deventer: Kluwer 1992, p. 7).

Naar regelgeving kan men meestal wel zonder bezwaar volledig verwijzen in de hoofdtekst, althans als er een handzame citeertitel of afkorting beschikbaar is:

De wetgever verwijst tegenwoordig zelfs expliciet naar het ongeschreven recht (zie bijvoorbeeld artikel 6, tweede lid, van Boek 6 BW).

1.2.7 **Voorkeur**

In elk geval voor langere teksten (boeken, scripties, langere artikelen in boeken en tijdschriften) verdient het onder 1.2.1 beschreven systeem de voorkeur: verkort verwijzen in voetnoten en aan het eind van de publicatie een literatuurlijst opnemen met de volledige bibliografische gegevens. De voordelen daarvan zijn dat de lezer de voetnoten kan lezen zonder steeds een aantal pagina's verder te hoeven zoeken. De voetnoten zijn kort. Het verwijzen naar voorgaande voetnoten blijft achterwege. De auteur wordt min of meer gedwongen aan het eind van de publicatie een bibliografische verantwoording af te leggen.

1.3 **De vorm van de noten**

1.3.1 **Algemeen**

Elke noot begint met een hoofdletter en eindigt met een punt. Een noot kan uit meer dan één zin bestaan, zelfs uit meer dan één alinea, maar wordt toch zo kort mogelijk gehouden.

In een noot betekent een verwijzing *zonder* inleidend woord, dat de bewering in de hoofdtekst ontleend is aan de genoemde bron.

In de tekst:

Volgens Nieuwenhuis is de invloed van het ongeschreven recht in deze eeuw zeer sterk toegenomen.⁵

In de noot:

5. Nieuwenhuis 1992, p. 7.

Niet:

5. Zie Nieuwenhuis 1992, p. 7.

Als de noot geen bronvermelding is van een stelling in de hoofdtekst, kan men als *inleidende woorden* ‘aldus’, ‘aldus ook’, ‘zie ook’, ‘vgl.’ en ‘anders’ gebruiken.

‘Aldus ook’ gebruikt men, als de bewering al gedragen wordt door in de hoofdtekst opgenomen argumentatie.

In de tekst:

De invloed van het ongeschreven recht is in deze eeuw zeer sterk toegenomen.⁵

In de noot:

5. Aldus ook Nieuwenhuis 1992, p. 7.

‘Zie ook’ gebruikt men, indien verwezen wordt naar een bron die de hoofdtekst niet onderbouwt, maar wel iets dergelijks over het onderwerp zegt.

In de tekst:

Het gaat hier dus om de vraag of de invloed van het ongeschreven recht in deze eeuw sterk is toegenomen.⁵

In de noot:

5. Zie ook Nieuwenhuis 1992, p. 7.

‘Vgl.’ gebruikt men in hetzelfde geval als het voorgaande, maar nu zegt de bron iets dergelijks over een *ander* onderwerp.

In de tekst:

Een nader onderzoek naar de invloed van het ongeschreven recht in het staats- en bestuursrecht zou interessante resultaten kunnen opleveren.⁵

In de noot:

5. Vgl. Nieuwenhuis 1992, p. 7.

'Anders:' gebruikt men als de bron iets zegt dat het tegenovergestelde is van wat de hoofdtekst zegt.

In de tekst:

De invloed van het ongeschreven recht acht ik niet groot.⁵

In de noot:

5. Anders: Nieuwenhuis 1992, p. 7.

Het gebruik van de afkorting 'cf.' kan verwarring wekken en wordt daarom afgeraden. Het kan duiden op 'confer' (= vergelijk), maar ook op 'conform' (= overeenkomstig).

Gebruik voor de pagina-aanduiding uitsluitend 'p.'; dus niet: 'pp.' of 'blz.'. Ook afkortingen zoals *a.w.*, *t.a.p.*, *o.c.*, *l.c.*, evenals aanduidingen zoals *p. 5 e.v.* worden afgeraden.

Voor het gebruik van afkortingen wordt verder verwezen naar hoofdstuk 6.

In een noot verwijst men naar het *exacte* pagina- of onderdeelnummer, tenzij de verwijzing algemeen van aard is:

1. Vermeulen 1992, p. 659; Borgers, *DD* 2013/33, par. 4.2; Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2010/110.
2. Andere literatuur over dit onderwerp: Vermeulen 1992; Borgers, *DD* 2013/33; Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2010/107-118.

Bij jurisprudentie is vermelding van het nummer van de relevante rechts-overweging een goede manier om de verwijzing te preciseren (zie 4.2).

Omdat na jurisprudentie- ook literatuuronderzoek steeds meer online plaatsvindt, vaak in een publicatievorm zonder paginering, is het aan te bevelen elke publicatie onder te verdelen in korte, uniek genummerde onderdelen, hetzij paragrafen of aantekeningen hetzij alinea's. Daarnaast kan in alle gevallen doeltreffend worden verwezen. Zie bijvoorbeeld de net genoemde verwijzingen naar het artikel van Borgers en naar het door Hartkamp en Sieburgh bewerkte boek van Asser.

1.3.2 Doornummeren of niet doornummeren?

Eindnoten moeten altijd worden doorgenummerd. In korte artikelen kan men de voetnoten het beste doornummeren. In langere teksten, zoals boeken, kan men ook op elke bladzijde of in elk hoofdstuk opnieuw met noot 1 beginnen. Pleeg daarover overleg met de uitgever. In losbladige uitgaven nummert men de voetnoten per pagina om bij in te voegen of te verwijderen tekst problemen met de doornummeringen te vermijden.

1.3.3 Plaats en weergave van nootnummers in de hoofdtekst

Als een noot betrekking heeft op een alinea, op een of meer zinnen of op een bij- of hoofdzin, dan wordt het nootnummer geplaatst achter het laatste leesteken daarvan. Het nootnummer komt bij voorkeur aan het eind van een zin te staan, *na de punt*. Alleen als een noot uitsluitend betrekking heeft op een of enkele woorden, wordt het nootnummer onmiddellijk na het desbetreffende woord geplaatst, maar altijd na een eventuele interpunctie ter plekke.

Een noot heeft hooguit betrekking op één alinea, tenzij in de noot wordt aangegeven dat een verwijzing op een groter deel van de hoofdtekst betrekking heeft.

Een nootcijfer in de hoofdtekst wordt 'superieur' (hoger, 'superscript') gezet; er komt geen haakje achter.

Dus niet:

(...) om discussies over eventuele verwijtbaarheid bij de fabrikant te ecarteren 15). In het (...)

Maar:

(...) om discussies over eventuele verwijtbaarheid bij de fabrikant te ecarteren.¹⁵ In het (...)

Plaats in de hoofdtekst nergens meer dan één nootnummer tegelijk. In die ene noot kunt u zo nodig verwijzen naar verschillende bronnen.

Dus niet:

Hetzelfde wordt verdedigd door Leijten en Nieuwenhuis.^{14,15}

14. Leijten 1994, p. 31; Nieuwenhuis 1992, p. 7.

15. Zie ook Van Maanen 1995, p. 47.

Maar:

Hetzelfde wordt verdedigd door Leijten en Nieuwenhuis.¹⁴

14. Leijten 1994, p. 31; Nieuwenhuis 1992, p. 7; zie ook Van Maanen 1995, p. 47.

Gebruik ook nooit hetzelfde nootnummer tweemaal, maar gebruik op de tweede plek een nieuw nootnummer, en herhaal de verkorte verwijzing uit de eerdere noot of verwijs naar die eerdere noot met behulp van een verkorte verwijzing.

1.4 Verwijzingen naar literatuur

De hierna volgende subparagrafen betreffen uitsluitend literatuurverwijzingen. Voor verwijzingen naar wetten en andere regelgeving, Kamerstukken, jurisprudentie en dergelijke, zie respectievelijk hoofdstuk 3 en 4.

Voor de overzichtelijkheid is hier in de voorbeelden gekozen voor verwijzingen in voetnoten, waarvan het systeem is beschreven in 1.2.1 en 1.2.2. De beschreven vormen kunnen in beginsel ook in eindnoten of in de hoofdtekst worden toegepast als men rekening houdt met de daaraan verbonden voorwaarden (zie 1.2.3-1.2.7).

1.4.1 Volledige verwijzingen naar literatuur

Kiest men voor het systeem van volledig verwijzen in voet- of eindnoten of in de hoofdtekst, dan dienen de bibliografische gegevens vermeld te worden conform de regels in hoofdstuk 2 van deze *Leidraad*. Daarbij wordt weer naar het exacte onderdeel- of paginanummer verwezen (voorbeelden in noot 1), tenzij de verwijzing algemeen van aard is. Betreft die verwijzing van algemene aard een artikel in een boek of tijdschrift, dan vermeldt men begin- en eindpagina of nummer(s) van de gehele verhandeling (voorbeelden in noot 2).

Bij het volledig verwijzen naar een specifiek onderdeel in een *boek* of een *bijdrage in een boek* wordt de bibliografische beschrijving meestal gevolgd door hetzij een komma en paginanummer(s), hetzij door een schuine streep en onderdeelnummer(s):

1. B.P. Vermeulen, 'Artikel 6', in: P.W.C. Akkermans & A.K. Koekoek (red.), *De Grondwet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 659; M.J. Borgers, 'Rechtsvorming door de Hoge

Raad en de reikwijdte van de strafbaarstelling van witwassen', *DD* 2013/33, afl. 5, p. 367, par. 4.2; A.S. Hartkamp & C.H. Sieburgh, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III**. *Algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer: Kluwer 2010/110.

2. Andere literatuur over dit onderwerp: B.P. Vermeulen, 'Artikel 6', in: P.W.C. Akkermans & A.K. Koekkoek (red.), *De Grondwet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 654-666; M.J. Borgers, 'Rechtsvorming door de Hoge Raad en de reikwijdte van de strafbaarstelling van witwassen', *DD* 2013/33, afl. 5, p. 361-370; A.S. Hartkamp & C.H. Sieburgh, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III**. *Algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer: Kluwer 2010/107-118.

1.4.2 Verkorte verwijzingen naar boeken en bijdragen in boeken

Bij het verkort verwijzen naar een boek of een bijdrage in een boek worden de achternaam van de auteur en het jaar van publicatie vermeld, meestal gevolgd door hetzij een komma en paginanummer(s), hetzij door een schuine streep en onderdeelnummer(s). (In 1.4.5 wordt een alternatieve methode beschreven.) De lezer kan zich onmiddellijk een oordeel vormen over de bron en hoe recent de publicatie is. Voor de volledige bibliografische gegevens kan hij aan het eind van de publicatie terecht in de literatuurlijst.

1. Wessels 1988, p. 55; Schrama 2011/4.2.2.

Ook hier verwijst men in de voetnoot naar het exacte pagina- of paragraafnummer, tenzij de verwijzing algemeen van aard is. In dat geval vermeldt men slechts het jaartal. De overige bibliografische gegevens vermeldt men in de literatuurlijst.

2. Andere literatuur over dit onderwerp: Wessels 1988; Schrama 2011.

Verwijzingen met paragraafnummers komen alleen in aanmerking als de desbetreffende paragraaf beperkt van omvang is.

Gebruik in een verkorte verwijzing naar een *bijdrage in een bundel* niet de naam van de redacteur, maar de naam van de geciteerde auteur, het jaar van de uitgave en de pagina('s) of paragraaf.

1. Jessurun d'Oliveira 1970, p. 234.

Niet:

1. Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970, p. 234.

Een *medeauteur* wordt voorafgegaan door het teken '&' (*niet* door een liggende of schuine streep; een liggende streep duidt op de naam van een gehuwde auteur, en soms op een dubbele naam; een schuine streep – ook wel 'Duitse komma' of 'slash' genaamd – duidt op een bewerker, zie daarover verderop). Bij twee auteurs: A & B, bij drie auteurs: A, B & C.

1. Spoor, Verkade & Visser 2005, p. 37.

Bij meer dan één auteur is het zaak de volgorde aan te houden die men in de alfabetische literatuurlijst hanteert. Bij

1. Spoor, Verkade & Visser 2005.

dient de lezer het werk onder 'Spoor' aan te treffen, niet onder 'Verkade' of 'Visser'. Volg de volgorde van het titelblad.

Bij *meer dan drie* auteurs (of bewerkers) wordt alleen de eerste auteur genoemd, met de toevoeging 'e.a.':

1. Van Eemeren e.a. 1991, p. 22.

Bewerkers worden voorafgegaan door een schuine streep zonder spaties ervoor en erna. Dit ter onderscheiding van een dubbele naam of de naam van een gehuwde of als partner geregistreerde auteur:

1. Hazewinkel-Suringa 1964, p. 84.

De latere bewerking van dit bekende handboek strafrecht door J. Remmelink wordt weergegeven als:

1. Hazewinkel-Suringa/Remmelink 1996, p. 85.

In verkorte verwijzingen worden *voorletters* alleen toegevoegd (vóór de achternaam!) als dat nodig is ter vermijding van een mogelijk misverstand:

1. J.M. Polak 1993, p. 45.
2. Van Eemeren e.a. 1991, p. 22.
3. H.C.G.L. Polak 1993, p. 16.

Indien van één auteur verschillende publicaties uit één jaar worden aangehaald, volgt men de methode beschreven in 1.4.5:

1. Brants & Van Lent, *Externe openbaarheid* 2001, p. 75-101.
2. Brants & Van Lent, *Kroniek* 2001, p. 435.

Deze vermeldingen dienen te corresponderen met de vermelding in de literatuurlijst.

De toevoeging '(red.)' kan in de verkorte verwijzing naar een hele bundel achterwege blijven.

Auteurloze publicaties vermeldt men met titel (*cursief*), jaartal en de desbetreffende pagina.

Verkort aanhalen van officiële publicaties (als auteurloze literatuur) is vrijwel alleen mogelijk bij nota's, rapporten en adviezen die een handzame naam hebben:

1. *Vrije nieuwsgaring* 1975, p. 64.

Verdere bibliografische gegevens moeten in de literatuurlijst onder *Vrije nieuwsgaring* gevonden worden.

Frequent geactualiseerde uitgaven (losbladige uitgaven e.d.) geven zelf veelal een 'aanbevolen citeerwijze', die vaak (nog) afwijkt van de in deze *Leidraad* gegeven regels. Sluit in beginsel aan bij de aanbevolen citeerwijze, maar vermeld vóór de verkorte (gecursiveerde) titel wel eerst de naam van de auteur van het desbetreffende onderdeel van de uitgave (uitgezonderd documentaire werken zoals *Fiscale Encyclopedie De Vakstudie* en de *Editie Cremers*), gevolgd door ', in:':

Dergelijke uitgaven hebben voor de verkorte verwijzing niet voldoende aan de basisregel 'auteur + jaartal': voorbeeld 1 en 2 missen jaartal, voorbeeld 3 mist zowel auteur als jaartal, en bij 1 en 4 is zonder de titel niet duidelijk waarom de citeerwijze voor artikelsgewijs commentaar is toegepast. Daarom is in al die gevallen de alternatieve methode toegepast,

zoals in 1.4.5 beschreven. Bovendien zijn de aanwijzingen van 1.5 voor online-uitgaven toegepast.

1. Jansen, in: *GS Onrechtmatige daad*, art. 6:162 BW, aant. 5 (online, laatst bijgewerkt op 15 oktober 2012).
2. Huijgen, in: *GS Onrechtmatige daad* VI.2.2.9 (online, laatst bijgewerkt op 15 januari 2013).
3. *Vakstudie Omzetbelasting*, art. 8 Wet OB 1968, aant. 3.2.5 (online, laatst bijgewerkt op 6 april 2013).
4. Van Elst, in: *T&C Strafrecht 2012*, art. 5 Sr, aant. 3.

In de literatuurlijst vermeldt men weer de volledige bibliografische gegevens onder respectievelijk Jansen, in: *GS Onrechtmatige daad*; Huijgen, in: *GS Onrechtmatige daad*; *Vakstudie Omzetbelasting*; Van Elst, in: *T&C Strafrecht 2012*. Zie daarover het volgende hoofdstuk.

De hierboven weergegeven citeerwijze voor T&C-delen met jaartalvermelding is de gebruikelijke citeerwijze voor de boekedities. Nu deze serie ook online beschikbaar is en frequent geactualiseerd wordt, kunnen er verschillen ontstaan, afhankelijk van het geraadpleegde medium en de datum (zie 1.5.2). Vermeld daarom zo mogelijk de bijwerkdatum van de online-versie op moment van raadplegen:

4. Van Elst, in: *T&C Strafrecht 2012*, art. 5 Sr, aant. 3 (online, laatst bijgewerkt op 1 juli 2013).

Bekende handboeken krijgen na verloop van tijd dikwijls een andere bewerker dan de oorspronkelijke auteur. In de verkorte verwijzing blijft toch de oorspronkelijke auteur als eerste genoemd, ook al is diens naam inmiddels deel van de titel of serietitel geworden. Plaats voor de naam van de bewerker(s) een schuine streep, sluit in beginsel aan bij de aanbevolen citeerwijze en vermeld steeds het jaar van verschijnen, dat belangrijk is om de verschillende edities te onderscheiden:

5. Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2010/100.
6. Pitlo/Croes e.a. 1995, p. 50.

(Dus anders dan in het boek zelf aanbevolen, 'Pitlo/Croes e.a.', want jaartal mag niet worden weggelaten.)

Bij een verwijzing naar een *vertaling* van een bepaald werk kan het dienstig zijn het jaartal van het oorspronkelijke geschrift tussen haakjes te vermelden:

1. Mill (1859) 1978, p. 50.

In de literatuurlijst vermeldt men dan de oorspronkelijke titel en die van de gebruikte vertaling, met de overige bibliografische gegevens van die vertaling.

Degenen die het systeem van deze verkorte verwijzingen bezwaarlijk vinden, kunnen desgewenst het in 1.4.5 beschreven alternatieve systeem toepassen. Pleeg hierover echter overleg met de uitgever of met de eindredacteur van het tijdschrift of de bundel waarin de publicatie zal verschijnen.

1.4.3 Verkorte verwijzingen naar tijdschriftartikelen

In verkorte verwijzingen naar tijdschriftartikelen wordt het jaartal aangevuld tot complete vindplaats in het tijdschrift, wat de lezer direct meer informatie verschaft.⁴ (In 1.4.4 is een alternatieve methode beschreven.)

Voor het jaartal wordt *cursief* de (afgekorte) titel van het tijdschrift vermeld. Achter het jaartal wordt na een schuine streep het publicatienummer vermeld. Indien het tijdschrift niet met publicatienummers werkt, worden de paginanummers vermeld. De uitgebreidere vermelding in de literatuurlijst blijft desondanks nodig voor de voorletters van de auteur, de titel van het artikel en eventuele aanvullende gegevens.

In de noot:

Borgers, *DD* 2013/33, par. 4.2.

Van der Pas & Jehoel-Gijsbers, *Sociaal Bestek* 2000, afl. 5, p. 20.

In de literatuurlijst:

M.J. Borgers, 'Rechtsvorming door de Hoge Raad en de reikwijdte van de strafbaarstelling van witwassen', *DD* 2013/33, afl. 5, p. 361-370.

I. van der Pas & G. Jehoel-Gijsbers, 'Een stap in de goede richting', *Sociaal Bestek* 2000, afl. 5, p. 18-21.

De reden dat hierboven in de noot bij *DD* geen afleveringsnummer wordt vermeld en bij *Sociaal Bestek* wel, is deze: *DD* heeft een doorlopende

4. Het verwijzen naar auteur en tijdschrift in combinatie met jaartal en publicatienummer maakt het voor uitgevers eenvoudiger (automatisch) hyperlinks aan te brengen. Dit zal vooral in de digitale toekomst zijn vruchten afwerpen.

nummering, zowel van publicatie- als van paginanummers per jaargang; *Sociaal Bestek* nummert de pagina's per aflevering, zodat zonder afleveringsnummer de vindplaats incompleet zou zijn.

1.4.4 ***Alternatieve verkorte verwijzingen naar tijdschriftartikelen: zónder tijdschrifttitel en nummer***

Het is natuurlijk ook mogelijk om naar tijdschriftartikelen op dezelfde manier te verwijzen als naar boeken, zoals beschreven in 1.4.2.⁵ Als men daarvoor kiest, bestaat de verwijzing naar een geheel artikel slechts uit auteursachternaam en jaartal:

Borgers 2013.

Van der Pas & Jehoel-Gijsbers 2000.

Meestal zal men een verwijzing willen toespitsen op een bepaalde pagina of paragraaf. Dan ziet een verkorte verwijzing naar een tijdschriftartikel er als volgt uit:

Borgers 2013, par. 4.2.

Van der Pas & Jehoel-Gijsbers 2000, p. 20.

De naam van het tijdschrift, het publicatienummer en het afleveringsnummer zijn dan (net als de titel van het artikel en de voorletters van de auteur) alleen te vinden in de literatuurlijst.

1.4.5 ***Alternatieve verkorte verwijzingen naar boeken en bijdragen in boeken: mét vermelding van (verkorte) boektitel***

De verkorte verwijzing naar een boek of bijdrage in een boek heeft auteursnaam en publicatiejaar als basis, aangevuld met een detailverwijzing in de

5. Deze zeer beknopte manier van verkort verwijzen naar tijdschriftartikelen werd tot en met de vorige (zesde) druk nog aanbevolen door de *Leidraad*. Met ingang van de huidige druk adviseert de *Leidraad* echter om voor verkorte verwijzingen naar tijdschriftartikelen een meer informatieve vermelding te hanteren, inclusief de naam van het tijdschrift en het publicatienummer (zie 1.4.3). Voor zover de uitgever dat toestaat, kan men desgewenst de oude methode blijven hanteren. Dat is slechts anders, wanneer van één auteur verschillende publicaties uit één jaar worden aangehaald, want dan is men aangewezen op de verwijzingsmethode omschreven in 1.4.3.

vorm van een pagina- of onderdeelnummer (zie 1.4.2 hierboven). In een aantal gevallen kan de basis te smal zijn en is een aanvullende aanduiding van de uitgavetitel nodig of gewenst:

- Bij anonieme werken ontbreekt de auteursnaam.
- Bij werken die frequent worden geactualiseerd, zoals losbladige werken en bepaalde internetpublicaties, ontbreekt het jaartal.
- Als van dezelfde auteur meer publicaties uit hetzelfde jaar worden aangehaald, is nader onderscheid noodzakelijk.
- Sommige uitgevers verlangen een uitbreiding om waar mogelijk een hyperlink te kunnen maken naar de bedoelde publicatie.
- Ten slotte zijn er ook auteurs die graag direct vermelden om welk boek het gaat.

In die gevallen kan een korte, cursief weergegeven aanduiding van de titel van het boek uitkomst bieden.

In het boek is mogelijk een korte citeertitel aanbevolen, bijvoorbeeld in de Asserserie; maak daar in principe gebruik van. Ontbreekt die, dan kunnen de volgende vuistregels van dienst zijn:

- Is de titel al kort en onderscheidend, dan kan hij onverkort worden gebruikt.
- Laat in elk geval een eventuele subtitel weg.
- Als het werk binnen het vakgebied bekend staat met een korte roepnaam, gebruik die.
- Of als een vakgenoot al een (acceptabele) verkorte titel heeft geïntroduceerd in zijn verwijzing; neem die over.
- Neem het eerste kenmerkende woord van de titel als basis en vul die zondig aan met een of twee andere woorden uit de titel. Uit de praktijk van roepnamen voor bekende werken blijkt dat het geen welluidende titel hoeft te zijn.
- Laat lidwoorden en voorzetsels zoveel mogelijk weg.
- De titel moet – ook zonder de auteursnaam – zo eenduidig mogelijk zijn, dus ‘diss.’ of ‘oratie’ voldoet niet. Als er bijvoorbeeld diverse bekende werken bestaan met de titel *Erfrecht*, kan toevoeging van een korte serieaanduiding onderscheidend zijn: *T&C Erfrecht* versus *Erfrecht* (Mon. BW).

Als het gaat om een bijdrage in een bundel, dan wordt niet de titel van de bijdrage verkort weergegeven, maar de titel van de bundel. Daarbij wordt, net als in de volledige literatuurbeschrijving, voor de verkorte titel ‘in:’ gezet. Dit geldt ook voor bijdragen in een losbladige bundel of in een andere frequent geactualiseerde uitgave.

Hieronder volgt, voor de beeldvorming, voor enkele boeken en bijdragen in bundels die in deze *Leidraad* in voorbeelden voorkomen, een bruikbare alternatieve verkorte citeerwijze.

<i>Korte citeerwijze volgens 1.4.2</i>	<i>Alternatieve korte citeerwijze volgens 1.4.5</i>	<i>Bibliografische beschrijving volgens hoofdstuk 2</i>
Van Dijk & Van Hoof 1990, p. 21.	Van Dijk & Van Hoof, <i>Europese conventie</i> 1990, p. 21.	P. van Dijk & G.J.H. van Hoof, <i>De Europese Conventie in theorie en praktijk</i> , Nijmegen: Ars Aequi Libri 1990.
Vrije nieuwsgaring 1975, p. 61.	Vrije nieuwsgaring 1975, p. 61.	Vrije nieuwsgaring. <i>Een rapport op verzoek van het bestuur betaald voetbal van de KNVB</i> , Amsterdam: KNVB 1975.
Wopereis 1996, p. 21.	Wopereis, <i>Grondslagen overheidsvoorlichting</i> 1996, p. 21.	L.W.M. Wopereis, <i>De grondslagen en grenzen van overheidsvoorlichting</i> (diss. Amsterdam UvA), Den Haag: Sdu 1996.
Burkens & Kummeling 1993.	Burkens & Kummeling, <i>EG en grondrechten</i> 1993.	M.C. Burkens & H.R.B.M. Kummeling (red.), <i>EG en grondrechten. Gevolgen van de Europese integratie voor de nationale grondrechtenbescherming</i> , Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1993.
Van Mourik 2008/II.4.	Van Mourik, <i>Erfrecht</i> (Mon. BW) 2008/II.4.	M.J.A. van Mourik, <i>Erfrecht</i> (Monografieën BW, deel B18), Deventer: Kluwer 2008.
Verstappen, in: <i>T&C Erfrecht</i> 2012, art. 2 Wet CTR, aant. 4.	Verstappen, in: <i>T&C Erfrecht</i> 2012, art. 2 Wet CTR, aant. 4.	L.C.A. Verstappen, 'Commentaar op Wet CTR', in: W.D. Kolkman e.a. (red.), <i>Tekst & Commentaar Erfrecht civiel en fiscaal</i> , Deventer: Kluwer 2012 (ook online).

Korte citeerwijze volgens 1.4.2	Alternatieve korte citeerwijze volgens 1.4.5	Bibliografische beschrijving volgens hoofdstuk 2
Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970.	Ankum, Van den Bergh & Schoordijk, <i>Pitlo-bundel</i> 1970.	J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), <i>Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur</i> (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970.
Koers 1998, p. 10.	Koers, in: <i>Recht en internet</i> (HNJV 1998-I) 1998, p.10.	A.W. Koers, 'Internet in kort bestek', in: <i>Recht en Internet</i> (Handelingen Nederlandse Juristen-Vereeniging 1998-I), Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1998, p. 1-30.
<i>Vakstudie Omzetbelasting</i> , art. 9 Wet OB 1968, aant. 2.3.	<i>Vakstudie Omzetbelasting</i> , art. 9 Wet OB 1968, aant. 2.3.	M.E. van Hilten & B.G. van Zadelhoff (red.), <i>Omzetbelasting</i> (Fiscale Encyclopedie De Vakstudie), Deventer: Kluwer (online).
Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2010/13.	Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2010/13.	A.S. Hartkamp & C.H. Sieburgh, <i>Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 6. Verbintenisrecht. Deel III*</i> . Algemeen overeenkomstenrecht, Deventer: Kluwer 2010.
Koopmans 1970, p. 230.	Koopmans, in: <i>Honderd jaar rechtsleven</i> 1970, p. 230.	T. Koopmans, 'De rol van de wetgever', in: <i>Honderd jaar rechtsleven. De Nederlandse Juristen-Vereeniging 1870-1970</i> , Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1970, p. 221-235; herdrukt in: T. Koopmans. <i>Juridisch stippelwerk</i> , Deventer: Kluwer 1991, p. 151-165.
Mill (1859) 1978, p. 11.	Mill, <i>Over vrijheid</i> (1859) 1978, p. 11.	J.S. Mill, <i>Over vrijheid</i> , Meppel: Boom 1978 (<i>On Liberty</i> 1859, vertaald door W.E. Krul).

1.5 Elektronische bronnen

Het internet is vandaag de dag een belangrijke vindplaats van juridische bronnen. Een aantal juridische sites behoort steevast tot de favorieten van de jurist: Overheid.nl, Rechtspraak.nl, EUR-Lex, Curia.eu, HUDOC. Dit heeft tot gevolg dat bij het verwijzen naar documenten beschikbaar op deze sites het veelal niet meer noodzakelijk is deze sites en hun webadressen te vermelden. Verwijzingen naar documenten gevonden of beschikbaar op deze sites zijn daarom niet anders dan verwijzingen naar papieren bronnen. Om te bezien hoe naar dergelijke bronnen te verwijzen, dient men dan ook naar die onderdelen van deze *Leidraad* te gaan die uitleg geven over het verwijzen naar een wet, een richtlijn, een uitspraak, enz.. Zo zijn de onderstaande stukken allemaal snel online te vinden.

Hof Arnhem-Leeuwarden 13 juni 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:CA3063

Kamerstukken II 2012/13, 29963, 8

HvJ EU 11 april 2013, C-443/11 (*Jeltes, Peeters en Arnold/UWV*)

EHRM 18 april 2012, 20041/10 (*Eternit*)

Ook voor het verwijzen naar publiek toegankelijke elektronische bronnen, zoals overheidsrapporten, artikelen op weblogs, enz., zijn (bijna) geen aparte citeerregels nodig. Indien men naar dergelijke bronnen verwijst volgens de regels van de *Leidraad*, dan zal men door het typen van (een deel van) de tekst van de verwijzing in een zoekmachine als Google de betreffende bron bijna altijd vinden. Hierbij is het overigens wel van belang dat men controleert dat een gevonden elektronische bron op een betrouwbare site toegankelijk wordt gemaakt. Zo'n site hoeft niet per se de site te zijn van de oorsprong van de bron. Ingave van een deel van de onderstaande verwijzingen leidt naar de originele onlinebron.

D. Broeders e.a. (red.), *Speelruimte voor transparantere rechtspraak* (WRR Verkenningen, deel 26), Amsterdam: Amsterdam University Press 2013.

M.J. ter Voert, *Civielrechtelijke voorprocedures in België, Noorwegen en Duitsland* (Cahier 2013-1), Den Haag: WODC 2013.

Hiernaast is het zo dat steeds meer bronnen die vroeger alleen op papier verschenen vaak ook al snel via internet publiek toegankelijk gemaakt

worden door de auteurs. Ook voor deze stukken geldt dat geen aparte citeerregels nodig zijn. Wel kan het nuttig zijn lezers attent te maken op het feit dat een overheidsrapport of een artikel dat in een commercieel tijdschrift is gepubliceerd, publiek toegankelijk is via het internet. Dat ligt niet altijd voor de hand. Het is met name voor het verwijzen naar deze publiek toegankelijke elektronische bronnen en voor het verwijzen naar bronnen die een eenvoudig webadres hebben of toch nog lastig(er) te vinden zijn met een zoekmachine, dat de onderstaande vuistregels opgesteld zijn.

Hiernaast spelen de vuistregels ook een rol bij het verwijzen naar bronnen die op papier én online verschijnen en, wanneer nodig, online aangepast worden, terwijl dat op papier nog niet het geval is. Bij dit soort uitgaven kan er een verschil bestaan tussen de papieren versie en de onlineversie. Bij een verwijzing naar dit soort bronnen is het noodzakelijk aan te geven dat men verwijst naar de onlineversie als dat het geval is en bij dit soort bronnen is het ook nodig te vermelden wanneer deze voor het laatst is bijgewerkt. Deze datum kan een lezer die geen toegang heeft tot de online versie duidelijk maken dat zijn papieren versie wel of niet van dezelfde datum is. Is dat niet het geval dan zal hij, voor inzage van de versie waar de auteur naar verwijst, zich toegang moeten verschaffen tot de onlinebron.

Een probleem dat zich kan aandienen als de lezer zich vervolgens die toegang verschaft, is dat de bron na de in de verwijzing genoemde datum opnieuw is aangepast. Het is dan namelijk niet duidelijk op welke tekst de auteur zijn verwijzing heeft gebaseerd. Deze is immers niet meer beschikbaar, want is alweer 'overschreven' door latere aanpassingen. Zo was ten tijde van het schrijven van deze *Leidraad* de laatste papieren editie van *Tekst & Commentaar Strafrecht* gepubliceerd in 2012. Het laatste onlinecommentaar op art. 5 Sr in deze uitgave dateert evenwel van 1 juli 2013. En wat nu als een auteur heeft verwezen naar een editie van de onlineversie van 1 januari 2013? Oude versies zijn niet beschikbaar. Dan is (bijna) niet te achterhalen op welke versie een auteur zich heeft gebaseerd. (Zie ook de T&C-voorbeelden in 1.4.2.)

Ditzelfde probleem dient zich aan op het moment dat een uitgave *online only* is en de uitgever doet niet aan versiebeheer. Als een auteur dan verwijst naar een versie van een tekst van een bepaalde datum dan is het mogelijk dat deze tekst alweer is 'overschreven' door een andere tekst. Althans, bij de tekst in de onlineversie wordt een recentere datum genoemd en dus is de versie waarnaar door de auteur verwezen is, niet meer te traceren.

Het noemen van een datum bij verwijzingen naar onlinebronnen die regelmatig worden aangepast, is dus nuttig omdat de lezer dan kan zien dat de

versie waarop de auteur zich heeft gebaseerd al dan niet de versie is die online staat op dat moment. Als gezegd ontstaat er een probleem wanneer dat niet het geval is, omdat online-uitgaven die regelmatig aangepast worden (vaak) geen versiebeheer kennen. Voor de rechtspraktijk betekent dit dat het om bewijstechnische redenen verstandig is, bij verwijzing naar een dynamische online-uitgave, de teksten te printen en te voorzien van een datum.

1.5.1 **Vuistregels**

Vuistregel 1

Verwijs naar een elektronische bron als ware het een papieren bron. Pas de regels van deze *Leidraad* toe.

Vuistregel 2

Is de bron publiek toegankelijk via internet en ligt dat niet voor de hand, voeg dan achter de verwijzing toe: '(online publiek)'. Is de bron op papier beschikbaar, maar ook online voor abonnees en kan er verschil zitten tussen de papieren en de onlineversie, geef dat dan aan door aan de verwijzing toe te voegen: '(online, laatst bijgewerkt op datum)'. Is de bron uitsluitend online of online en losbladig, dan geldt dezelfde toevoeging maar ontbreekt het jaartal van de boekverwijzing.

Vuistregel 3

Is de elektronische bron publiek toegankelijk via internet en is de bron lastig(er) te vinden met een zoekmachine voeg dan het webadres toe, na een komma, achter de verwijzing. Neem bij opname van dit adres de volgende drie vuistregels in acht.

Vuistregel 4

Indien een webadres aan de verwijzing wordt toegevoegd, verwijs dan niet naar pagina's met een 'moeilijk' of lang adres.

Vuistregel 5

Indien een webadres aan de verwijzing wordt toegevoegd, verwijs dan niet naar pagina's die u met een zoekopdracht heeft gevonden. Veel webadressen geven namelijk na een zoekopdracht een adres dat niet het vaste adres van de pagina is, maar een tijdelijk adres.

Vuistregel 6

Indien een webadres aan de verwijzing wordt toegevoegd en het adres is 'moeilijk' of te lang (vuistregel 4) of het adres is gevonden met een

zoekopdracht (vuistregel 5), verwijst dan naar de homepage van de website waar het document staat en geef aan met gebruik van welke woorden men naar het document kan zoeken.

Vuistregel 7

Controleer voor het inleveren van kopij of de webadressen genoemd in de verwijzingen nog kloppen. Zo niet, pas dan de vermelding aan. Controleer voor het inleveren van kopij of verwijzingen naar dynamische elektronische bronnen nog accuraat zijn. Pas de tekst of de verwijzing aan indien dit niet het geval is.

1.5.2 *Structuur van verwijzingen naar elektronische bronnen*

Er zijn vijf opties voor de structuur van de verwijzing naar een elektronische bron:

- *Tekst*;
- *Tekst* (online publiek);
- *Tekst, webadres document*;
- *Tekst, webadres homepage* (zoek op zoekwoorden);
- *Tekst*, (online, laatst bijgewerkt op *datum*).

Daar waar *Tekst* staat, dient op de volgens de elders in deze *Leidraad* aangegeven wijze geciteerd te worden. Daarachter komt '(online publiek)' als het niet voor de hand ligt dat het artikel publiek toegankelijk is via internet. Dat is het geval bij bijvoorbeeld artikelen uit kranten of tijdschriften die normaal gesproken alleen toegankelijk zijn voor abonnees. Ook kan achter de verwijzing een webadres geplaatst worden als dat relatief kort en eenvoudig is. Is dat webadres niet te achterhalen of te ingewikkeld dan komt achter de normale citeerwijze na een komma allereerst het adres van de pagina (homepage of zoekmachine) waar vandaan gezocht dient te worden, gevolgd door de woorden *zoek op* en daarachter cursief de te gebruiken zoekwoorden. Voorbeelden van impliciete, expliciete en half-expliciete verwijzingen naar elektronische bronnen zijn:

Rb. Den Haag (vzr.) 18 april 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:BZ7844.

A. Meuwese & J.G.L. van der Wees, 'Naar een nieuwe juridische kennisinfrastructuur', *NJB* 2012/2415, afl. 42, p. 2959-2965 (online publiek).

A. Vedder, 'Huidige bescherming privacy loopt ver achter', *Trouw* 23 oktober 2007, Recht.nl/30387.

'Politie spoort hooligans op met sms', *Webwereld* 31 augustus 2005, Webwereld.nl (zoek op *hooligans*).

R. van Elst, in: *Tekst & Commentaar Strafrecht*, Deventer: Kluwer 2012, art. 5 Sr, aant. 3 (online, laatst bijgewerkt op 1 juli 2013).

Een verwijzing naar de vindplaats van een artikel als dat van Vedder kan men ook weglaten. Een lezer kan het artikel via een zoekmachine makkelijk terugvinden. Het is echter wel behulpzaam voor de lezer als een auteur de moeite neemt een korte verwijzing naar de onlinebron op te nemen. De verwijzing naar het *Webwereld*-artikel is ook zonder aanduiding hoe te zoeken eenvoudig te vinden en dient vooral als voorbeeld voor de schrijfwijze. De verwijzing naar het commentaar van Van Elst geeft aan dat er een papieren editie is van *Tekst & Commentaar Strafrecht*, dat deze stamt uit 2012, dat er een onlineversie is (voor abonnees), en dat verwezen wordt naar de onlineversie van 1 juli 2013.

Zie verder de richtlijnen inzake bronvermelding van de American Psychological Association (APA) voor uitgebreide voorbeelden betreffende het citeren van vele soorten elektronische bronnen, variërend van gedrukte bronnen die elektronisch beschikbaar zijn, tot blogs, fora, enz.⁶

1.5.3 *Algemene aanwijzingen*

Naast de vuistregels dienen nog enige algemene aanwijzingen over het verwijzen naar elektronische bronnen:

- Als de uniform resource locator (URL, het adres van de website) aan het einde van een regel staat en afgebroken dient te worden, breek dan af met een spatie, niet met een afbreekteken, of liever, zet de gehele URL op een nieuwe regel;
- Let op kleine en hoofdletters en het verschil tussen afbreekstreepje (eliminieren), koppelteken (-) en underscore (_). Wanneer de tekst naar de drukker gaat, is het verstandig de eventuele onderstreping van het webadres weg te halen (bijvoorbeeld door de koppeling te verwijderen) omdat underscores in het webadres niet zichtbaar zijn als het adres onderstreept is. Bij publicatie online geldt dit uiteraard niet: zorg dan dat alle weblinks goed werken;
- Bij de vermelding van webadressen kan het vaste voorvoegsel 'http://' worden weggelaten. Datzelfde geldt tegenwoordig vaak ook voor 'www'. Dit zijn immers onderdelen die in veel gevallen automatisch

6. *APA Publication Manual* 2010.

worden toegevoegd na het ingeven van het webadres. Is het voorvoegsel anders dan 'http://' dan moet het voorvoegsel vermeld worden. Is het eerste deel van het adres anders dan 'www' (wetten.overheid.nl) of werkt het adres niet zonder 'www', dan dient dit deel van het adres uiteraard vermeld te worden.

1.5.4 **Digital object identifier**

Tot slot van dit onderdeel aandacht voor de digital object identifier of DOI. Dit is een uniek identificatienummer voor digitale bestanden. Miljoenen wetenschappelijke tijdschriftartikelen – inclusief artikelen uit het pre-internettijdperk – hebben inmiddels een DOI. Maar ook boeken en congresverslagen worden steeds vaker online gepubliceerd en voorzien van een DOI. Met behulp van een DOI kan een permanente link naar de locatie van een digitaal object op het internet worden gegenereerd. Daarmee is duurzame toegang tot het object gegarandeerd, ook als het internetadres verandert. De belangrijkste toepassing van DOI's is momenteel 'referentielinken': doorlinken vanuit een literatuurlijst van een onlineartikel naar een geciteerd artikel op de website van de uitgever. Dit is een dienst van CrossRef (www.crossref.org), een organisatie die ook DOI's van wetenschappelijke publicaties registreert. Een voorbeeld van een DOI-vermelding bij een tijdschriftartikel:

J.C.J. Dute, 'Juridische aspecten van hepatitis B in zorginstellingen', *TvGR* 2001, afl. 5, p. 114-122, DOI: [10.1007/BF03055874](https://doi.org/10.1007/BF03055874).

Net als bij een webadres is het niet verstandig een DOI af te breken. Als de DOI bekend is kan men een publicatie op twee manieren lokaliseren:

1. Door <http://dx.doi.org/> vóór de DOI te zetten, waardoor een DOI-link ontstaat. Voor het hierboven genoemde voorbeeldartikel wordt het adres dan: <http://dx.doi.org/10.1007/BF03055874>.
2. Door naar de DOI Resolver van CrossRef (crossref.org) te gaan, de DOI in te geven (let op: de punt van het regeleinde niet overnemen) en te klikken op 'submit'.

1.6 **Interne verwijzingen**

Interne verwijzingen zijn verwijzingen naar andere onderdelen van dezelfde publicatie. Het gaat dan bijvoorbeeld om een tabel, figuur of paragraaf. De verwijzing staat doorgaans in de hoofdtekst.

Vermijd zoveel mogelijk verwijzing naar pagina's, ten eerste omdat het paginacijfer in de uiteindelijke publicatie in het kopijstadium meestal niet

is te voorspellen, ten tweede omdat de paginaverwijzing bij eventuele herpublicatie, elektronisch of anderszins, niet meer opgaat. Verwijs daarvoor in de plaats naar hoofdstuk, paragraaf of ander genummerd onderdeel volgens de onderstaande aanwijzingen.

1.6.1 **Tabellen, figuren e.d.**

Nummer ze doorlopend, tabellen en figuren afzonderlijk; in tijdschriftartikelen en bundelbijdragen per artikel c.q. bijdrage, in boeken per hoofdstuk met een gelede nummering (bijvoorbeeld: 'tabel 5.1' is de eerste tabel van hoofdstuk 5). Geef tabellen een opschrift en figuren een onderschrift dat bestaat uit type-aanduiding, nummer en titel; plaats een eventuele bronvermelding op een afzonderlijke regel. Verwijs ernaar met type-aanduiding en nummer; bij gelede nummers wordt, ook binnen hetzelfde hoofdstuk, met het volledige nummer verwezen. Vermijd verwijzingen in de trant van 'zie de onderstaande tabel' of 'zie de afbeelding op de volgende pagina'.

Verwijzing in de tekst:

De resultaten van dit onderzoek worden weergegeven in tabel 3.1.

Opschrift van de tabel waarnaar is verwezen:

Tabel 3.1. Resultaten van een vergelijkend onderzoek naar strafmaten bij tien rechtbanken
(Bron: Van der Bunt 1998)

1.6.2 **Hoofdstuk en paragraaf**

Als hoofdstukken en paragrafen, zoals in deze *Leidraad*, samenhangend zijn genummerd met gelede nummers, is het verwijssysteem eenvoudig. In dit systeem zijn de hoofdstukken enkelvoudig genummerd (hoofdstuk 1, hoofdstuk 2 enz.) en de paragrafen hebben een samengesteld nummer waarin het hogere niveau terugkeert (paragraaf 1.1, paragraaf 1.2 enz.; subparagrafen: paragraaf 1.1.1 enz.). In tijdschriftartikelen e.d. ontbreekt het hoofdstukniveau en hebben de paragrafen op het hoogste niveau een enkelvoudige nummering. Verwijzingen naar gelede nummers behoeven geen nadere aanduiding (een geleed nummer betreft een paragraaf tenzij er een andere aanduiding zoals 'tabel' voorstaat), verwijzingen naar enkelvoudige nummers wel. Ook een verwijzing naar een paragraaf binnen hetzelfde hoofdstuk bevat het volledige, samengestelde nummer.

Zie hoofdstuk 3.

Zie paragraaf 5.

Zie 5.2.

1.6.3 **Bijlage**

De nummering en verwijzing naar bijlagen is overeenkomstig het systeem van hoofdstukken en paragrafen, met dien verstande dat zowel het opschrift als de verwijzing altijd worden voorzien van de aanduiding 'bijlage'.

Als een bijlage is ingedeeld in paragrafen geldt dit als een zelfstandige indeling die niet aan het bijlagennummer is gekoppeld. Daarom moet verwijzing naar dergelijke paragrafen altijd worden voorafgegaan door een aanduiding van de bijlage. Gelede nummering van bijlagen wordt alleen toegepast als er veel bijlagen zijn die bijvoorbeeld per thema of per bron worden gegroepeerd; elk samengesteld nummer betreft dan toch een aparte bijlage binnen zo'n groep.

Zie bijlage 3.

Zie bijlage 4.2, paragraaf 3.

1.6.4 **Artikelgewijs commentaar**

Doorgaans is elk stuk commentaar gewijd aan een artikel van een bepaalde wet en verdeeld in aantekeningen. Een verwijzing naar een andere aantekening op hetzelfde artikel omvat alleen de aanduiding 'aant.' met nummer. Een verwijzing naar een aantekening op een ander artikel van dezelfde wet omvat de combinatie van artikel- en aantekeningverwijzing. Een verwijzing naar een aantekening op een artikel van een andere dan de onderhavige wet omvat informatie over artikel, wet en aantekeningnummer. Is het commentaar niet in genummerde aantekeningen verdeeld, dan verwijst men naar 'het commentaar op art. ...'. Is het bedoelde commentaar opgenomen in een andere uitgave (eventueel wel in dezelfde serie), dan betreft het in feite niet een interne maar een literatuurverwijzing en moet hij worden aangevuld met een verkorte of volledige bronvermelding.

Verwijzing binnen het commentaar op hetzelfde artikel:

Zie aant. 12.

Verwijzing naar het commentaar op een ander artikel van dezelfde wet:

Zie art. 3, aant. 12.

Verwijzing naar het volledige of onverdeelde commentaar op een ander artikel van dezelfde wet:

Zie het commentaar op art. 3.

Verwijzing naar het commentaar op een artikel van een andere wet, binnen dezelfde uitgave:

Zie art. 3 WAO, aant. 12.

2 De literatuurlijst

2.1 De lijst

De literatuurlijst met volledige bibliografische gegevens aan het eind van een boek of van een artikel is niet alleen een noodzakelijk gevolg van het verkort verwijzen in de voetnoten. Een literatuurlijst geeft ook – bij een artikel vaak in één oogopslag – een overzicht van de onderzochte literatuur. In dat opzicht is de literatuurlijst tevens een vorm van wetenschappelijke verantwoording. Voorts verschafft de literatuurlijst aan de lezer die zich verder in het onderwerp wil verdiepen, een schat aan bibliografische informatie.

In de Nederlandse juridische tijdschriften is het meer en meer gangbaar om aan het eind van een artikel de 'references' te vermelden. In elk geval zal men daartoe moeten overgaan, als men het door ons aanbevolen stelsel van verkort verwijzen hanteert. Wij vinden die consequentie een welkom neveneffect.

In *een boek* wordt de literatuurlijst achterin opgenomen, na eventuele bijlagen.⁷ Echter, als een boek uit bijdragen van verschillende auteurs bestaat, wordt elke bijdrage onmiddellijk door een eigen literatuurlijst gevolgd, net als in een tijdschrift.

Geef steeds aan of het gaat om een lijst van aangehaalde, geraadpleegde of aanbevolen literatuur.

Laat de lemmata in een literatuurlijst beginnen met de gebruikte verkorte verwijzing, om het vinden te vergemakkelijken. Bijvoorbeeld als volgt:

7. Na de literatuurlijst volgen eventueel nog registers: achtereenvolgens regelgeving, rechtspraak, personen en trefwoorden.

Van Dijk & Van Hoof 1990

P. van Dijk & G.J.H. van Hoof, *De Europese Conventie in theorie en praktijk*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1990.

Duk, RMThemis 1988, p. 156-159

W. Duk, 'Beoordelingsvrijheid en beleidsvrijheid', *RMThemis* 1988, p. 156-169.

De Meij, Uitingsvrijheid 1996

J.M. de Meij, *Uitingsvrijheid. De vrije informatiestroom in grondwettelijk perspectief*, Amsterdam: Cramwinckel 1996.

De Meij, Staats- en bestuursrecht 1996

J.M. de Meij, *Inleiding tot het staats- en bestuursrecht*, Groningen: Wolters-Noordhoff 1996.

Mulder 1993

L. Mulder, *Minderheden als nieuwe bevolkingsgroep. De verwezenlijking van gelijkheid en verscheidenheid* (diss. Amsterdam UvA), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1993.

Men kan de lijst door het tekstverwerkingssysteem op alfabet laten sorteren. Let er echter op dat voorvoegsels zoals 'Van', 'Van der' en 'De' automatisch worden meegesorteerd; 'Van Dijk' moet dus handmatig onder de D worden geplaatst.

Het plaatsen van de initialen van de voornaam en de voorvoegsels *achter* de achternaam voorkomt dit euvel van digitaal sorteren, maar is toch minder fraai en verdient daarom geen aanbeveling.

Auteurloze werken, zoals rapporten en adviezen, worden gewoon in de alfabetische rangschikking opgenomen:

Vrije nieuwsgaring 1975

Vrije nieuwsgaring. Een rapport op verzoek van het bestuur betaald voetbal van de KNVB, Amsterdam: KNVB 1975.

Regelgeving, jurisprudentie en andere Kamerstukken dan beleidsnota's, -rapporten en -adviezen horen *niet* in de literatuurlijst thuis.

De literatuurlijst moet volledig, alfabetisch en niet onderverdeeld zijn.

In sommige boeken ziet men voorin een lijst van verkort aangehaalde literatuur. Dat is met de in het vorige hoofdstuk aanbevolen verkorte citeerwijze overbodig. Men kan volstaan met één complete literatuurlijst achterin het werk.

Bij het maken van literatuurverwijzingen en zeker bij het samenstellen van de literatuurlijst kan een zogenaamde *reference manager* een goede ondersteuning bieden: een softwareprogramma dat helpt om op een gestructureerde manier verwijzingen en bibliografische vermeldingen te maken. Endnote, Zotero, Reference Manager en Mendeley zijn daar voorbeelden van. Soms kan ook gebruik gemaakt worden van bibliografische databanken waarin veel vakliteratuur beschreven is en kan er een eigen virtuele bibliotheek worden ingericht.

2.2 De titelbeschrijving

Gebruik voor de titelbeschrijving de titel van het titelblad of de titel van het artikel. Breng daar niet eigenmachtig wijzigingen in aan, behalve in het gebruik van hoofdletters, het afkorten van voornamen tot voorletters (zonder spaties ertussen, wel voor de achternaam) en het weglaten van titulatuur. Doe alsof de titel uit een of twee zinnen bestaat en beperk het gebruik van hoofdletters tot de gevallen waarin dat taalkundig voorgeschreven is, ook al heeft de auteur elk woord in zijn titel een hoofdletter gegeven. Subtitels behoren tot de titel. Zij worden door een punt gescheiden van de hoofdtitel en beginnen met een hoofdletter.

J.M. de Meij, Uitingsvrijheid. De vrije informatiestroom in grondwettelijk perspectief, Amsterdam: Cramwinckel 1996.

D. Hazewinkel-Suringa, Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1964.

Het is echter gebruikelijk dat in Engelse titels de werkwoorden, substantieven, bijwoorden en adjectieven met hoofdletters geschreven worden, ook als zij in een Nederlandstalige publicatie voorkomen.

De titels van boeken, inclusief de subtitel, worden *cursief* gezet, *zonder aanhalingstekens*. Titels van bijdragen in boeken en artikelen in tijdschriften worden juist niet cursief geschreven. Zij worden herkend doordat zij *tussen enkele aanhalingstekens* worden geplaatst. Daarbij wordt de titel van het boek of de titel van het tijdschrift wel cursief geschreven. Zie hierover de hierna volgende paragrafen. De titelbeschrijving eindigt met een punt.

Tussen haakjes kan men desgewenst aanvullende informatie geven, en wel als volgt:

- na de auteursvermelding: hoedanigheid van de 'auteur(s)' of medewerking van een andere auteur, zoals: (met medewerking van ...), (met voorwoord/inleiding van ...);
- na de titel: serienaam en -nummer indien van belang, bijvoorbeeld: (Fiscale Encyclopedie De Vakstudie, deel 2);
- aan het slot, na het jaartal: gegevens over de uitgave zoals: (ongepubliceerd), (beperkte oplage), (inzage: Koninklijke Bibliotheek, Den Haag).

Buiten de gegeven voorbeelden worden toevoegingen afgeraden.

2.2.1 **Boeken**

Bij een boek worden vermeld: naam van de auteur(s), titel en subtitel, plaats van uitgave, uitgever en jaar van uitgave. De gewoonte in veel Nederlandse juridische literatuur om slechts de plaats van uitgave te vermelden en niet de naam van de uitgever is gebruikersonvriendelijk en niet informatief.

Zijn er meer uitgevers en/of plaatsen van uitgave, dan hoeft slechts de eerste (dan wel de Nederlandse) genoemd te worden.

Niet vermeld worden:

- titels van auteurs (prof., mr., dr., enz.);
- de rechtsvorm van een uitgeverij;
- de initialen van de uitgever, tenzij dat voor het onderscheid nodig is (bijvoorbeeld H.D. Tjeenk Willink en W.E.J. Tjeenk Willink);
- de druk (het jaartal impliceert een opgave van de druk).

De volgorde is consequent:

- voorletters auteur, achternaam auteur, gevolgd door een komma;
- cursieve titel, begonnen met een hoofdletter (gevolgd door een punt en de subtitel, die op zijn beurt weer met een hoofdletter begint), gevolgd door een komma;
- eventueel, tussen haakjes: serienaam en -nummer (overbodig indien serienaam en -nummer deel uitmaken van de titel, zie 2.2.10);
- plaatsnaam, gevolgd door een dubbele punt;
- naam van de uitgever;
- jaartal;
- punt.

Boon 1993

P.J. Boon, *Zonder voorafgaand verlov. De vrijheid van meningsuiting in het Nederlandse recht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1993.

Van Dijk & Van Hoof 1990

P. van Dijk & G.J.H. van Hoof, *De Europese Conventie in theorie en praktijk*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1990.

Barents 2003

P. Barents (red.), *Aanmeldingsvoorschriften in het vrije goederenverkeer* (serie EU-wetgeving, rechtspraak en documentatie, deel 16), Deventer: Kluwer 2003.

De Jonge & De Wijkerslooth-Vinke 2008

A.R. de Jonge & E.E. de Wijkerslooth-Vinke, *Parlementaire geschiedenis huurrecht. Invoering van titel 7.4. van het Burgerlijk Wetboek per 1 augustus 2003 en de nadien tot 1 augustus 2006 ingevoerde wijzigingen*, Deventer: Kluwer 2008.⁸

De consequente volgorde van 'Plaats: Uitgever' sluit aan bij het gebruik in onder meer Amerikaanse literatuur. Deze volgorde is belangrijk omdat buitenlanders anders niet kunnen lezen of 'Kluwer' dan wel 'Deventer' de uitgever is.

Indien plaats of jaar van uitgave onbekend is: z.p. respectievelijk z.j.

Als er meer dan drie auteurs zijn, vermeldt men alleen de eerste onder toevoeging van 'e.a.'.

Akkermans e.a. 1985

P.W.C. Akkermans e.a., *De overheid op afstand. Commentaren op het voorontwerp-Mediawet*, Hilversum: VPRO 1985.

Bij boeken zonder auteur wordt zoveel mogelijk het titelblad gevolgd.

Vrije nieuwsgaring 1975

Vrije nieuwsgaring. Een rapport op verzoek van het bestuur betaald voetbal van de KNVB, Amsterdam: KNVB 1975.

8. Zie 3.3 voor afwegingen bij de keuze tussen verwijzing naar Kamerstukken en verwijzing naar een bundel met de parlementaire geschiedenis van een belangrijke wet.

2.2.2 **Oraties en dissertaties**

Tussen haakjes – direct na de titel zonder komma of ander leesteken – vermeldt men de aanduidingen oratie en dissertatie (diss.) met de plaats van de desbetreffende universiteit. Bij Amsterdam wordt UvA of VU toegevoegd.

Verkade 1990

D.W.F. Verkade, *Intellectuele eigendom, mededinging en informativrijheid* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1990.

Wopereis 1996

L.W.M. Wopereis, *De grondslagen en grenzen van overheidsvoorzichting* (diss. Amsterdam UvA), Den Haag: Sdu 1996.

2.2.3 **Verzamelbundels**

Bij verzamelbundels worden de redacteuren vermeld indien die als zodanig op het titelblad staan genoemd. Men vermeldt dan '(red.)'. Indien alleen auteurs op het titelblad voorkomen, worden zij vermeld, *tenzij* het er meer dan drie zijn. In dat geval vermeldt men slechts de eerste, met de toevoeging 'e.a.'. Dat geldt ook voor het geval er meer dan drie redacteuren zijn. Dan voegt men toe: 'e.a. (red.)'.

Burkens & Kummeling 1993

M.C. Burkens & H.R.B.M. Kummeling (red.), *EG en grondrechten. Gevolgen van de Europese integratie voor de nationale grondrechtenbescherming*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1993.

Korthals Altes e.a. 1992

W.F. Korthals Altes e.a. (red.), *Information Law towards the 21st Century*, Deventer: Kluwer Law and Taxation 1992.

2.2.4 **Feestbundels**

Bij feestbundels kan men tussen haakjes – direct na de titel en zonder komma of ander leesteken – vermelden ter ere van wie of ter gelegenheid waarvan de bundel is uitgegeven:

Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970

J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970.

Alkema e.a. 1975

E.A. Alkema e.a., *Vrijheid en recht* ('s Jacob-bundel), Zwolle: W.E. J. Tjeenk Willink 1975.

Koekkoek, Konijnenbelt & Crijns 1982

A.K. Koekkoek, W. Konijnenbelt & F.C.L.M. Crijns (red.), *Grondrechten. Commentaar op hoofdstuk 1 van de herziene Grondwet* (Jeukens-bundel), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1982.

2.2.5 Bijdragen in boeken

Een bijdrage in een boek wordt tussen (enkele) aanhalingstekens geplaatst – de aanhalingstekens om en om: '...'. Ter onderscheiding van een artikel in een tijdschrift wordt bij een artikel *in een boek* na de titel van het artikel het woordje 'in:' gebruikt. Daarachter volgen de volledige bibliografische gegevens van het boek, alsmede de begin- en eindpagina van het artikel:

Jessurun d'Oliveira 1970

H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Literaire belediging', in: J.A. Ankum, G. C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970, p. 233-260.

Komt één bundel verscheidene malen op deze wijze in de literatuurlijst voor, dan kan men volstaan met eenmaal de volledige bibliografische gegevens van de bundel te vermelden en kan men bij de onderscheiden auteurs de verkorte verwijzingsvorm daarnaar gebruiken:

Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970

J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970.

Jessurun d'Oliveira 1970

H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Literaire belediging', in: Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970, p. 233-260.

De lezer zal dan verder onder 'Ankum' naar de volledige bibliografische gegevens dienen te zoeken.

2.2.6 **Preadviezen**

Veel juridische genootschappen publiceren jaarlijks een preadvies voor de algemene vergadering. Om praktische redenen worden, als er meer preadviseurs zijn, de preadviezen gewoonlijk in één publicatie opgenomen. Het is dan wenselijk aan te geven waar het preadvies van de ene preadviseur eindigt en het volgende begint.

De titelbeschrijving volgt de regels voor bijdragen in boeken (zie 2.2.5):

Koers 1998

A.W. Koers, 'Internet in kort bestek', in: *Recht en Internet* (Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging 1998-I), Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1998, p. 1-30.

Corstens 1998

G.J.M. Corstens, 'Internet en strafrecht', in: *Recht en Internet* (Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging 1998-I), Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1998, p. 31-75.

Heeft de bundel geen echte titel, dan wordt de zakelijke benoeming ervan overeenkomstig de titelpagina als titel beschouwd:

Verpaalen 1971

O.A.C. Verpaalen, 'Zijn nadere wetgevende voorzieningen op het gebied van het tuchtrecht en het tuchtprocesrecht wenselijk?', in: *Handelingen 1971 der Nederlandse Juristen-Vereniging, deel 1, derde stuk*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1971.

2.2.7 **Artikelen in tijdschriften**

De titel van een artikel in een tijdschrift wordt evenals die van een bijdrage in een boek tussen (enkele) aanhalingstekens geplaatst – de aanhalings-tekens om en om: '...'. Om aan te geven dat het om een tijdschrift gaat, wordt het woordje 'in:' hier echter niet gebruikt. De (vaak afgekorte) naam van het tijdschrift wordt *kursief* vermeld. Dan volgt het jaartal, daarna een komma, vervolgens het afleveringsnummer en begin- en eindpagina. In de verkorte verwijzing, die in de literatuurlijst het opschrift vormt, worden alleen de voor identificatie noodzakelijke gegevens overgenomen:

De Meij, V&O 2013, p. 1-4

J. de Meij, 'Zij aan zij aansprakelijk: wanneer verliest de bestuurder zijn vennootschappelijke bescherming?', *V&O* 2013, afl. 1, p. 1-4.

In toenemende mate worden tijdschriftpublicaties genummerd, zoals dat voor uitspraken in jurisprudentiebronnen al langer gebruikelijk is. Met deze publicatienummers wordt de terugvindbaarheid in elektronische archieven verbeterd.⁹ Bovendien zijn in internettijdschriften pagina's vaak niet van toepassing. Plaats in dat geval achter het jaartal een schuine streep, gevolgd door het publicatienummer. Omdat het publicatienummer voldoende is voor identificatie, worden aflevering- en paginanummer in dit geval niet overgenomen in de verkorte verwijzing:

Stolp, *NJB* 2013/1344

M.M. Stolp, 'Enkele belangrijke aspecten van bestuurdersaansprakelijkheid ex art. 6:162 BW belicht', *NJB* 2013/1344, afl. 22, p. 1440-1447.

Als in plaats van het kalenderjaar de jaargang van het tijdschrift prominent op de opbergband of in de digitale inhoudsopgave staat en niet samenvalt met het kalenderjaar, wordt vóór het jaartal tussen haakjes het nummer van de jaargang (*volume*) gezet.

Worden de pagina's niet doorgenummerd, dan dient men het nummer van de aflevering (*issue*) ook als identificerend gegeven te vermelden in de verkorte verwijzing:

Van Almelo, *Adv.bl.* 2013, afl. 5, p. 10-11

L. van Almelo, 'Mediation nu ook in strafzaken', *Adv.bl.* 2013, afl. 5, p. 10-11.

Voor een gecombineerde aflevering wordt een schuine streep tussen beide afleveringsnummers gezet:

9. Het verwijzen naar auteur en tijdschrift in combinatie met jaartal en publicatienummer maakt het voor uitgevers tevens eenvoudiger (automatisch) hyperlinks aan te brengen. Dit zal vooral in de digitale toekomst zijn vruchten afwerpen.

Smit & De Vos, *Sociaal Bestek* 1998, afl. 7/8, p. 6-10

A. Smit & E. de Vos, 'REA biedt kansarmen weinig soelaas', *Sociaal Bestek* 1998, afl. 7/8, p. 6-10.

Tijdschrifttitels kunnen altijd worden afgekort in de verkorte verwijzing. Dat kan ook in de literatuurlijst, als in de publicatie een lijst van afkortingen is opgenomen en de afkorting bij de lezers bekend mag worden verondersteld. Zie de lijst van afkortingen in hoofdstuk 6 van dit boek. Bij tijdschriften die niet bij de lezer bekend kunnen worden geacht, zal men de volledige titel moeten hanteren.

Volg ook bij een tijdschrift in beginsel de *aanbevolen citeerwijze*.

Themanummers van tijdschriften met eigen titel worden vermeld als waren het boeken. Na de titel worden tussen haakjes vermeld de naam of afkorting van het tijdschrift gevolgd door jaar en afleveringsnummer (met koppelteken) en, na een komma, de kwalificatie 'bijzonder nummer' of 'themanummer':

Bockwinkel e.a. 1998

J. Bockwinkel e.a. (red.), *Anglo-Amerikaans recht* (AA 1998, afl. 5, bijzonder nummer), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1998.

Voor de verwijzing naar een bijdrage aan een dergelijk themanummer staan twee opties open: hetzij als boekbijdrage (zie 2.2.5), hetzij als gewoon tijdschriftartikel. Voor (tevens) online gepubliceerde tijdschriften verdient de tweede methode de voorkeur in verband met het (automatisch) aanbrenge van hyperlinks door uitgevers.

Uniken Venema 1998

C.Æ. Uniken Venema, 'Proloog. Inleidende opmerkingen en schets van structurele aspecten', in: J. Bockwinkel e.a. (red.), *Anglo-Amerikaans recht* (AA 1998, afl. 5, bijzonder nummer), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1998, p. 7-13.

Of:**Uniken Venema, AA 1998, p. 359-365**

C.Æ. Uniken Venema, 'Proloog. Inleidende opmerkingen en schets van structurele aspecten', AA 1998, afl. 5 (bijzonder nummer), p. 359-365.

Soms zal men naar een annotatie willen verwijzen als ware het een tijdschriftartikel. Dat kan aldus:

Buruma, NJ 2010/36

Y. Buruma, annotatie bij: EHRM 10 februari 2009, 14939/03, NJ 2010/36 (*Zolotukhin/Rusland*).

2.2.8 **Boekbesprekingen**

Bij boekbesprekingen moeten wij onderscheid maken tussen de vermelding van bibliografische gegevens *bij* een recensie, en een verwijzing *naar* (de inhoud van) een boekbespreking.

Bij een boekbespreking worden de gegevens vermeld op de wijze zoals in het algemeen voor boeken geldt, echter, tussen haakjes, uitgebreid met ISBN, aantal pagina's, eventueel bindwijze, en prijs, in die volgorde, gescheiden door komma's; bij boeken uit een reeks worden na de titel tussen haakjes serienaam en -nummer vermeld:

A.W. Onneweer, *Effecten van bestuurlijke boetes. Een vergelijking van strafrechtelijke en bestuurlijke handhaving van verkeersvoorschriften*, Deventer: Kluwer 1997 (ISBN 90 268 3108 0, 167 p.)

F.A.M. Stroink, *Rechterlijke organisatie en rechtspraak in beweging* (Handboeken staats- en bestuursrecht, deel V), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1993 (ISBN 90 271 3775 7, 231 p., geb.)

Vaak heeft een boekbespreking de vorm van een artikel, met eigen titel. De verwijzing *naar* zo'n boekbespreking wordt behandeld als een tijdschrift-publicatie van de recensent, zoals beschreven in 2.2.7, met na de titel van het artikel, tussen haakjes, de woorden 'bespreking van' gevolgd door een dubbele punt en de bibliografische gegevens van het besproken werk op de in dit hoofdstuk beschreven wijze:

Van Oosten de Boer, *Openbaar bestuur* 1993, afl. 2, p. 17-18

P.F. van Oosten de Boer, 'Second chambers' (bespreking van: H.W. Blom, W.P. Blokman & H. de Schepper (red.), *Bicameralisme. Tweekamerstelsels vroeger en nu*, Den Haag: Sdu 1992), *Openbaar bestuur* 1993, afl. 2, p. 17-18.

Deze methode wordt ook gevolgd als de recensent de titel van het besproken boek ook als titel van de bespreking gebruikt:

Sackers, *RMThemis* 2013, p. 84-89

H.J.B. Sackers, 'Rechtsbescherming tegen bestraffing in het strafrecht en het bestuursrecht' (bespreking van: R. Stijnen, *Rechtsbescherming tegen bestraffing in het strafrecht en het bestuursrecht. Een rechtsvergelijking tussen het Nederlandse strafrecht en bestraffende bestuursrecht, mede in Europees perspectief* (diss. Rotterdam), Deventer: Kluwer 2011), *RMThemis* 2013, afl. 2, p. 84-89.

Soms worden in zo'n artikel verschillende boeken tegelijk besproken. Gaat het bij de verwijzing inderdaad om alle besproken boeken, dan ontkomt men niet aan volledige vermelding:

Van Sluis, *Openbaar bestuur* 1998, afl. 6/7, p. 32-33

A. van Sluis, 'Politie, publiek en burgers' (bespreking van: H. Geveke & T. van Dijk, *De politiemonitor in perspectief. Vier verdiepende analyses*, Den Haag: Projectbureau Politiemonitor 1997; N. Uildriks, *De normering en beheersing van politiegeweld* (diss. Rotterdam), Deventer: Gouda Quint 1997; M. Verber e.a., *Klagen bij de politie*, Den Haag: B&A Groep 1998), *Openbaar bestuur* 1998, afl. 6/7, p. 32-33.

Een verwijzing zal echter in veel gevallen eerder betrekking hebben op het artikel als geheel dan specifiek op een of meer van de besproken boeken. Dan kan worden volstaan met de aanduiding 'boekbespreking' tussen haakjes na de titel van het artikel:

Van Sluis, *Openbaar bestuur* 1998, afl. 6/7, p. 32-33

A. van Sluis, 'Politie, publiek en burgers' (boekbespreking), *Openbaar bestuur* 1998, afl. 6/7, p. 32-33.

Het komt ook voor dat – binnen een vaste rubriek boekbesprekingen – een eigen titel geheel ontbreekt. Dan krijgt het artikel de fictieve titel 'Boekbespreking':

Martens, *Beleidswetenschap* 1998, p. 192-194

K. Martens, 'Boekbespreking' (bespreking van: P.P.J. Driessen & A.A.J. de Gier, *Uit nood geboren. Een bestuurlijk-juridische evaluatie van de dijkversterkingen en kadenaanleg onder de Deltawet grote rivieren*, Den Haag: Vuga 1997), *Beleidswetenschap* 1998, p. 192-194.

2.2.9 **Frequent geactualiseerde uitgaven**

De meeste losbladige boeken en andere frequent geactualiseerde uitgaven – inmiddels veelal geëvolueerd tot webpublicatie – zijn in feite bundels waarin verschillende auteurs afzonderlijke stukken hebben geschreven of bewerkt. De meeste van dergelijke werken bevatten voor de korte verwijzing een *aanbevolen citeerwijze*. Volg die op, maar met inachtneming van hetgeen daaromtrent is aanbevolen in 1.4.2. Vermeld in de literatuurlijst onder die verkorte verwijzing de volledige bibliografische gegevens, inclusief een van de volgende aanduidingen: (losbladig), (online), (losbladig en online). Vermeld als hoofdregel geen paginanummers, geen supplementnummers en geen jaartal. Dergelijke uitgaven zijn immers voortdurend aan verandering onderhevig. Vermeld in de verkorte verwijzing wel de laatste bijwerkdatum op het moment van raadpleging (zie 1.5.2), die per onderdeel kan verschillen, en vermeld daar eveneens het paragraaf- of aantekeningnummer; gaat het om artikelsgewijs commentaar, vermeld dan tevens conform 3.2.2 het becommentarieerde regelingonderdeel.

In de voetnoten:

1. Huijgen, in: *GS Onrechtmatige daad VI.2.2.9* (online, laatst bijgewerkt op 15 januari 2013).
2. *Vakstudie Omzetbelasting*, art. 8 Wet OB 1968, aant. 3.2.5 (online, laatst bijgewerkt op 6 april 2013).

In de literatuurlijst:

Huijgen, *GS Onrechtmatige daad VI*

W.G. Huijgen, 'VI. Beroeps- en dienstenaansprakelijkheid', in: C.J.J.M. Stolker (red.), *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer: Kluwer (losbladig en online).

Vakstudie Omzetbelasting

M.E. van Hilten & B.G. van Zadelhoff (red.), *Omzetbelasting (Fiscale Encyclopie De Vakstudie)*, Deventer: Kluwer (online).

2.2.10 **Handboeken en bewerkingen**

Ook door meer auteurs bewerkte handboeken bevatten meestal een *aanbevolen citeertitel*, voor de verkorte citeerwijze. Zie daarover 1.4.2. Volg voor de titelbeschrijving het titelblad. Merk op dat de naam van de oorspronkelijke auteur vaak tot de titel is gaan behoren en derhalve cursief geschreven moet worden. De bewerker wordt dan als auteur vermeld.

Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2010

A.S. Hartkamp & C.H. Sieburgh, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III*. Algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer: Kluwer 2010.

Hazewinkel-Suringa/Rommelink 1996

J. Rommelink, *Mr. D. Hazewinkel-Suringa's Inleiding tot de studie van het Nederlands strafrecht*, Deventer: Gouda Quint 1996.

Pitlo/Reehuis e.a. 2012

W.H.M. Reehuis e.a., *Pitlo. Het Nederlands burgerlijk recht. Deel 3. Goederenrecht*, Deventer: Kluwer 2012.

Van der Pot/Elzinga & De Lange 2006

D.J. Elzinga & R. de Lange, *Van der Pot. Handboek van het Nederlandse staatsrecht*, Deventer: Kluwer 2006.

2.2.11 **Opnieuw uitgegeven klassiekers**

In een verkorte verwijzing naar een heruitgegeven 'klassieker' wordt het jaartal van de oorspronkelijke uitgave vermeld. In de literatuurlijst worden naast dat jaar en de plaats van de toenmalige uitgave ook vermeld: de naam van de eventuele bezorger van de heruitgave, de plaats van de uitgever, de uitgever en het jaar van de uitgave. Het verdient aanbeveling deze manier van verwijzen ook te gebruiken als men een artikel uit een bundel vermeldt, dat eerder elders is verschenen.

Koopmans 1970

T. Koopmans, 'De rol van de wetgever', in: *Honderd jaar rechtsleven. De Nederlandse Juristen-Vereniging 1870-1970*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1970, p. 221-235; herdrukt in: T. Koopmans, *Juridisch stippelwerk*, Deventer: Kluwer 1991, p. 151-165.

Bij een facsimile-uitgave van een klassieker dient men aan te geven welke uitgever deze uitgave heeft verzorgd:

De Beaufort 1909

H.L. de Beaufort, *Het auteursrecht in het Nederlandsche en internationale recht*, Utrecht: Den Boer 1909; Amsterdam: Buma 1993 (facs.uitg.).

2.2.12 **Vertaalde werken**

Bij vertaalde werken is het bij de verkorte citeerwijze soms dienstig om tussen haakjes het jaar van eerste publicatie te vermelden. In de literatuurlijst neemt men dan naast de Nederlandstalige titel de oorspronkelijke titel, het eerste jaar van publicatie en de naam van de vertaler op.

Mill (1859) 1978

J.S. Mill, *Over vrijheid*, Meppel: Boom 1978 (*On Liberty* 1859, vertaald door W.E. Krul).

2.2.13 **Verslagen van wetenschappelijke vergaderingen en interviews**

Als er een *woordelijk verslag* verschenen is, kan in de verkorte verwijzing de naam van de spreker worden gebruikt, gevolgd door het jaartal van de vergadering en de pagina in het verslag. In de literatuurlijst wordt de interventie dan als volgt vermeld:

Witteveen 1992

W.J. Witteveen, interventie, in: *Verslag van de op 12 juni 1992 te Maastricht gehouden algemene vergadering over: Toetsing (Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging 1992-II)*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 14-17.

Als er een *samenvattend verslag* verschenen is, dient men in de verkorte verwijzing de naam van de auteur van het verslag te vermelden, alsmede het jaar waarin dat verslag is verschenen. De naam van de bedoelde spreker moet in beginsel in de hoofdtekst worden vermeld. In de literatuurlijst wordt het verslag als publicatie van de verslaglegger opgevoerd.

De Cock Buning & Haeck 1996

M. de Cock Buning & J.F. Haeck, 'Colloquium Discussions', in: P.B. Hugenholtz (red.), *The Future of Copyright in a Digital Environment. Proceedings of the Royal Academy Colloquium Organised by the Royal Netherlands Academy of Sciences (KNAW) and the Institute for Information Law (Amsterdam, 6-7 July 1995)*, Den Haag: Kluwer Law International 1996, p. 221-239.

Op dezelfde wijze worden *interviews* als artikelen van de interviewer opgevoerd. De naam van de geïnterviewde zal in beginsel in de hoofdtekst moeten worden vermeld:

Lindo, *NJB* 1995, p. 1-6

C.M.Th. Lindo, 'Het perspectief van minister W. Sorgdrager' (interview), *NJB* 1995, afl. 1, p. 1-6.

2.2.14 **Berichten uit kranten en andere media**

Artikelen in kranten worden behandeld als tijdschriftartikelen. Vermeld dus: naam van de auteur, titel van het artikel (tussen aanhalingstekens), naam van de krant, datum van verschijning en eventueel paginanummer. Dergelijke artikelen dienen ook in de literatuurlijst te worden opgenomen.

Vermaat, *NRC* 27 januari 1982

J.E. Vermaat, 'Christen moet vrij zijn homofiele levensstijl volledig af te wijzen', *NRC* 27 januari 1982.

Naar *anonieme krantenberichten* kan men verwijzen door vermelding van de naam van de krant en de datum, en zo mogelijk de pagina en de kop van het bericht. Deze berichten worden *niet* in de literatuurlijst opgenomen, maar uitsluitend in een voet- of eindnoot.

1. ***NRC* 26 augustus 1996.**

Naar *radio- en televisieprogramma's* kan men verwijzen door vermelding van de naam van het programma, de omroeporganisatie en/of het station, en de datum. Ook dit wordt niet in de literatuurlijst opgenomen, maar uitsluitend in een voet- of eindnoot vermeld.

1. **'Buitenhof', Avro, Vara en VPRO Nederland 1, 9 juni 2013.**2.2.15 **Rapporten, scripties en niet uitgegeven teksten**

De bibliografische gegevens van rapporten en scripties en (andere) niet uitgegeven teksten zien er hetzelfde uit als die van boeken. Een, tussen haakjes geplaatste, nadere aanduiding van de aard van de publicatie of de instantie ten behoeve van wie het rapport is geschreven kan dienstig zijn, of van de Kamerstukken waarmee het rapport is aangeboden dan wel de vindplaats op internet, omdat dergelijke publicaties vaak niet in de handel zijn.

Rapport Commissie-Davids 2010

Rapport commissie van onderzoek besluitvorming Irak, bijlage bij *Kamerstukken II 2009/10*, 31847, 14.

SER-advies fusietoetsing 1971

Advies inzake de toekomstige juridische status van de door de SER uitgevaardigde fusiegedragsregels en een preventieve materiële toetsing van fusies door de overheid (advies van 21 januari 1971, SER 77/02), Den Haag: SER 1976.

Koelman 1996

K. Koelman, Bestaat een kunstexceptie in Nederland? Of: Kan het artistieke karakter van een uiting een rechterlijke beslissing beïnvloeden (doctoraalscriptie Amsterdam UvA), 1996.

2.2.16 Bronnen in vreemde talen

Bij verwijzingen naar vreemdtalige literatuur dient men zich te richten naar *Nederlandse* gebruiken, zoals beschreven in deze *Leidraad*, en niet naar de conventies uit het land van herkomst.

Gebruik bijvoorbeeld bij Duitse literatuur voor bladzijde(n) de afkorting 'p.', dus niet 'S.'. Het verdient verder aanbeveling om aanduidingen als '(losbladig)' ook bij vreemdtalige boeken in die Nederlandse vorm te gebruiken. Anders dan in Nederlandstalige titels kan men wat betreft het gebruik van hoofdletters – met name in Duitstalige en Engelstalige uitgaven – het best het titelblad volgen.

Bij *buitenlandse tijdschriften* wordt vaak ook het jaargangnummer (*volume*) vermeld. Desgewenst kan men dat gebruik volgen door dat nummer tussen haakjes direct na de titel van het tijdschrift te vermelden:

Weiler, *Yale Law Journal* 1992, p. 2403-2483

*J.H.H. Weiler, 'The Transformation of Europe', *Yale Law Journal* (100) 1992, p. 2403-2483.*

Bij minder bekende tijdschriften kan men (tussen haakjes) de plaats van uitgifte vermelden, bij minder bekende plaatsnamen het land.

De namen van buitenlandse tijdschriften kan men beter niet afkorten, tenzij zij zo veelvuldig voorkomen, dat men de afkorting opneemt in de lijst van afkortingen; hetzelfde geldt voor de namen van buitenlandse wetten en rechterlijke colleges.

Als dat nodig lijkt, kan men achter de titel van een boek, tijdschrift of artikel (tussen haakjes) een vertaling daarvan geven, met een =-teken ervoor:

Kielar 1973

B.Z. Kielar, *Angielskie ekwiwalenty Polskich terminów prawnoustrojowych* (= Engelse equivalenten van Poolse constitutioneel-rechtelijke termen), Warschau: PWN 1973.

Schrijft men in een vreemde taal, bijvoorbeeld voor een Amerikaans tijdschrift, dan doet men er goed aan *The Bluebook* 2008 of een equivalent te raadplegen, voor de in die taal gebruikelijke verwijzingsregels.

3 Regelgeving en parlementaire stukken

In dit hoofdstuk wordt in belangrijke mate aangesloten bij de Aanwijzingen voor de regelgeving.¹⁰

Om die reden wordt voor de officiële bronnen *Staatsblad*, *Staatscourant* en *Tractatenblad* de citeerwijze met komma aangehouden, in afwijking van de citeerwijze met schuine streep tussen jaartal en publicatienummer, die vanaf deze zevende druk van de *Leidraad* voor andere tijdschriften wordt toegepast.

Als uitzondering op de officiële regels adviseert deze zevende druk van de *Leidraad* om in dossiernummers van *Kamerstukken* de duizendtalspatie weg te laten, omdat die het online zoeken bemoeilijkt. Ook laten wij, ter vereenvoudiging, bij *Kamerstukken* de aanduiding 'nr.' voor het stuknummer weg, net als bij het vergaderingsnummer in verwijzingen naar *Handelingen*. Overeenkomstig is de aanbevolen citeerwijze van EU-verordeningen ingekort, de vermelding van 'nr.' was een afwijking ten opzichte van de richtlijnen en besluiten. Een laatste uitzondering betreft de afkorting voor het *Publicatieblad van de Europese Unie*, in het blad zelf: *PB*, in deze *Leidraad*: *PbEU*, om verwarring te voorkomen met andere publicatiebladen, in het bijzonder van Caribisch Nederland en delen daarvan.

3.1 Wetten, besluiten en verdragen

Bij verwijzing naar een regeling, is vermelding van de bron niet altijd noodzakelijk. Dat hangt af van het onderwerp, van de lezers voor wie men schrijft en van de aard van de wet waarover men schrijft.

Bij verwijzing naar een regeling met citeertitel of daarmee vergelijkbare aanduiding hoeft geen melding gemaakt te worden van het *Staatsblad*, de

10. Gebaseerd op het besluit van de Minister-President van 18 december 1992, *Stcrt.* 1992, 230, laatstelijk gewijzigd bij besluit van 1 april 2011, *Stcrt.* 2011, 6602.

Staatscourant of het *Tractatenblad* waarin de wet, het besluit of het verdrag is gepubliceerd. Ook de datum en plaats van totstandkoming hoeven bij dergelijke regelingen niet te worden vermeld.

In artikel 10 van de Grondwet staat:

Artikel 162 van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek luidt:

In artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens staat:

De citeertitel, indien aanwezig, kan men meestal vinden in een van de slotartikelen van de regeling.

Sinds de integratie van Bonaire, Sint Eustatius en Saba in het Land Nederland hebben veel wetten en besluiten een variant gekregen waarvan de werkingssfeer zich beperkt tot de genoemde eilanden. Deze regelingen hebben doorgaans dezelfde citeertitel als de overeenkomstige regeling, met de toevoeging 'BES': Burgerlijk Wetboek BES, Wetboek van Strafrecht BES, enz. De afkortingen worden overeenkomstig gevormd: BW BES, Sr BES enz.

Sommige citeertitels, zoals 'Grondwet' en 'Burgerlijk Wetboek', zijn op gewoonte gebaseerd. Zo functioneert ook de aanduiding 'Europees Verdrag voor de rechten van de mens' als citeertitel van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden en 'EU-Verdrag' als citeertitel van het Verdrag betreffende de Europese Unie, 'Berner Conventie' voor de Berner Conventie voor de bescherming van werken van letterkunde en kunst en 'Weens Koopverdrag' voor het Verdrag der Verenigde Naties inzake internationale koopovereenkomsten betreffende roerende zaken.

Als een regeling niet met een citeertitel kan worden aangeduid, dient men (tussen haakjes of in een voetnoot) de totstandkomingsdatum te vermelden, alsmede het blad waarin de regeling is gepubliceerd:

Artikel III van de wet van 24 december 1997, *Stb.* 1997, 772.

Voor zover dat uit de context nog niet duidelijk is, moet daarbij bovendien een inhoudelijke aanduiding uit het opschrift (intitulé) van de regeling vermeld worden:

Zie de overgangsregeling in artikel III van de wet van 24 december 1997 tot herziening van het afstammingsrecht alsmede de regeling van adoptie, *Stb.* 1997, 772.

Een ministeriële regeling wordt in dit verband aangeduid als 'regeling van de Minister van ...' en een algemene maatregel van bestuur als 'koninklijk besluit' (eventueel afgekort: KB). De woorden 'regeling' en 'koninklijk besluit' krijgen geen hoofdletter, evenmin als de woorden 'wet', 'rijkswet', 'verordening' enz. Het is gebruikelijk om het woord 'Verdrag' in dit verband wel met een hoofdletter te schrijven. De datum van een verdrag wordt voorafgegaan door de plaats van totstandkoming:

Artikel 3 van het Verdrag inzake verhaal in het buitenland van uitkeringen tot onderhoud, New York 20 juni 1956, *Trb.* 1957, 121.

Vermelding van het blad van publicatie (en eventueel van de totstandkomingsdatum en het opschrift) kan ook nuttig zijn:

- indien het een (betrekkelijk) nieuwe regeling betreft;
- indien het een minder bekende regeling betreft.

Van het blad van publicatie vermeldt men achtereenvolgens:

- de naam en wel afgekort cursief: *Stb.*, *Stcrt.*, *Trb.*, *PbEU*, *Uitleg*;
- het jaartal van het desbetreffende blad;
- na het jaartal, gevolgd door een komma, het nummer;

1. *Stb.* 1996, 204.

2. Zie de regeling van de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 17 augustus 2010, *Stcrt.* 2010, 13134.

of korter (alleen in noot en register en in een context waarin de naam van het departement vanzelfsprekend is):

2. Zie min. reg. van 17 augustus 2010, *Stcrt.* 2010, 13134.

- bij het *Publicatieblad van de Europese Unie* na het jaartal, gevolgd door een komma en een spatie, de letter C of L, na weer een spatie gevolgd door het nummer en (zo nodig) het paginanummer; het paginanummer pleegt daar met een schuine streep te worden aangegeven:

1. *PbEU* 2004, L 123/114.

Indien men de vindplaats wil vermelden van een wet die eenmaal of meermalen is gewijzigd, dan kan men de laatste wijziging vermelden. De lezer kan in het desbetreffende nummer van het *Staatsblad* eerdere wijzigingen en publicaties aantreffen. Dus:

In de tekst:

(...) artikel 2.1 van de Telecommunicatiewet⁵ bevat regels (...)

In de noot:

5. Laatstelijk gewijzigd bij wet van 23 december 2009, *Stb.* 2009, 616.

3.2 Vermelding van artikelnummers

Voor verwijzingen naar artikelen en onderdelen zijn er twee systemen mogelijk:

- voluit, zoals de Aanwijzingen voor de regelgeving voorschrijven voor regelgeving;
- verkort, zoals veelal toegepast in andere publicaties, zowel in de hoofdtekst als, met name, in de voetnoten.

Kies een systeem en pas dat consequent toe.

3.2.1 Verwijzingen voluit

Verwijzingen *in de hoofdtekst* naar artikelnummers geschieden in beginsel voluit:

In de artikelen 162 tot en met 164 van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek (...)

(...) artikel 2, tweede lid, van de Grondwet (...)

De gevallen, bedoeld in artikel 11, zesde lid, onderdeel b, onder 2°, van de Wet op de inkomstenbelasting 1964 (...)

Deze manier van verwijzen is verplicht in de officiële tekst van wetten en andere regelingen.

3.2.2 Verkorte verwijzingen

In boeken of artikelen en zeker in voetnoten kan men desgewenst volstaan met 'lid 2' en 'onderdeel b'. Dan geen komma's gebruiken. Ook de woorden 'van de' kan men dan weglaten en voor artikelen van het Burgerlijk Wetboek kan men de notatie met dubbele punt gebruiken:

In art. 6:162-164 BW (...)

(...) art. 2 lid 2 Gw (...)

De gevallen, bedoeld in art. 11 lid 6 onderdeel b onder 2° Wet IB 1964 (...)

In juridische literatuur kan men voor de desbetreffende regeling desgewenst een afkorting gebruiken. Zie hoofdstuk 6 over afkortingen.

Bij verwijzing naar meer artikelen vermijde men het woordje 'juncto'. Men kan vrijwel altijd volstaan met het Nederlandse woordje 'en' of zo nodig verwijzen met 'in verband met'.

3.3 Parlementaire stukken

Van parlementaire stukken dient steeds de officiële bron te worden vermeld.

Veel stukken zijn te vinden op de volgende webadressen. Het is niet nodig deze webadressen expliciet aan de bronvermelding toe te voegen.

- Kamerstukken, Handelingen en Kamervragen vanaf 1 januari 1995: www.officielebekendmakingen.nl.
- Kamerstukken, Handelingen en Kamervragen uit de periode 1814-1994: www.statengeneraaldigitaal.nl.

Indien de verwijzing tot doel heeft de lezer dieper inzicht te geven in de parlementaire geschiedenis van een wetsbepaling, kan ook een verwijzing worden overwogen naar een bundel – indien beschikbaar – waarin die geschiedenis per onderdeel chronologisch is behandeld. Een voorbeeld van zo'n bundel wordt gegeven in 2.2.1.

3.3.1 *Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*

Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal worden aangeduid met *Kamerstukken II*, gevolgd door het parlementaire jaar (zonder '19' of '20' in het tweede jaartal), gevolgd door een komma en het Kamerstuknummer. Daarna volgen: komma, het volgnummer, een komma en het paginacijfer voorafgegaan door 'p.'.

1. *Kamerstukken II 1974/75, 13229, 3, p. 7.*

Tot het parlementaire jaar 2003/04 bestond het volgnummer van een advies van de Raad van State niet uit een cijfer maar uit een hoofdletter.

Verwijst men naar de gehele (schriftelijke) behandeling van een wetsvoorstel of nota, dan kan men eventueel de volgnummers van het grote Kamerstuk weglaten, maar het verdient de voorkeur het eerste en het

laatste volgnummer te vermelden. Indien de behandeling in de Tweede Kamer meer jaren beslaat, vermeld dan het eerste en het laatste parlementaire jaar.

1. Wetsvoorstel partnerschapsregistratie, *Kamerstukken II* 1993/94-1996/97, 23761.

Of beter:

1. Wetsvoorstel partnerschapsregistratie, *Kamerstukken II* 1993/94-1996/97, 23761, 1-28.

Wil men ook de behandeling in de Eerste Kamer vermelden, dan doet men dat afzonderlijk:

1. Wetsvoorstel partnerschapsregistratie, *Kamerstukken II* 1993/94-1996/97, 23761, 1-28; *Kamerstukken I* 1996/97, 23761, 157a-157d.

Als men in de hoofdtekst uitdrukkelijk verwijst naar een bepaald stuk, zoals

'In de memorie van toelichting (...)'¹

behoeft dat in de noot geen aparte vermelding.

1. *Kamerstukken II* 1974/75, 13229, 3, p. 7.

Doet men dat in de hoofdtekst niet, dan kan men desgewenst aan het eind, afgekort, het karakter van het stuk vermelden.

1. *Kamerstukken II* 1974/75, 13229, 3, p. 7 (MvT).

Gebruik desgewenst de volgende afkortingen:

Vóór het parlementaire jaar 1993/94:

memorie van toelichting	MvT
voorlopig verslag	VV II
memorie van antwoord	MvA II
eindverslag	EV II
nota naar aanleiding van het eindverslag	NEV II

Sedert het vergaderjaar 1993/94 is de gebruikelijke reeks Kamerstukken die volgt op het ingediende voorstel van wet:

memorie van toelichting	MvT
verslag	Verslag II
nota naar aanleiding van het verslag	NV II

In combinatie met een verwijzing naar het desbetreffende Kamerstuk kan men 'II' weglaten.

3.3.2 **Stukken van de Eerste Kamer der Staten-Generaal**

Stukken van de Eerste Kamer der Staten-Generaal worden op dezelfde wijze als die van de Tweede Kamer vermeld. Tot het parlementaire jaar 2003/04:

1. *Kamerstukken I* 1995/96, 23700, 188b, p. 3.

Sedert het vergaderjaar 2003/04 gebruikt de Eerste Kamer niet langer een combinatie van een getal en een kleine letter als volgnummer, maar slechts een hoofdletter:

1. *Kamerstukken I* 2003/04, 28430, A, p. 3.

Eerste Kamerstukken die volgen op het voorstel van wet zoals bij die Kamer ingediend, kunnen desgewenst als volgt worden aangeduid en afgekort:

voorlopig verslag	VV I
memorie van antwoord	MvA I
eindverslag	EV I
nota naar aanleiding van het eindverslag	NEV I
verslag	Verslag I
nota naar aanleiding van het verslag	NV I

In combinatie met een verwijzing naar het desbetreffende Kamerstuk kan men 'I' weglaten.

3.3.3 **Handelingen**

Vanaf begin 2011 krijgt ieder gepubliceerd onderdeel van de *Handelingen van de Kamers der Staten-Generaal* een itemnummer, waarop kan worden gezocht. Verwijzingen naar sindsdien gepubliceerde *Handelingen* moeten daarom, achter het parlementaire jaar en het vergaderingsnummer, het itemnummer bevatten:

Handelingen II 2010/11, 108, item 5, p. 28.

De *Handelingen* tot en met 2010 worden als volgt vermeld:

1. *Handelingen II 2003/04, 82, p. 5281-5282.*
2. *Handelingen I 2003/04, 27, p. 1465.*

Naar Kamervragen en antwoorden daarop wordt als volgt verwezen:

1. *Aanhangsel Handelingen II 1995/96, 192.*

3.4 De Europese Unie

De organisatie en de bevoegdheidscatalogus van de Europese Unie en de daarmee samenhangende rechtshandelingen zijn, door de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon op 1 december 2009, ingrijpend gewijzigd.

De Europese instellingen hebben daarna nog geen mededelingen bekendgemaakt over de citeerwijze van Verdragsartikelen en rechtshandelingen van de Europese Unie. Ook de nationale Aanwijzingen voor de regelgeving zijn nog niet aangepast aan de rechtssituatie na 'Lissabon'. Onderstaande leidraad heeft dan ook een voorlopig karakter.

De EU is, sedert 1 december 2009, gegrond op het Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU of EU-Verdrag) en op het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU of Werkingsverdrag). Deze twee verdragen hebben dezelfde juridische waarde. De Unie treedt in de plaats van de Europese Gemeenschap(en), waarvan zij de opvolgster is. Het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, dat op 12 december 2007 werd aangepast, heeft vanaf 1 december 2009 dezelfde juridische waarde als het EU-Verdrag en het Werkingsverdrag.

Door de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon is de pijlerstructuur die voortvloeide uit het Verdrag van Maastricht opgeheven. Het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) blijft evenwel bestaan.

Het EU-Verdrag en het Werkingsverdrag zijn gewijzigd en hernummerd. Geconsolideerde versies van het EU-Verdrag en het Werkingsverdrag zijn opgenomen in *PbEU 2010, C 83*. De geconsolideerde versie van het Euratom-Verdrag is opgenomen in *PbEU 2010, C 84*.

Voor de verwijzing naar bepalingen van het EU-Verdrag en het Werkingsverdrag in de tijd is het nuttig gebruik te maken van de concordantieta-bellen die als bijlage bij de geconsolideerde versies zijn opgenomen. Dit

hulpmiddel is met name noodzakelijk indien men de rechtspraak van het Hof van Justitie wil raadplegen.

Een voorbeeld. Het verbod van maatregelen van gelijke werking als kwantitatieve beperkingen. Dit verbod was oorspronkelijk opgenomen in art. 30 EEG-Verdrag, vervolgens in art. 30 EG-Verdrag, daarna in art. 28 EG-Verdrag en thans in art. 34 VWEU.

De eerste jaren na de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon zal nog gewerkt worden met de volgende formules: 'artikel 28 EG-Verdrag, thans artikel 34 VWEU' of 'artikel 37 EG-Verdrag, thans, na wijziging, artikel 43 VWEU'.

Vrijwel alle regelgeving, commissiebesluiten, voorstellen, handelingen van het Europees Parlement en andere documenten zijn goed te vinden op de volgende webadressen:

- EUR-Lex: eur-lex.europa.eu
 - Publicatieblad EU
 - Verdragen
 - Internationale overeenkomsten
 - Geldende wetgeving
 - Geconsolideerde wetgeving
 - Voorbereidende documenten
 - Jurisprudentie (ook op Curia.eu)
 - Parlementaire vragen (link naar europarl.europa.eu/plenary/nl/parliamentary-questions.html)
- Publicatiebureau: publications.europa.eu
- N-Lex, de nationale wet- en regelgeving van alle EU-landen: <http://eur-lex.europa.eu/n-lex>
- Europees Parlement: europarl.europa.eu

3.4.1 **Aanduidingen en afkortingen**

Commissie	Commissie van de Europese Unie
EER	Europese Economische Ruimte
EEG-Verdrag	Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte
EG	Europese Gemeenschap(pen)
EG-Verdrag	Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap (tot 1 december 2009)

EGKS	Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal
EP	Europees Parlement
EU	Europese Unie
EU-Verdrag	Verdrag betreffende de Europese Unie
Euratom	Europese Gemeenschap voor Atoomenergie
GBVB	Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid
GBVDB	Gemeenschappelijk Buitenlands, Veiligheids- en Defensiebeleid
GVDB	Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid
Gerecht EU	Gerecht (van de Europese Unie)
GvA EU	Gerecht voor ambtenarenzaken (van de Europese Unie)
GvEA EG	Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeen- schappen (bij uitspraken tot 1 december 2009)
HvJ EG	Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (bij uitspraken tot 1 december 2009)
HvJ EU	Hof van Justitie (van de Europese Unie)
JBZ	Justitie en Binnenlandse Zaken
<i>Jur.</i>	<i>Jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie</i>
lidstaten	lidstaten van de Europese Unie
<i>PbEG</i>	<i>Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen (tot 1 februari 2003)</i>
<i>PbEU</i>	<i>Publicatieblad van de Europese Unie (vanaf 1 februari 2003)</i>
PJSS	Politie en justitiële samenwerking in strafzaken
PPU	Prejudiciële spoedprocedure (procédure préjudicielle d'urgence)
Raad	Raad van de Europese Unie
RVVR	Ruimte voor Vrijheid, Veiligheid en Recht
VEG	Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap (tot 1 december 2009)
VEU	Verdrag betreffende de Europese Unie
VWEU	Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie

3.4.2 ***De rechtshandelingen van de Europese Unie***

De citeerwijze van de rechtshandelingen is in de loop der jaren veranderd. Dit hangt samen met de overgang van de EG naar de EU en naar het VWEU evenals met het nieuwe millennium.

Notulen en andere stukken van het Europees Parlement die al in het *Publicatieblad* zijn gepubliceerd, worden aangehaald met vermelding van dat *Publicatieblad*.

De woorden ter aanduiding van het type rechtshandeling van de Europese Unie worden niet afgekort en worden met een hoofdletter geciteerd (Verordening, Richtlijn, Besluit).

Voor alle rechtshandelingen (behalve voor de verordening) wordt eerst het jaartal genoemd, dan het nummer dat verwijst naar de zoveelste rechtshandeling (richtlijn, besluit) die dat jaar uitgevaardigd werd. Voor de verordening wordt eerst het laatste cijfer genoemd en dan het jaartal. Men kan kiezen tussen vermelding van een verkorte aanduiding van de rechtshandeling en vermelding van de volledige titel van de rechtshandeling, desgewenst inclusief het nummer van het *Publicatieblad*:

Verordening (EU) 265/2010	Verordening (EU) 265/2010 van het Europees Parlement en de Raad van 25 maart 2010 tot wijziging van de Overeenkomst ter uitvoering van het te Schengen gesloten akkoord en Verordening (EG) 562/2006 wat het verkeer van personen met een visum voor verblijf van langere duur betreft (<i>PbEU</i> 2010, L 85/1)
Uitvoeringsverordening (EU) 157/2010	Uitvoeringsverordening (EU) 157/2010 van de Raad van 22 februari 2010 tot instelling van een definitief antidumpingrecht op bepaalde ringbandmechanismen van oorsprong uit de Volksrepubliek China naar aanleiding van een nieuw onderzoek bij het vervallen van de maatregelen op grond van artikel 11, lid 2, van Verordening (EG) 384/96 (<i>PbEU</i> 2010, L 49/1)
Richtlijn 2010/23/EU	Richtlijn 2010/23/EU van de Raad van 16 maart 2010 tot wijziging van Richtlijn 2006/112/EG betreffende het gemeenschappelijke stelsel van belasting over de toegevoegde waarde, wat betreft een facultatieve en tijdelijke toepassing van de verleggingsregeling voor leveringen van bepaalde fraudegevoelige diensten (<i>PbEU</i> 2010, L 72/1)
Besluit 2010/168/GBVB	Besluit 2010/168/GBVB van de Raad van 22 maart 2010 houdende benoeming van de speciale vertegenwoordiger van de Europese Unie in Afghanistan (<i>PbEU</i> 2010, L 75/22)

Besluit 2010/188/EU Besluit van de Commissie van 29 maart 2010 tot wijziging van bijlage III bij Beschikking 2003/467/EG wat betreft de erkenning van bepaalde bestuurlijke gebieden van Polen en Portugal als officieel vrij van enzoëtische boviene leukose (2010/188/EU) (*PbEU* 2010, L 83/59)

Een beperkt aantal richtlijnen en verordeningen wordt veelal aangehaald met een korte roepnaam. Het verdient aanbeveling om deze roepnamen, indien toegepast, in de afkortingenlijst of in een voetnoot te verklaren met de ernaast genoemde aanduiding.

Aanbestedingsrichtlijn	Richtlijn 2004/18/EG
Burgerschapsrichtlijn	Richtlijn 2004/38/EG
Btw-richtlijn	Richtlijn 2006/112/EG
Dienstenrichtlijn	Richtlijn 2006/123/EG
Fusierichtlijn 2009	Richtlijn 2009/133/EG
Habitatrichtlijn	Richtlijn 92/43/EEG
Insolventierichtlijn	Richtlijn 80/987/EG
Insolventieverordening	Verordening (EG) 1346/2000
Privacyrichtlijn	Richtlijn 95/46/EG
Rome I	Verordening (EG) 593/2008
Rome II	Verordening (EG) 864/2007

3.4.3 Overige stukken van de Europese Unie

Documenten van de Commissie, voor zover niet of nog niet gepubliceerd in het *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen* of het *Publicatieblad van de Europese Unie*, worden als volgt vermeld (in beginsel verkort, desgewenst voluit):

COM(90)220	Commissiedocument 220 van 1990
COM(90)220/2	Commissiedocument 220 van 1990, tweede versie
COM(90)220 def.	Commissiedocument 220 van 1990, laatste definitieve versie
COM/2001/0899	Commissiedocument 899 van 2001
SEC(95)314	Intern document van het Secretariaat-Generaal 314 van 1995
DG V/235/89	Document 235 van Directoraat-Generaal V van 1989

Documenten van het Europees Parlement, voor zover niet of nog niet gepubliceerd in het *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen* of het *Publicatieblad van de Europese Unie*, worden als volgt vermeld:

A4-0015/94	Europees Parlement A-Serie, Commissie-rapport, vierde parlementaire termijn, nr. 15 van 1994
A3-0056/90	Europees Parlement A-Serie, Commissie-rapport, derde parlementaire termijn, nr. 56 van 1990
B3-0908/90	Europees Parlement B-Serie, Ontwerp-resolutie/vraag, derde parlementaire termijn, nr. 0908 van 1990
C3-0020/91	Europees Parlement, C-Serie, Gemeenschappelijk standpunt/Voorstel van de Commissie, derde parlementaire termijn, nr. 0020 van 1991

Andere documenten:

CES(92)210	Opinie van het Economisch en Sociaal Comité van de EG nr. 210 van 1992
CoR 43/94	Opinie van het Comité voor de regio's van de EG nr. 43 van 1994
Bull. EG 3/1985, punt 2.1.111	Bulletin van de Europese Gemeenschappen, nr. 3 van 1985, punt 2.1.111
Bull. EU, supplement 4/94	Bulletin van de Europese Unie, supplement 4 van 1994

3.5 Andere internationale organisaties

Er zijn geen vaste regels voor verwijzingen naar teksten van organen van andere internationale organisaties.

De meest bekende internationale organisaties (Verenigde Naties, Raad van Europa, enz.) en hun meest bekende organen kan men aanduiden met hun officiële Nederlandse naam (die te vinden is in het desbetreffende *Tractatenblad*). Bij minder bekende internationale organisaties of organen verdient de Engelse of Franse naam de voorkeur. Voor de titels van aanbevelingen, rapporten enz. gebruikt men (uiteraard) een/de taal waarin het rapport is gepubliceerd.

Een verwijzing naar een document van de Verenigde Naties is pas compleet met de vermelding *UN Doc*, gevolgd door het nummer van het document. Daarmee valt het document eenvoudig te vinden via Google, of op www.un.org. Documenten van de Raad van Europa zijn eenvoudig te vinden op www.coe.int. In beide gevallen is het niet nodig om naar de desbetreffende website te verwijzen. Bij minder bekende internationale organisaties is een verwijzing naar de website vaak wel nuttig.

Aanbeveling 1878 van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa (25 juni 2009), *The funding of public service broadcasting*

Aanbeveling CM/Rec(2010)5 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa (31 maart 2010), *On measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity*

Resolutie 64/109 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (21 december 2009), *International financial system and development, UN Doc A/RES/64/109*

Resolutie 1441 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (8 november 2002), *UN Doc S/RES/1441*

Recommendation 8 of the General Assembly of the International Commission on Civil Status (21 maart 1991), *On the computerisation of civil registration, www.ciec1.org*

4 Jurisprudentie

4.1 Vermelding van jurisprudentie in voetnoten

Verwijzingen naar jurisprudentie hebben als doel de lezer de weg naar relevante rechterlijke uitspraken te wijzen. Daarom moet worden verwezen naar de (elektronische en/of papieren) bron die het best toegang biedt tot de letterlijke tekst. Zijn er voor de bedoelde uitspraak meer bronnen beschikbaar, dan is er bijgevolg voorkeur voor de breedst bekende publicatiebron, waarbij rekening moet worden gehouden met de doelgroep. Extra bronverwijzingen, zeker als het geannoteerde jurisprudentie betreft, zijn wellicht nuttig, maar niet noodzakelijk. Houd hierbij rekening met de doelgroep waarvoor u schrijft.

4.2 De European Case Law Identifier

Medio 2013 is het landelijk jurisprudentienummer (LJN) vervangen door de European Case Law Identifier (ECLI). ECLI is beduidend langer dan LJN en heeft een aantal betekenisvolle elementen, die worden gescheiden door dubbele punten, in de formule ECLI:landcode:instantiecode:uitspraakjaar:volgnummer.¹¹

Toelichting per element:

- De aanduiding 'ECLI'. Omdat ECLI los staat van de publicatie op Rechtspraak.nl, wordt dit element niet gecursiveerd.
- De landcode, gekoppeld aan de rechtsprekende instantie: NL voor Nederland, BE voor België, EU voor de Europese Unie, enz.

11. Eigenlijk bevat de ECLI alle informatie om een uitspraak te vinden en waar deze gepubliceerd is, maar in Nederland is het vooralsnog de gewoonte om de jurisprudentieverwijzing steeds te beginnen met instantie en datum.

- De instantiecode, een soort afkorting, bijvoorbeeld: HR voor Hoge Raad, PHR voor Parket bij de Hoge Raad (bij conclusie van de procureur-generaal), RVS voor Raad van State, GHDHA voor Gerechtshof Den Haag, RBAMS voor Rechtbank Amsterdam. XX is de reservecode voor uitspraken van instanties waarvoor (nog) geen specifieke code is vastgesteld.
- Het jaar waarin de uitspraak is gedaan of de conclusie is gegeven.
- Volgnummer, een uniek nummer in een doorlopende nummering per instantie per jaar. Uitspraken die voor de invoering van ECLI al een LJN hadden, nemen het LJN over in dit element, bij nieuwere uitspraken is het een gewoon nummer. LJN wordt niet meer apart vermeld.

Zoek ECLI altijd op: het is niet verstandig om zelf een ECLI te reconstrueren, omdat bij de toekenning van ECLI's aan uitspraken uit de voormalige LJN-index correcties zijn toegepast. Bovendien krijgen uitspraak en conclusie in het ECLI-systeem elk een eigen ECLI. De ECLI van de conclusie hoeft alleen vermeld te worden indien de verwijzing specifiek de conclusie betreft.

ECLI wordt achter de instantienaam en datum geplaatst. ECLI bevat geen spaties en mag niet worden afgebroken. In publicaties kan dit complicaties opleveren omdat dit bij geringe kolombreedte in combinatie met uitgevulde regels tot een lelijk resultaat kan leiden. Het is daarom aan te bevelen de jurisprudentieverwijzing in een voetnoot te plaatsen, indien dat past binnen de publicatieformule.

De rechtbank verwijst hiervoor naar de uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van 11 april 2012.¹

1. ABRvS 11 april 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BW1574, *Gst. 2012/74*, m.nt. C. van Deutekom.

Bij het ter perse gaan van deze druk van de *Leidraad* was nog niet bekend wanneer het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en het Hof van Justitie van de EU overgaan op ECLI.

4.3 Verwijzingen naar Nederlandse rechtspraak

De meeste Nederlandse jurisprudentie is te vinden op Rechtspraak.nl met een European Case Law Identifier (ECLI, die LJN in 2013 vervangen heeft). Rechtspraak.nl publiceert ca. 1% van de totale productie van de Nederlandse instanties. Ook wat niet op Rechtspraak.nl is gepubliceerd, maar wel in onderstaande en andere bronnen, krijgt een ECLI. In dat geval zijn

ECLI en enkele basisgegevens (instantie, datum, eventuele vindplaatsen) te vinden op Rechtspraak.nl. Door vermelding van een ECLI wordt impliciet verwezen naar een overzicht van alle geregistreerde vindplaatsen van de uitspraak. Een belangrijk deel van de tuchtrechtspraak wordt gepubliceerd op de website Tucht recht.nl, en krijgt ook een ECLI.

Jurisprudentieuitgaven worden beschouwd als tijdschriften. Hun namen worden dus cursief gezet. Bekende bronnen van bewerkte en becommentarieerde jurisprudentie voor Nederland zijn onder meer:

<i>NJ</i>	<i>Nederlandse Jurisprudentie</i>
<i>AB</i>	<i>AB Rechtspraak Bestuursrecht</i>
<i>NJF</i>	<i>NJ Feitenrechtspraak (inclusief voorganger KG, Kort Geding)</i>
<i>NJFS</i>	<i>NJ Feitenrechtspraak Strafzaken</i>
<i>BNB</i>	<i>Beslissingen in Belastingzaken. Nederlandse Belastingrechtspraak</i>

Jurisprudentieverwijzingen hebben een vaste vorm, gericht op de gegevens die minimaal nodig zijn voor unieke identificatie van de uitspraak: instantie, datum en bronvermelding. Voor de afkortingen zie men de lijst van afkortingen in hoofdstuk 6.

De basisvorm is dus:

- instantie (afgekort, zoals hierna aangegeven), zonder komma gevolgd door:
- plaats (tenzij de instantie uniek is), zonder komma gevolgd door:
- eventuele verbijzondering van de instantie, zoals kantonrechter (ktr.), specifieke kamer, voorzieningenrechter of zittingsplaats, tussen haakjes, zonder komma gevolgd door:
- datum (voluit), gevolgd door een komma,
- de European Case Law Identifier (ECLI), gevolgd door een punt:

HR 18 januari 2008, ECLI:NL:HR:2008:BB3210.

**Hof Amsterdam (OK) 8 december 2006,
ECLI:NL:GHAMS:2006:AZ4007.**

Rb. Den Haag (vzr.) 7 juli 2006, ECLI:NL:RBSGR:2006:AY1710.

**Rb. Den Haag (zittingsplaats Amsterdam) 20 maart 2013,
ECLI:NL:RBDHA:2013:BZ7059.**

De herziening gerechtelijke kaart per 1 januari 2013 wijzigde bij gerechtshof en rechtbank de plaatsaanduiding “s-Gravenhage” in ‘Den Haag’. Men

kan deze nieuwe naam ook bij oudere jurisprudentie hanteren, zoals voorheen al door diverse redacties werd toegepast.

Indien de uitspraak geen ECLI heeft, maar wel in een tijdschrift is gepubliceerd, dan wordt die vindplaats vermeld:

Rb. 's-Hertogenbosch (pres.) 16 juli 1982, *NJCM-Bulletin* 1982, p. 334.

Als de uitspraak niet is gepubliceerd en evenmin een ECLI heeft, vermeld dan het (rol)nummer:

Hof Amsterdam 8 december 1995, 95/345.

ABRvS 3 november 1997, EO3.96.0296.

Vaak is het nuttig om naast deze basisinformatie andere gegevens te vermelden, bijvoorbeeld omdat men wil wijzen op een rechtsoverweging ('r.o.') of paragraaf ('par.'), de conclusie van de advocaat-generaal (concl. A-G ...), een of meer vindplaatsen, een of meer annotaties en/of de roepnaam van de uitspraak. Vermeld dan toch ook altijd de ECLI, indien toegekend. Vermeld van de advocaat-generaal en de annotator de voorletters en de volledige achternaam. Houd de roepnaam (cursief en tussen haakjes aan het eind) kort. Meestal kan volstaan worden met vermelding van de (belangrijkste) partijen.

HR 18 januari 2008, ECLI:NL:HR:2008:BB3210, *NJ* 2008/274, m.nt. E.J. Dommering (*Van Gasteren/Hemelrijk*).

HR 23 september 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZC1454, r.o. 35, *NJ* 1996/461.

HR 23 september 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZC1454 (concl. A-G A.S. Hartkamp), *NJ* 1996/461.

HR 23 september 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZC1454, r.o. 35, *NJ* 1996/461, m.nt. W.M. Kleijn.

HR 23 september 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZC1454 (concl. A-G A.S. Hartkamp), *NJ* 1996/461, m.nt. W.M. Kleijn; *V&O* 1994, p. 121, m.nt. H. ten Voorde (*Kas-Associatie/Drying*).

Ook andere toevoegingen zijn mogelijk. Omdat zij geen direct identificerende functie hebben, mogen zij ook verhalenderwijs in het commentaar worden verwerkt. Zet deze toevoegingen tussen haakjes:

(vervolg op: Hof Arnhem 15 juni 2011,
ECLI:NL: GHARN:2011:BQ9250, V-N 2011/43.1.2).

(eindoordeel: HR 3 mei 2013, ECLI:NL:HR:2012:BW1971, V-N
2013/22.14).

(*De Vries/Centraal Beheer*, inzake achterstallige verzekerings-
premie, aanspraak op uitkering).

4.4 Verwijzingen naar Europese, internationale en buitenlandse rechtspraak

De jurisprudentie van het Hof van Justitie van de EU en zijn Gerechten (en van hun EG-voorgangers) is te vinden op www.curia.eu, alsmede in de volgende niet-digitale uitgaven van het Hof:

<i>Jur.</i>	<i>Jurisprudentie Hof van Justitie van de EG (tot 1990)</i>
<i>Jur. I</i>	<i>Jurisprudentie Hof van Justitie van de EG/EU (sinds 1990)</i>
<i>Jur. II</i>	<i>Jurisprudentie Gerecht van eerste aanleg EG/EU (sinds 1990)</i>
<i>JurAmbt.</i>	<i>Jurisprudentie Ambtenarenrecht EG/EU</i>

Het Romeinse nummer in *Jur. I* en *II* maakt deel uit van het paginacijfer en dus niet van de titel. Zie de voorbeelden verderop in deze paragraaf.

Voor de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens zijn er naast de website echr.coe.int/hudoc de volgende bronnen:

<i>ECHR, Series A</i>	<i>Publications of the European Court of Human Rights. Judgments and Decisions (tot 1996)</i>
<i>ECHR, Series B</i>	<i>Publications of the European Court of Human Rights. Pleadings, Oral Arguments and Documents (tot 1996)</i>
<i>CoD</i>	<i>Collection of Decisions of the European Commission of Human Rights, vol. 1-46 (tot 1974)</i>
<i>D&R</i>	<i>Decisions and Reports of the European Commission of Human Rights (sinds 1975)</i>
<i>RJ&D ECHR</i>	<i>Reports of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights (sinds 1996)</i>
<i>Yearbook ECHR</i>	<i>Yearbook of the European Convention on Human Rights</i>

Verwijzingen naar Europese jurisprudentie worden op dezelfde manier opgebouwd als verwijzingen naar Nederlandse jurisprudentie. Ook in deze verwijzingen wordt steeds begonnen met de naam van de instantie en de datum van de uitspraak. Daarna komt een aanduiding die de verwijzing uniek maakt. Bij uitspraken van Europese instanties wordt altijd na de datum het *zaaknummer* (EG resp. EU) of het *applicatienummer* (EHRM) vermeld. De vermelding van *curia.eu* of *echr.coe.int/hudoc* is overbodig. De vermelding van deze nummers helpt de lezer snel bij het zoeken naar de bron; vermelding van de roepnaam van de zaak (meestal partijen), leidt bij de lezer vaak snel tot herkenning. Roepnaamvermelding wordt dan ook bij Europese zaken sterk aanbevolen.

Bij inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon op 1 december 2009 hebben de rechterlijke instanties een andere naam gekregen. Tot die datum bestonden het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (HvJ EG) en het Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen (GvEA EG). Sinds de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon omvat het Hof van Justitie van de EU het Hof van Justitie, het Gerecht en gespecialiseerde rechtbanken, zoals het Gerecht voor ambtenarenzaken. Hoewel formeel niet geheel juist adviseren wij de aanduiding EU te blijven hanteren. Dus:

HvJ EU

Gerecht EU

GvA EU

Voor rechtspraak van vóór 1 december 2009 blijven uiteraard de oude instanties volgens de oude afkortingen genoemd.

De zaaknummers zijn opgebouwd uit een letter en door een schuine streep gescheiden getallen:

- C-100/07 verwijst naar de 100e zaak die in 2007 bij het Hof van Justitie (*Cour*) is ingeschreven;
- T-99/10 verwijst naar de 99e zaak die in 2010 bij het Gerecht (*Tribunal*) is ingeschreven;
- C-87/10 P verwijst naar een appel (*Pourvoi*) dat bij het Hof van Justitie is ingesteld tegen een uitspraak van het Gerecht;
- C-88/10 PPU verwijst naar een prejudiciële spoedprocedure bij het Hof van Justitie (*Procédure Préjudicielle d'Urgence*).

HvJ EG 15 januari 1986, 41/84 (*Pinna*).

HvJ EG 27 november 1991, C-4/91 (*Bleis*).

HvJ EU 25 maart 2010, C-79/09 (*Commissie/Nederland*).

GvEA EG 7 juli 1994, T-43/92 (*Dunlop Slazenger*).

Ook bij uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens wordt aanbevolen altijd de roepnaam van de uitspraak te vermelden (meestal de naam van de klager en van de staat tegen wie de klacht is gericht, gescheiden door een /):

EHRM 24 november 2005, 53886/00 (*Tourancheau/Frankrijk*).

Vaak is het nuttig andere informatie te vermelden, zoals publicatie in een geprinte EU-bron, vermelding van annotator e.d. Zijn uitspraken van het HvJ EG, HvJ EU, het EHRM of de ECRM in bijvoorbeeld de *NJ* gepubliceerd, dan verdient het aanbeveling ook die vindplaats te vermelden, zeker als zij geannoteerd zijn.

HvJ EG 15 januari 1986, 41/84, *Jur.* 1986, p. 1 (*Pinna*).

HvJ EG 27 november 1991, C-4/91, *Jur.* 1991, p. I-5627 (*Bleis*).

GvEA EG 7 juli 1994, T-43/92, *Jur.* 1994, p. II-441 (*Dunlop Slazenger*).

HvJ EG 24 maart 1994, C-275/92P, *Jur.* 1994, p. I-1039 (*Schindler*).

EHRM 24 november 2005, 53886/00, *NJ* 2006/250, m.nt. J.A. Peters (*Tourancheau/Frankrijk*).

EHRM 24 juni 2004, 59320/00, *NJ* 2005, 22, m.nt. E.J. Dommering; *Mediaforum* 2004/27, m.nt. G.A.I. Schuijt; *NJCM-Bulletin* 2004, p. 1171, m.nt. V. de Graaf; *AB* 2005/1, m.nt. R. Nehmelman; *EHRC* 2004/79, m.nt. J.H. Gerards (*Caroline von Hannover/Duitsland I*).

Bij jurisprudentie van het Internationale Gerechtshof (en van het vroegere Permanente Hof van Internationale Justitie) wordt altijd de officiële naam (in het Engels of het Frans) van de zaak vermeld, plus tussen haakjes de partijen:

IGH 23 oktober 2001, Sovereignty over Pulau Ligitan and Pulau Sipidan (Indonesia/Malaysia).

Bij jurisprudentie van andere internationale instanties – de meeste ervan kunnen in het Nederlands worden weergegeven – worden zowel het zaaknummer als de (verkorte) namen van de partijen vermeld:

VN-Mensenrechtencomité 19 november 2008, 1584/2007 (Men Qin Chen/Nederland).

Bij verwijzingen naar een buitenlandse rechter wordt eerst de naam van de instantie in de oorspronkelijke taal vermeld. Zo nodig kan men daarachter (tussen haakjes) een vertaling ervan vermelden (voorafgegaan door =), en/of de naam van het land. Vervolgens de datum van de uitspraak en daarna de in het desbetreffende buitenland gebruikelijke jurisprudentievermelding:

House of Lords (Verenigd Koninkrijk) 21 juni 2004, Ghaidan v. Godin-Mendoza [2004] 3 All ER 411.

Ook bij deze laatste voorbeelden kan men desgewenst – op gelijke wijze als bij Nederlandse en Europese rechtspraak – informatie toevoegen. Een vermelding van de vindplaats op een website is hier zeer gewenst.

4.5 De jurisprudentielijst

Een *jurisprudentielijst* kan zo opgezet worden dat zij tevens *jurisprudentieregister* is. Het verdient aanbeveling de jurisprudentielijst in te delen naar instantie. Een territoriaal-hiërarchische volgorde ligt daarbij voor de hand:

- Internationaal Gerechtshof
- Internationaal Strafhof
- Permanent Hof van Arbitrage
- VN-Mensenrechtencomité
- Europees Hof voor de Rechten van de Mens

-
- Europese Commissie voor de Rechten van de Mens
 - Hof van Justitie van de Europese Unie
 - Gerechten van de Europese Unie

 - Hoge Raad
 - Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State
 - Centrale Raad van Beroep
 - College van Beroep voor het bedrijfsleven
 - Gerechtshoven
 - Rechtbanken
 - Kantonrechters (uitspraken tot 1 januari 2002)

 - Kroon
 - Nationale ombudsman
 - College voor de Rechten van de Mens (inclusief tot 2012 Commissie gelijke behandeling)
 - enz.

 - Nederlands Arbitrage-Instituut
 - Raad van Arbitrage voor de Bouw
 - Raad van Arbitrage voor de Metaalhandel en -nijverheid
 - enz.

Per instantie worden de uitspraken in chronologische volgorde vermeld. In een uitvoerig boekwerk kan men eventueel zowel een hiërarchisch ingerichte als een chronologische lijst van uitspraken opnemen.

5 Hoofdletters

Hoewel dit boekje geen ‘Schrijfwijzer’ bedoelt te zijn, volgen hier toch enkele tips met betrekking tot een veel voorkomend probleem: het gebruik van de hoofdletter.

Beperk het gebruik van hoofdletters zoveel mogelijk.

Naast hoofdletters aan het begin van een zin en bij eigennamen zijn hoofdletters op hun plaats in:

- afkortingen zonder punt:

RvS (zie verder hoofdstuk 6, Afkortingen)

- citeertitels van regelingen:

Algemene wet bestuursrecht, Burgerlijk Wetboek (zie de voorgaande paragrafen)

- benamingen van unieke staatsinstellingen die in de Grondwet of instellingsregeling met een hoofdletter worden geschreven:

Koninkrijk, Koningin, Rijk, Kroon, Staten-Generaal, Tweede Kamer, Eerste Kamer, Raad van State, Algemene Rekenkamer, Nationale ombudsman, Hoge Raad, Centrale Raad van Beroep

Dit geldt ook voor unieke internationale instellingen:

Hof van Justitie van de Europese Unie, Europees Hof voor de Rechten van de Mens, Benelux-Gerechtshof

In samenstellingen wordt, sinds het Spellingbesluit 2005, de hoofdletter gehandhaafd:

Kamervragen, Tweede Kamerlid

- benamingen van decentrale lichamen en organen en van rechterlijke instanties, echter uitsluitend indien de plaatsnaam is toegevoegd; bovendien benamingen van unieke nationale of internationale rechterlijke instanties:

Rechtbank Den Haag, Hoge Raad, Burgemeester en Wethouders van Leeuwarden, de Gemeente Amsterdam

Maar:

De raad kwam tot een andere conclusie dan de rechtbank, maar burgemeester en wethouders hebben nog geen besluit genomen. De gemeenteraad benoemt de wethouders.

In november 1996 besliste Hof Amsterdam dat de Evangelische Omroep een uitzending over abortusklinieken niet mocht uitzenden, omdat de omroep met verborgen camera's had gewerkt. Het hof bevestigde het vonnis van de president.

- namen van ministeries en dergelijke, maar 'afdeling' e.d. wordt met een kleine letter geschreven:

De directie Rechtspleging van het Ministerie van Veiligheid en Justitie (...)

- aanduidingen van ministers en staatssecretarissen indien de naam van het ministerie is toegevoegd (in een dergelijk geval krijgt ook de minister-president hoofdletters):

De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft gistermiddag verklaard dat de uitgifte van het *Staatsblad* een taak van de Minister van Justitie dient te blijven en dus niet dient te worden overgedragen aan de Minister-President; minister Opstelten en de minister-president bleken het daarmee eens. Een minister in wie het vertrouwen is opgezegd, dient op te stappen. De andere ministers mogen blijven zitten.

Het bovenstaande leidt ertoe dat onder meer de volgende woorden vrijwel nooit met een hoofdletter worden geschreven:

regering, kabinet, koninklijk besluit, artikel, voorstel van wet, memorie van toelichting, officier van justitie, advocaat-generaal, rechter.

6 Afkortingen

6.1 Het gebruik van afkortingen

Het gebruik van veel afkortingen maakt een tekst lastig leesbaar. Anderzijds is het eveneens vervelend om een bepaald begrip dat in het desbetreffende rechtsgebied essentieel is – bijvoorbeeld een Wet of een instelling – steeds voluit te moeten lezen, terwijl de afkorting algemeen geaccepteerd en een begrip op zichzelf is geworden. Denk bijvoorbeeld aan het Burgerlijk Wetboek. Tussen die twee uitersten moet de auteur laveren bij het schrijven van een juridisch betoog. Maar bedenkt: beter te weinig (als dat al mogelijk is) dan te veel afkortingen.

Wat hier wordt gesteld over het gebruik van afkortingen, geldt overigens niet voor het gebruik van afkortingen in noten. Daar dient het uitgangspunt te zijn de informatie zo gecomprimeerd mogelijk, maar nog wel steeds begrijpelijk, weer te geven. Tussen haakjes wordt meestal ook meer afgekort dan in de lopende tekst.

Gebruik afkortingen voor gerechtelijke instanties in principe alleen in verwijzingen. En gebruik afkortingen voor regelingen in principe alleen in verkorte wetsverwijzingen. Maar zeer algemene afkortingen die ook in de spreektaal worden gebezigd, zoals 'BW' en 'EHRM', kunnen zonder bezwaar in de hoofdtekst worden gebruikt.

Wanneer een begrip in een tekst slechts een of twee keer voorkomt, heeft het gebruik van een afkorting weinig tot geen zin, ook al bestaat er wellicht een algemeen bekende afkorting voor dat begrip. Wordt het begrip verschillende keren gebruikt, dan dient het uitgangspunt bij het gebruik van een afkorting te zijn: schrijf het begrip, wanneer het voor de eerste keer wordt gebruikt, voluit en zet de afkorting erachter (tussen haakjes, zonder aanhalingstekens). Dit geldt voor alle publicaties, welke omvang zij ook hebben. Neem in monografieën, handboeken en bundels bovendien voorin een lijst van gebruikte afkortingen op. In tijdschriften is

dit meestal niet mogelijk. Maak daarom in tijdschriftartikelen nog zuiniger gebruik van afkortingen dan in boeken.

Het is niet de bedoeling al te snel voor ieder begrip dat steeds terugkomt in een tekst een afkorting in te voeren. Gebruik alleen die afkortingen die in het desbetreffende rechtsgebied algemeen gebruikelijk zijn. Wie voor een bepaalde doelgroep schrijft, kan de afkortingen gebruiken waarmee die lezers bekend geacht mogen worden. Wordt in die publicatie een zijpad betreden naar een ander rechtsgebied, gebruik dan liever geen afkortingen uit dat gebied, omdat de doelgroep daarmee wellicht niet steeds bekend is.

Afkortingen dienen slechts bij uitzondering te worden gebruikt voor iets anders dan (wettelijke) regelingen, organisaties, organen, instanties, functionarissen en dergelijke. Alleen wanneer voor een theoretisch juridisch begrip een (in het desbetreffende rechtsgebied) algemeen aanvaarde afkorting bestaat, kan men die gebruiken. Let daarbij op wat algemeen gebruikelijk is bij andere, toonaangevende, auteurs en sluit daarbij aan. In het strafrecht is bijvoorbeeld:

avas **afwezigheid van alle schuld**

zo'n algemeen gebruikelijke afkorting.

Afkortingen uit het algemene taaldomein moeten in de lopende tekst zo weinig mogelijk worden toegepast. Enige afkortingen die in de lopende tekst acceptabel zijn, zijn:

art., bijv., c.q., e.a., e.d., enz. en o.a.

Deze afkortingen hoeven niet in de afkortingenlijst in een boek opgenomen te worden.

6.2 **Hoofdletters of kleine letters in afkortingen**

Afkortingen van tijdschriften, schriftelijke stukken (zoals de verschillende Kamerstukken) en eennamen van instellingen en organisaties worden meestal met hoofdletters geschreven.

Wanneer er een voorzetsel – meestal 'van' of 'voor' – of een lidwoord staat in een afkorting waarvan de hoofdwoorden met hoofdletters worden afgekort, dient deze met een kleine letter en zonder punt afgekort te worden.

KvK **Kamer van Koophandel en Fabrieken**
UvA **Universiteit van Amsterdam**

Juridische termen en begrippen worden meestal met kleine letters afgekort:

i.b.s. **inbewaringstelling**

Voor het gebruik van hoofdletters in afkortingen van wetten zijn minder eenduidige regels te geven. Volgens de Aanwijzingen voor de regelgeving moet de eerste letter van de titel van een wet met een hoofdletter worden geschreven en de rest met kleine letters. De afkortingen zouden logischerwijs deze aanwijzing moeten volgen, maar *Het Groene Boekje* 2005 stelt: 'De afgekorte namen van wetten, besluiten of overheidsplannen schrijven wij met hoofdletters, ook als de uitgeschreven vorm geen hoofdletters bevat' en 'Als een andere schrijfwijze ingeburgerd is, bijvoorbeeld onder ambtenaren, dan geldt het donorprincipe'. De praktijk biedt een bonte afwisseling, al is er voor veel regelingen een ingeburgerd gebruik; de lijst in 6.6.3 biedt daarvan een weerslag. In een aantal gevallen wordt de oude versie van een wet geheel met hoofdletters geschreven en de nieuwe wet met slechts één hoofdletter, verder kleine letters (vergelijk de oude Algemene Bijstandswet – ABW – met de nieuwere Algemene bijstandswet – Abw). Indien een jaartal in de citeertitel is opgenomen, is deze onderscheiding niet nodig.

6.3 **Gebruik van punten in afkortingen**

Regel is dat er geen punten worden gebruikt in afkortingen die (grotendeels) bestaan uit hoofdletters en in afkortingen van wetten.

GOR **groepsondernemingsraad**
MvT **memorie van toelichting**
Hnw **Handelsnaamwet**
Aw **Auteurswet**

Afgekorte woorden uit het algemene taaldomein krijgen een punt:

art., bijv., c.q., e.a., e.d., enz. en o.a.

Wanneer een begrip uit meer dan één woord bestaat, wordt elke letter die staat voor een woord gevolgd door een punt:

i.o. **in oprichting**

Dat is overigens niet het geval indien de afkorting zelf een woord is (geworden):

avas afwezigheid van alle schuld
 enac exceptio non adimpleti contractus

Ook als letters in een afkorting staan voor verschillende lettergrepen van één woord, wordt een punt gezet achter iedere letter:

g.v.o. gerechtelijk vooronderzoek

Maar, indien het gebruikelijk is om in een bepaalde afkorting meer dan één letter voor een woord of lettergreep te gebruiken, dan wordt tussen die letters geen punt gebruikt en komt achter elk deel van de afkorting één punt.

i.w.tr. inwerkingtreding
 m.nt. met noot

6.4 Mr of mr. – dr of dr. ?

Ten onrechte werden in het verleden meester en doctor vaak afgekort tot mr en dr zonder punt. Dat was niet gebaseerd op enig officieel grammaticaal voorschrift, maar op de onjuiste veronderstelling dat het om een samentrekking en niet om een afkorting ging en dat alleen afkortingen een punt zouden moeten krijgen.

De verwarring daarover werd nog in de hand gewerkt door een tegenstrijdigheid tussen het Spellingsbesluit van 19 juni 1996,¹² dat de afkortingen van academische titels als mr. drs. lic. en prof. met punt voorschreef en de artikelen 7.20 en 7.22 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW),¹³ waarin bepaald werd dat de samentrekende afkortingen als mr, ir en dr zonder punt geschreven werden. Hoewel formeel de wet boven een algemene maatregel van bestuur gaat, bevalen wij in de eerdere drukken van dit boekje aan om – in overeenstemming met het gebruik en *de Woordenlijst Nederlandse taal* 1998 – het Spellingsbesluit te volgen en de afkortingen van academische titels met een punt te schrijven.

Mocht hierover nog discussie mogelijk zijn geweest, daar kan thans een punt achter gezet worden. Op 18 januari 2000 verscheen in het *Staatsblad*¹⁴

12. *Stb.* 1996, 394.

13. Wet van 8 oktober 1992, *Stb.* 1992, 593.

14. *Stb.* 2000, 11.

de tekst van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek opnieuw, en zie, alle afgekorte titels zijn van een punt voorzien, conform het Spellingsbesluit en de *Woordenlijst Nederlandse taal* 1998.

Het is dus mr. met punt.

6.5 Afkortingen van meervoudsvormen

Het gebruik van verdubbelingen van letters om aan te geven dat een meervoudsvorm bedoeld is, wordt afgeraden. Afkortingen kunnen zowel voor de enkelvoudsvorm als voor de meervoudsvorm staan. Afhankelijk van hetgeen erop volgt, blijkt welke vorm bedoeld is.

p. 1-15	pagina's 1 tot en met 15
art. 215-218	artikelen 215 tot en met 218
par. 3-5	paragrafen 3 tot en met 5

6.6 Lijst van veel voorkomende afkortingen en schrijfwijzen

Zonder aanspraak te maken op volledigheid worden hieronder drie lijsten met veel gebruikte afkortingen vermeld: eerst een algemene lijst (daaronder begrepen rechterlijke instanties en rechterlijke begrippen, universiteiten en internationale instellingen), tijdschriften en ten slotte wetgeving, verdragen en andere regelingen. Waar instellingen, tijdschriftredacties en regelgevers zelf geen eigen afkortingen hanteren, laten wij deze onvermeld. Opgemerkt zij dat er ook instellingen, tijdschriften en regelingen worden vermeld die niet meer, of niet meer onder de genoemde naam, bestaan. In 6.6.1 is in de omschrijving steeds geen hoofdletter gebruikt als de soortnaam is bedoeld; een hoofdletter duidt op een eigenaam.

6.6.1 Algemene afkortingen

aantekening(en)	aant.
academisch proefschrift	diss.
ad interim	a.i.
administratiekantoor	AK
administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen	Arob
advocaat-generaal	A-G
Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State	ABRvS
Afdeling rechtspraak van de Raad van State	ARRvS

Afdeling voor de geschillen van bestuur van de Raad van State	AGRvS
afdeling(en)	afd.
afwezigheid van alle schuld	avas
algemene beginselen van behoorlijk bestuur	abbb
Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst	AIVD
Algemene Inspectiedienst	AID
algemene maatregel van bestuur	AMvB
algemene plaatselijke (of politie)verordening	APV
algemene vergadering van aandeelhouders	ava
algemene voorwaarden	AV
alternatieve geschillenbeslechting [zie ook ADR]	AGB
alternative dispute resolution [zie ook AGB]	ADR
Arbeidsinspectie	AI
arrondissement	arr.
Autoriteit Consument en Markt	ACM
Autoriteit Financiële Markten	AFM
auditeur-militair	A-M
Bachelor	B ¹
Bachelor of Arts	BA ¹
Bachelor of Laws (legum bacculaureus)	LLB ¹
Bachelor of Philosophy	Bph ¹
Bachelor of Science	BSc ¹
Basiswettenbestand	BWB
belasting over de toegevoegde waarde	BTW
Benelux-Gerechtshof	BenGH
Benelux-Merkenbureau	BMB
Beneluxvereniging voor Merken- en Modellenrecht	BMM
beperkte aansprakelijkheid	BA
beroep in cassatie verworpen	cass. verw.
besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid	B.V. ²
bewerking/bewerker	bew.
bijlage(n)	bijl.
bladzijde(n)	p.
burgemeester en wethouders	B&W
burgerservicenummer	BSN
cassatie	cass.

1. Titel plaatsen achter de naam.

2. Bij eigennamen regelmatig ten onrechte b.v. of bv, soms zelfs - eveneens ten onrechte - vóór de eigenaam geplaatst.

centrale ondernemingsraad	cor
Centrale Raad van Beroep	CRvB
Centrale Recherche Informatiedienst	CRI
circulaire	circ.
collectieve arbeidsovereenkomst	cao
College bescherming persoonsgegevens	CBP
College van beroep studiefinanciering	CBSf
College van Beroep voor het bedrijfsleven	CBb
college van bestuur	CvB
college van burgemeester en wethouders	B&W
college van gedeputeerde staten	GS
College voor de Rechten van de Mens	CRM
commanditaire vennootschap	C.V. ¹
commissie	cie.
Commissie gelijke behandeling	CGB
commissie van beroep	CvB
commissie van toezicht	c.v.t.
Committee on the Elimination of Discrimination against Women	CEDAW
conclusie	concl.
Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa	CVSE
Conform	cfm.
considerans	cons.
Consumentenautoriteit	CA
coöperatie	coöp.
cum annexis	c.a.
cum suis	c.s.
de dato	d.d.
De Nederlandsche Bank N.V.	DNB
Dienst uitvoering en toezicht energie [kamer van NMa]	DTe
directeur-generaal	D-G
directoraat generaal	DG
dissertatie	diss.
doctor	dr.
Doctor	D / PhD ²
Doctor of Laws (legum doctorum) ³	LLD ²

-
1. Bij eigennamen regelmatig ten onrechte c.v. of cv., soms zelfs - eveneens ten onrechte - vóór de eigenaam geplaatst.
 2. Titel plaatsen achter de naam.
 3. In Nederland geen geldige titel.

doctorandus	drs.
Economic and Social Council United Nations	ECOSOC UN
Economisch en Sociaal Comité EG	Ecosoc EG
Economische Controle Dienst	ECD
Eerste Kamer der Staten-Generaal	EK
eindverslag (Eerste Kamer)	EV I
eindverslag (Tweede Kamer)	EV II
enkelvoudige kamer	EK
energie-investeringsaftrek	EIA
Erasmus Universiteit Rotterdam	EUR
European Case Law Identifier	ECLI
European currency unit	ECU
Europees Economisch Samenwerkings Verband	EESV
Europees Hof voor de Rechten van de Mens	EHRM
Europees Monetair Fonds	EMF
Europees Monetair Stelsel	EMS
Europees Parlement	EP
Europees Sociaal Fonds	ESF
Europese Commissie voor de Rechten van de Mens	ECRM
Europese Economische Gemeenschap	EEG
Europese Economische Ruimte	EER
Europese Gemeenschap voor Atoomenergie	Euratom
Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal	EGKS
Europese Gemeenschap(pen)	EG
Europese Monetaire Unie	EMU
Europese Politieke Samenwerking	EPS
Europese Unie	EU
Europese Vrijhandelsassociatie	EVA
exceptio non adimpleti contractus	enac
Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst	FIOD
Food and Agricultural Organisation of the United Nations / Voedsel en Landbouw Organisatie van de Verenigde Naties	FAO
gedeputeerde staten	GS
gedrags- en beroepsregels	GBR
Gemeenschappelijk Administratiekantoor	GAK
Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid (EU)	GBVB
Gemeenschappelijk Buitenlands, Veiligheids- en Defensiebeleid	GBVDB
Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid	GVDB
Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustacius en Saba	Gem. Hof

Gemeenschappelijk Hof van Justitie van de Nederlandse Antillen en Aruba	Gem. Hof NA en Aruba
gemeente	gem.
General Agreement on Tariffs and Trade	GATT
Gerecht in Eerste Aanleg van de Nederlandse Antillen	GEA NA
Gerecht van de Europese Unie (sinds 1 december 2009)	Gerecht EU
Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen	GvEA EG
Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie	GvA EU
gerechtelijk vooronderzoek	g.v.o.
gerechtshof	Hof ¹
gewestelijk arbeidsbureau	GAB
groepsondernemingsraad	GOR
herziening gerechtelijke kaart	HGK
Hof van Discipline	HvD
Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen	HvJ EG
Hof van Justitie van de Europese Unie (sinds 1 december 2009)	HvJ EU
Hoge Raad der Nederlanden	HR
hoofdstuk	hfdst.
Hoog Militair Gerechtshof	HMG
in oprichting	i.o.
inbewaringstelling	i.b.s.
inkomstenbelasting	IB
Internationaal Gerechtshof	IGH
Internationaal Monetair Fonds	IMF
internationaal privaatrecht	ipr
International Chamber of Commerce	ICC
International Labour Organisation	ILO
International Standardization Organization	ISO
International Telecommunications Union / Internationale Telecommunicatie Unie	ITU
Internationale Arbeidsorganisatie	IAO
inverzekeringstelling	i.v.s.
inwerkingtreding / in werking getreden	i.w.tr.
jaargang	jrg.
juncto/junctis	jo. of j°
Kamer van Koophandel en Fabrieken	KvK
Kantonrechter	Ktr.

1. Indien gevolgd door een plaatsnaam.

Katholieke Universiteit Nijmegen (thans: Radboud Universiteit)	KUN
koninklijk besluit	KB
Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie	KNB
kort geding	k.g.
landelijk jurisprudentienummer	LJN
legum baccalaureus (Bachelor of Laws)	LLB ¹
legum doctorum (Doctor of Laws) ²	LLD ¹
legum magister (Master of Laws)	LLM ¹
linkerkolom	l.k.
loonbelasting	LB
losbladige uitgave	losbl.
maatschappij	mij.
Master of Arts	MA ¹
Master of Laws (legum magister)	LLM ¹
medezeggenschapsraad	MR
meervoudige kamer	MK
meester in de rechten	mr.
memorie van antwoord (Eerste Kamer)	MvA I
memorie van antwoord (Tweede Kamer)	MvA II
memorie van toelichting	MvT
met noot van	m.nt.
middelste kolom	m.k.
milieu-investeringsaftrek	MIA
Ministerie van Algemene Zaken	(M)AZ
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties	(M)BZK
Ministerie van Buitenlandse Zaken	(M)BZ
Ministerie van Defensie	(M)D
Ministerie van Economische Zaken	(M)EZ
Ministerie van Financiën	(M)F
Ministerie van Infrastructuur en Milieu	(M)IM
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	(M)OCW
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid	(M)SZW
Ministerie van Veiligheid en Justitie	(M)VJ
Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport	(M)VWS
ministeriële regeling	min. reg.
naamloze vennootschap	N.V. ³

1. Titel plaatsen achter de naam.

2. In Nederland geen geldige titel.

3. In eigennamen soms N.V., n.v. of nv.

Nationaal Milieubeleidsplan	NMP
Nederlands Arbitrage-Instituut	NAI
Nederlands Normalisatie-instituut	NNI
Nederlandse Emissieautoriteit	NEa
Nederlandse Juristen-Vereniging	NJV
Nederlandse Mededingingsautoriteit	NMa
Nederlandse norm (uitgegeven door het Nederlands Normalisatie-instituut)	NEN
Nederlandse Omroep Zender Maatschappij	NOZEMA
Nederlandse Orde van Advocaten	NOVA
Nederlandse Vereniging voor Internationaal Recht	NVIR
Nederlandse Zorgautoriteit	NZa
Noord-Atlantische Verdragsorganisatie	NAVO
North Atlantic Treaty Organization	NATO
nota naar aanleiding van het eindverslag (Eerste Kamer)	NEV I
nota naar aanleiding van het eindverslag (Tweede Kamer)	NEV II
nota naar aanleiding van het verslag (Eerste Kamer)	NV I
nota naar aanleiding van het verslag (Tweede Kamer)	NV II
officier van justitie	OvJ
omzetbelasting	OB
Onafhankelijke Post en Telecommunicatie Autoriteit	OPTA
Ondernemingskamer bij het Gerechtshof te Amsterdam	Hof Amsterdam (OK)
ondernemingsraad	or
ondertoezichtstelling	o.t.s.
onderzoek ter terechtzitting	o.t.t.z.
onroerendgoedbelasting	OGB
onroerendezaakbelasting	OZB
oorspronkelijk (regerings)ontwerp	OO
Open Universiteit	OU
Openbaar Ministerie	OM
openbare commissievergadering	OCV
Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling [zie ook OECD]	OESO
Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa	OVSE
Organization for Economic Cooperation and Development [zie ook OESO]	OECD
overwegende [in jurisprudentie]	O.
Pachtkamer bij het Gerechtshof te Arnhem	Hof Arnhem (PK)
pagina('s)	p.
paragraaf / paragrafen	par.

parlementaire geschiedenis	Parl. Gesch.
Pensioen- & Verzekeringskamer	PVK
plaatsvervangend(e)	plv.
planologische kernbeslissing	PKB
politiële en justitiële samenwerking in strafzaken	PJSS
prejudiciële spoedprocedure	PPU
president	pres.
proces-verbaal	p.v.
procureur	proc.
procureur-generaal	P-G
proefschrift	diss.
professor	prof.
protocol	Prot.
provinciale staten	PS
provincie	prov.
publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie	PBO
Raad van Arbitrage voor de Bouw	RvA Bouw
Raad van Arbitrage voor de Metaalnijverheid en -handel	RvA Metaal
raad van beroep	RvB
raad van commissarissen	RvC
Raad van Europa	RvE
Raad van State	RvS
raad van toezicht	RvT
Raad voor de Journalistiek	RvdJ
Raad voor de Kinderbescherming	RvdK
Raad voor de leefomgeving en infrastructuur	RLI
Raad voor het openbaar bestuur	Rob
Radboud Universiteit	RU
rechtbank	Rb.
rechter-commissaris	R-C
rechterkolom	r.k.
rechtsoverweging	r.o.
Reclame Code Commissie	RCC
redactie	red.
Regionaal Bureau voor de Arbeidsvoorziening	RBA
registeraccountant	RA
reglement van orde	RvO
resolutie	Res.
Rijksuniversiteit Groningen	RUG
Ruimte voor Vrijheid, Veiligheid en Recht	RVVR
Scheidsgerecht voor het Nederlandse Ziekenhuiswezen	SNZ
secretaris-generaal	S-G

Sociaal-Economische Raad	SER
sociaal-fiscaal nummer	BSN
Sociale verzekeringsbank	SVB
Societas Europaeae (Europese N.V.)	SE
Stichting Toezicht Effectenverkeer	STE
subsidiar	subs.
supplement	suppl.
Technische Universiteit Delft	TUD
Technische Universiteit Eindhoven	TUE
ten laste van	t.l.v.
tenlastelegging	t.l.l.
tenuitvoerlegging	tul
terugwerkende kracht	t.w.kr.
ter voorkoming van dubbele belasting	t.v.v.d.b.
terbeschikkingstelling	t.b.s.
terbeschikkingstelling van de regering	t.b.r.
terugwerkende kracht	t.w.kr.
toelichting	toel.
Trade Related Aspects of Intellectual Property	TRIPs
Tweede Kamer der Staten-Generaal	TK
uitgesloten aansprakelijkheid	UA
Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen	UWV
uitvoeringsbesluit	UB ¹
uitvoeringsregeling	UR ²
uniform resource locator	URL
Uniforme Administratieve Voorwaarden voor de uitvoering van werken	UAV
United Nations Conference on Trade and Development	UNCTAD
United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation / Organisatie der Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur	UNESCO
United Nations International Children's (Emergency) Fund	UNICEF
Universiteit Leiden	UL
Universiteit Maastricht	UM
Universiteit Twente	UT
Universiteit Utrecht	UU
Universiteit van Amsterdam	UvA
Universiteit van Tilburg	UvT

1. Alleen in combinatie met nadere aanduiding, voorbeeld: UB IB 2001.

2. Alleen in combinatie met nadere aanduiding, voorbeeld: UR IB 2001.

VAR Vereniging voor Bestuursrecht	VAR
vennootschap onder firma	v.o.f.
vennootschapsbelasting	VPB
Verenigde Naties	VN
Vereniging van Nederlandse Gemeenten	VNG
Vereniging voor Auteursrecht	VVA
Vereniging voor Belastingwetenschap	VBW
Vereniging voor Bestuursrecht zie	VAR
Vereniging voor Bouwrecht	VBR
Vereniging voor Media- en Communicatierecht	VMC
Vereniging voor Milieurecht	VMR
vergelijk	vgl.
vermogensbelasting	VB
verordening	Vo.
Verslag (Eerste Kamer)	Verslag I
Verslag (Tweede Kamer)	Verslag II
Verslagen en Mededelingen	V en M
versus	vs.
Voedsel en Waren Autoriteit	VWA
volgens	vlg.
voorlopig verslag (Eerste Kamer)	VV I
voorlopig verslag (Tweede Kamer)	VV II
voorlopige hechtenis	v.h.
voorwaardelijke veroordeling	v.v.
voorwaardelijke/vervroegde invrijheidstelling	v.i.
voorzieningenrechter	vzr.
voorzitter	vz.
Vrije Universiteit Amsterdam	VU
waarnemend	wnd.
Wageningen Universiteit en Researchcentrum	Wageningen UR
West-Europese Unie	WEU
Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid	WRR
wettelijke aansprakelijkheid	WA
World Health Organization / Wereld Gezondheidsorganisatie	WHO
World Trade Organization / Wereld Handelsorganisatie	WTO
world wide web	www
zelfstandig bestuursorgaan	ZBO
zelfstandige zonder personeel	zzp
zonder jaar van uitgave	z.j.
zonder plaats van uitgave	z.p.

6.6.2 Tijdschriften en andere publicatiebronnen

<i>Aanhangsel bij de Handelingen van de Eerste Kamer</i>	<i>Aanhangsel Handelingen I</i>
<i>Aanhangsel bij de Handelingen van de Tweede Kamer</i>	<i>Aanhangsel Handelingen II</i>
<i>Aansprakelijkheid en Verzekering</i>	<i>A&V</i>
<i>Aansprakelijkheid, Verzekering en Schade</i>	<i>AV&S</i>
<i>AB Rechtspraak Bestuursrecht</i>	<i>AB</i>
<i>ABkort</i>	<i>ABkort</i>
<i>Actuele Rechtspraak Ondernemingspraktijk</i>	<i>ARO</i>
<i>Advocatenblad</i>	<i>Adv.bl.</i>
<i>Air and Space Law</i>	<i>Air Law</i>
<i>American Journal of International Law</i>	<i>AJIL</i>
<i>AMI. Tijdschrift voor auteurs-, media- & informatierecht</i>	<i>AMI</i>
<i>Annuaire Français de Droit International</i>	<i>AFDI</i>
<i>Arbeid Integraal. Bulletin Arbeid, Sociale Zekerheid & Recht</i>	<i>Arbeid Integraal</i>
<i>ArbeidsRecht</i>	<i>ArbeidsRecht</i>
<i>Arbeidsrecht Updates</i>	<i>AR Updates</i>
<i>Arbeidsrechtelijke Annotaties</i>	<i>ArA</i>
<i>Ars Aequi. Juridisch studentenblad</i>	<i>AA</i>
<i>Bedrijfsjuridische berichten</i>	<i>Bb</i>
<i>Belastingzaken</i>	<i>BZ</i>
<i>Beslag en Executie in de Rechtspraktijk</i>	<i>BER</i>
<i>Beslissingen in Belastingzaken. Nederlandse Belastingrechtspraak</i>	<i>BNB</i>
<i>Bestuursrecht Actueel</i>	<i>BA</i>
<i>Bijblad bij de Industriële Eigendom</i>	<i>BIE</i>
<i>Bijlagen bij de Handelingen van de Eerste Kamer</i>	<i>Kamerstukken I</i>
<i>Bijlagen bij de Handelingen van de Tweede Kamer</i>	<i>Kamerstukken II</i>
<i>BMM Bulletin</i>	<i>BMM Bulletin</i>
<i>Boek 9 (www.boek9.nl)</i>	<i>B9</i>
<i>Bopz Jurisprudentie</i>	<i>BJ</i>
<i>Bouwrecht</i>	<i>BR</i>
<i>British Yearbook of International Law</i>	<i>BYIL</i>
<i>Bulletin van de Europese Gemeenschappen</i>	<i>Bull. EG</i>
<i>Bulletin van de Europese Unie</i>	<i>Bull. EU</i>
<i>Cahiers de Droit Européen</i>	<i>CDE</i>
<i>Caribisch Juristenblad (voorheen: TAR Justicia)</i>	<i>CJB</i>
<i>Common Market Law Reports</i>	<i>CMLR</i>
<i>Common Market Law Review</i>	<i>CML Rev.</i>

<i>Computerrecht</i>	<i>Computerrecht</i>
<i>Contracteren</i>	<i>Contracteren</i>
<i>Data Juridica</i>	<i>DJ</i>
<i>Decisions and Reports of the European Commission of Human Rights</i>	<i>D&R</i>
<i>Delikt en Delinkwent</i>	<i>DD</i>
<i>Douanerechtspraak</i>	<i>DR</i>
<i>EB. Tijdschrift voor scheidingsrecht</i>	<i>EB</i>
<i>Economisch Statistische Berichten</i>	<i>ESB</i>
<i>Encyclopedia of European Community Law</i>	<i>EECL</i>
<i>Entertainment & Recht</i>	<i>E&R</i>
<i>Erasmus Law Review</i>	<i>ELR</i>
<i>Europa Recht</i>	<i>EuR</i>
<i>European Current</i>	<i>Euro. CL</i>
<i>European Employment Law Cases</i>	<i>EELC</i>
<i>European Human Rights Cases</i>	<i>EHRC</i>
<i>European Intellectual Property Review</i>	<i>EIPR</i>
<i>European Journal of Commercial Contract Law</i>	<i>EJCCL</i>
<i>European Journal of International Law</i>	<i>EJIL</i>
<i>European Journal of Law Reform</i>	<i>EJLR</i>
<i>European Journal of Private Law</i>	<i>EJPL</i>
<i>European Law Digest</i>	<i>ELD</i>
<i>European Law Review</i>	<i>ELR</i>
<i>European Review of Private Law</i>	<i>ERPL</i>
<i>European Transport Law</i>	<i>ETL</i>
<i>Expertise en Recht</i>	<i>E&R</i>
<i>FED Fiscaal Weekblad</i>	<i>FED</i>
<i>Fiscaal Tijdschrift Vermogen</i>	<i>FTV</i>
<i>Fiscale Berichten voor het Notariaat</i>	<i>FBN</i>
<i>Forfaitair. Fiscaal studenten maandblad</i>	<i>FF</i>
<i>Forum voor Conflictmanagement</i>	<i>FvC</i>
<i>de Gemeentestem</i>	<i>Gst.</i>
<i>de Gerechtsdeurwaarder</i>	<i>Ger.deurw.</i>
<i>German Yearbook of International Law</i>	<i>GYIL</i>
<i>Gezondheidszorg Jurisprudentie</i>	<i>GJ</i>
<i>Gids Vreemdelingenrecht</i>	<i>GV</i>
<i>Handelingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal</i>	<i>Handelingen I</i>
<i>Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal</i>	<i>Handelingen II</i>
<i>HandHaving. Blad voor uitvoerders en handhavers</i>	<i>HandHaving</i>
<i>Ruimte / Wonen / Milieu</i>	
<i>Highlights & Insights on European Taxation</i>	<i>H&I</i>

<i>Human Rights Law Journal</i>	<i>HR LJ</i>
<i>Human Rights Quarterly</i>	<i>HRQ</i>
<i>IEPT. Rechtspraak Intellectuele Eigendom & Marketingrecht</i> (www.iept.nl)	<i>IEPT</i>
<i>Intellectuele Eigendom en Reclamerecht</i>	<i>IER</i>
<i>Internationaal Belasting Bulletin</i>	<i>IBB</i>
<i>International and Comparative Law Quarterly</i>	<i>ICLQ</i>
<i>International Business Law Journal</i>	<i>BLJ</i>
<i>International Construction Law Review</i>	<i>ICLR</i>
<i>International Court of Justice. Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders</i>	<i>ICJ Rep.</i>
<i>International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations</i>	<i>IntComp.LLIR</i>
<i>International Journal of Online Dispute Resolution</i>	<i>IJODR</i>
<i>International Law Reports</i>	<i>ILR</i>
<i>International Legal Materials</i>	<i>ILM</i>
<i>International Review of Penal Law</i>	<i>Int.Rev.Penal L</i>
<i>JAR Verklaard. Jurisprudentie Arbeidsrecht</i> Jaarboek	<i>JAR Verklaard</i>
– Bodem	<i>JOBO</i>
– Farmarecht	<i>JFR</i>
– Flora en Fauna	<i>JFF</i>
– ggz en recht	<i>JGGZR</i>
– Huur&Verhuur	<i>JHV</i>
– Ondernemingsrecht	<i>JONDR</i>
– ondernemingsrecht. Effectenrecht	<i>JE</i>
– ondernemingsrecht. Rechtspersonenrecht, Vennootschapsrecht	<i>JRV</i>
– privacy gezondheidszorg	<i>JPG</i>
– Vreemdelingenrecht	<i>JNVR</i>
<i>Journal du Droit International</i>	<i>JDI</i>
<i>Journal of Medical Law and Ethics</i>	<i>JMLE</i>
<i>Juridisch & Fiscaal Tijdschrift Privatisering</i>	<i>TP</i>
<i>Juridisch up to Date</i>	<i>JutD</i>
<i>Juridische Berichten voor het Notariaat</i>	<i>JBN</i>
<i>Jurisprudentie</i>	
– Aanbestedingsrecht	<i>JAAN</i>
– Aansprakelijkheid	<i>JA</i>
– Algemene Bijstandswet	<i>JABW</i>
– Ambtenarenrecht EG	<i>JurAmbt.</i>
– Arbeidsrecht	<i>JAR</i>

– Bescherming Persoonsgegevens	JBP
– Bestuursrecht	JB
– Bestuursrecht Plus	JBplus
– Burgerlijk Procesrecht	JBPR
– en Beschikkingen Mededingingsrecht	JBM
– Gemeenten	JG
– Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen	Jur.II ¹
– Geneesmiddelenrecht	JGR
– Geneesmiddelenrecht plus	JGRplus
– Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen [tot 1990]	Jur.
– Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen [sinds 1990]	Jur. I ¹
– in Nederland	JIN
– Milieurecht	JM
– Onderneming & Recht	JOR
– Onderwijswetten [opgenomen in School en Wet]	JO
– Personen- en Familierecht	JPF
– Sociale Voorzieningen	JSV
– Verhaal Bijstand	JVB
– Verplichte ggz	JVggz
– Vreemdelingenrecht	JV ²
– Wegenverkeerswet	JWR
– Wet werk en bijstand	JWWB
Juristenkrant	Juristenkrant
Justitiële Verkenningen	JV ³
Kamerstukken (Eerste Kamer)	Kamerstukken I
Kamerstukken (Tweede Kamer)	Kamerstukken II
Kwartaalblad Bopz-Jurisprudentie	KBJ
Kort Geding	KG
Kort Geding Kort	KGK
Land- en Tuinbouwbulletin	LTB
Legal Issues of European Integration	LIEI
Leyden Journal of International Law	LJIL
Loonzaken	LZ
Maandblad Belastingbeschouwingen	MBB

1. Zie voorbeeld in 4.4.

2. Zie ook: Justitiële Verkenningen.

3. Zie ook: Jurisprudentie Vreemdelingenrecht.

<i>Maandblad voor Vermogensrecht</i>	<i>MvV</i>
<i>Markt & Mededinging</i>	<i>M&M</i>
<i>Mediaforum</i>	<i>Mediaforum</i>
<i>MigrantenRecht</i>	<i>MR</i>
<i>Milieu & Recht</i>	<i>M en R</i>
<i>Milieurechtspraak</i>	<i>Milieurecht- spraak</i>
<i>Militair Rechtelijk Tijdschrift</i>	<i>MRT</i>
<i>Modern Law Review</i>	<i>MLR</i>
<i>de Naamlooze Vennootschap</i>	<i>De NV</i>
<i>Nederlands Internationaal Privaatrecht</i>	<i>NIPR</i>
<i>Nederlands Juristenblad</i>	<i>NJB</i>
<i>Nederlands Tijdschrift voor</i>	
– <i>Bestuursrecht</i>	<i>NTB</i>
– <i>Burgerlijk Recht</i>	<i>NTBR</i>
– <i>de Mensenrechten</i>	<i>NTM</i>
– <i>Energieright</i>	<i>NTE</i>
– <i>Europees Recht</i>	<i>NtER</i>
– <i>Fiscaal Recht</i>	<i>NtFR</i>
– <i>Handelsrecht</i>	<i>NTHR</i>
– <i>Internationaal Recht</i>	<i>NTIR</i>
– <i>Onderwijsrecht</i>	<i>NTOR</i>
– <i>Rechtsfilosofie & Rechtstheorie</i>	<i>R&R</i>
<i>Nederlandse Jurisprudentie</i>	<i>NJ</i>
<i>Nederlandse Jurisprudentie Feitenrechtspraak</i>	<i>NJF</i>
<i>Nederlandse Jurisprudentie Feitenrechtspraak Strafzaken</i>	<i>NJFS</i>
<i>Nederlandse Jurisprudentie Onteigening</i>	<i>NJO</i>
<i>Netherlands Administrative Law Library</i>	<i>NALL</i>
<i>Netherlands International Law Review</i>	<i>NILR</i>
<i>Netherlands Journal of Legal Philosophy</i>	<i>NJLP</i>
<i>Netherlands Quarterly of Human Rights</i>	<i>NQHR</i>
<i>Netherlands Yearbook of International Law</i>	<i>NYIL</i>
<i>Nieuwsbrief Strafrecht</i>	<i>NbSr</i>
<i>NJCM-Bulletin. Nederlands Tijdschrift voor de Mensenrechten</i>	<i>NJCM-Bulletin</i>
<i>NJkort</i>	<i>NJkort</i>
<i>NtFR Beschouwingen</i>	<i>NtFR-B</i>
<i>Omgevingsrecht Updates</i>	<i>OGR Updates</i>
<i>Onderneming en Financiering</i>	<i>O&F</i>
<i>Ondernemingsrecht. De Naamlooze Vennootschap · TVVS</i>	<i>Ondernemings- recht</i>
<i>Ondernemingsrecht Updates</i>	<i>OGR Updates</i>

Overheid en Aansprakelijkheid	O&A
Pensioenjurisprudentie	PJ
PW. Administratieve en rechterlijke beslissingen voor het notariaat	PW
Permanent Court of International Justice. Advisory Opinions, Judgment Orders	PCIJ Ser.A/B
Permanent Court of International Justice. Reports	PCIJ Rep.
Personen- en familierecht Updates	PFR Updates
Praktijkgids	Prg.
Praktijk Omgevingsrecht	PRO
Praktisch Procederen	PP
Privacy & Informatie	P&I
Privacy en Registratie	P&R
PROCES	PROCES
Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen	PbEG
Publicatieblad van de Europese Unie	PbEU
Publications of the European Court of Human Rights. Judgments and decisions	ECHR, Series A
Publications of the European Court of Human Rights. Pleadings, Oral Arguments and Documents	ECHR, Series B
Recht & Elektronische Media	R&EM
Recht der Werkelijkheid	RdW
Rechtsgeleerd Magazijn Themis	RMThemis
Rechtskundig Weekblad	RW
Rechtspraak	
– Aansprakelijkheids- en Verzekeringsrecht. Praktisch bewerkt	RAV
– Algemene wet bestuursrecht	Rawb
– Arbeidsrecht. Praktisch bewerkt	RAR
– Contractenrecht. Praktisch bewerkt	RCR
– Familierecht. Praktisch bewerkt	RFR
– Financieel Recht. Praktisch bewerkt	RF
– Insolventierecht. Praktisch bewerkt	RI
– Notariaat. Praktisch bewerkt	RN
– Ondernemingsraad	ROR
– Ondernemingsrecht. Praktisch bewerkt	RO
– Sociale Verzekeringen	RSV
– van de Week	RvdW
– Vastgoedrecht. Praktisch bewerkt	RVR
– Zorgverzekering c.a.	RZA
Rechtstreeks	Rechtstreeks
Reclassering	Reclassering

<i>Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye</i>	RCADI
<i>RegelMaat</i>	RegelMaat
<i>Relatierecht en praktijk</i>	REP
<i>Reports of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights</i>	RJ&D ECHR
<i>Review of European Administrative Law</i>	REALaw
<i>Review of International Competition Law</i>	RICL
<i>Revue Belge de Droit International</i>	RBDI
<i>Revue de Droit des Affaires Internationales</i>	RDAI
<i>Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne</i>	RMC
<i>Revue Générale de Droit International Public</i>	RGDIP
<i>Revue Internationale du Droit d'Auteur</i>	RIDA
<i>Revue Trimestrielle de Droit Européen</i>	Rev. trim. de droit européen
<i>Revue Universelle des Droits de l'Homme</i>	RUDH
<i>RZA. Rechtspraak Zorgverzekering c.a.</i>	RZA
<i>Sancties. Tijdschrift over straffen en maatregelen</i>	Sancties
<i>Schip en Schade</i>	S&S
<i>School en Wet. Tijdschrift voor de Onderwijspraktijk</i>	School en Wet
<i>Schuldsanering. Tijdschrift voor schuldhulpverlening en wettelijke schuldsanering</i>	Schuldsanering
<i>SEW/Jurisprudentie EG</i>	SEW/JEG
<i>SEW. Tijdschrift voor Europees en economisch recht</i>	SEW
<i>SJD. Tijdschrift voor sociaal juridische dienstverlening</i>	SJD
<i>Sociaal Maandblad Arbeid</i>	SMA
<i>Sociaal Recht. Nederlands tijdschrift voor sociaal recht</i>	SR
<i>Staatsblad</i>	Stb.
<i>Staatscourant</i>	Stcrt.
<i>Stichting & Vereniging</i>	S&V
<i>Stichtingen, Verenigingen en Vennootschappen</i>	SV&V
<i>Strafblad</i>	Strafblad
<i>The Dovenschmidt Quarterly</i>	DQ
<i>The ICC International Court of Arbitration Bulletin</i>	Bulletin ICC
<i>Tijdschrift Aanbestedingsrecht</i>	TA
<i>Tijdschrift Beslag en Executie in de Rechtspraak</i>	BER
<i>Tijdschrift Conflicthantering</i>	TC
<i>Tijdschrift Erfrecht</i>	TE
<i>Tijdschrift Financiering, Zekerheden en Insolventierechtpraktijk</i>	FIP
<i>Tijdschrift Mededingingsrecht in de Praktijk</i>	MP
<i>Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit</i>	TCC

Tijdschrift Recht en Arbeid	TRA
Tijdschrift Rechtsdocumentatie en -Informatie	TRDE&I
Tijdschrift Vervoer & Recht	TVR
Tijdschrift voor	
– Aanbestedingsrecht	TA
– Agrarisch Recht	Agr.r.
– Ambtenarenrecht	TAR
– Arbitrage	TvA
– Bouwrecht	TBR
– Civiele Rechtspleging	TCR
– Compliance	TvCo
– Consumentenrecht & Handelspraktijken	TvC
– Criminologie	TvC
– de Arbeidsrechtpraktijk	TAP
– de Ondernemingsrechtpraktijk	TOP
– de Politie	TvPol.
– Familie- en Jeugdrecht	FJR
– Financieel Recht	FR
– Fiscaal Ondernemingsrecht	TFO
– Formeel Belastingrecht	TFB
– Gezondheidsrecht	TvGR
– Gezondheidsschade, Milieuschade en Aansprakelijkheidsrecht	TGMA
– Herstelrecht	Tijdschrift voor Herstelrecht
– Huurrecht Bedrijfsruimte	TvHB
– Huurrecht in de Praktijk	HIP
– Insolventierecht	TvI
– Internetrecht	IR
– Jaarrekeningrecht	TvJ
– Mediation	TMD
– Milieuaansprakelijkheid	TMA
– Omgevingsrecht	TO
– Onderneming en Strafrecht	TOS
– Ondernemingsbestuur	TvOB
– Overeenkomst in de Rechtspraktijk	ORP
– Pensioenvraagstukken	TPV
– Praktisch Bestuursrecht	PB
– Privaatrecht	TvPr.
– de Procespraktijk	TvPP
– public governance, audit & control	TPC
– Rechtsgeschiedenis	TvR

– Sanctierecht & Compliance voor ondernemingen	<i>Sanctierecht & Compliance</i>
– Toezicht	<i>TvT</i>
– Veiligheid	<i>TvV</i>
– Vergoeding Personenschade	<i>TVP</i>
<i>Tijdschrift Waar & Wet</i>	<i>WW</i>
<i>Tractatenblad</i>	<i>Trb.</i>
<i>Trema. Tijdschrift voor de rechterlijke macht</i>	<i>Trema</i>
<i>TVVS. Maandblad voor Ondernemingsrecht en rechtspersonen</i>	<i>TVVS</i>
<i>Uitspraken College van Beroep voor het bedrijfsleven (jaarboek)</i>	<i>UCB</i>
<i>Uitspraken Scheidsgerecht voor het Nederlandse Ziekenhuiswezen</i>	<i>Uitspraken SNZ</i>
<i>Uitspraken Sociale Zekerheid</i>	<i>USZ</i>
<i>Uitspraken Tariefcommissie</i>	<i>UTC</i>
<i>United Nations Treaty Series</i>	<i>UNTS</i>
<i>Vakstudie Nieuws</i>	<i>V-N</i>
<i>Vakstudie Nieuws Vandaag</i>	<i>V-N Vandaag</i>
<i>Vastgoed Fiscaal & Civiel</i>	<i>VGFC</i>
<i>Vastgoedrecht</i>	<i>VGR</i>
<i>Vennootschap & Onderneming</i>	<i>V&O</i>
<i>Verkeersrecht</i>	<i>VR</i>
<i>Het Verzekerings-Archief</i>	<i>VA</i>
<i>Verzekeringsrechtelijke berichten</i>	<i>Vrb</i>
<i>Weekblad voor Fiscaal Recht</i>	<i>WFR</i>
<i>Weekblad voor het recht</i>	<i>W</i>
<i>Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie</i>	<i>WPNR</i>
<i>WR. Tijdschrift voor huurrecht</i>	<i>WR</i>
<i>Yearbook of European Law</i>	<i>YEL</i>
<i>Yearbook of the European Convention of Human Rights</i>	<i>Yearbook ECHR</i>
<i>Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht</i>	<i>ZaöRV</i>
<i>Zorg & Verzekering. Actuele informatie in de gezondheidszorg</i>	<i>Z&V</i>

6.6.3 **Wetten, verdragen en andere regelingen**

Advocatenwet	Adv.w
African Charter on Human and Peoples' Rights	AFR
Algemene Kinderbijslagwet	AKW
Algemene nabestaandenwet	Anw
Algemene Ouderdomswet	AOW
Algemene termijnenwet	ATW
Algemene wet bestuursrecht	Awb
Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten	AWBZ
Algemene wet gelijke behandeling	AWGB
Algemene wet inzake rijksbelastingen	AWR
Algemene wet op het binnentreden	Awob
Ambtenarenwet	AW
Amerikaans Verdrag voor de Rechten van de Mens	AVRM
Arbeidsomstandighedenwet	Arbowet
Arbeidstijdenwet	Artw
Arbeidsvoorzieningswet 1996	Avw 1996
Auteurswet	Aw
Belemmeringenwet Landsverdediging	Belwlv
Belemmeringenwet Privaatrecht	Belwp
Beroepswet	Berw
Burgerlijk Wetboek	BW
Colportagewet	Colpw
Communautair Douanewetboek	CDW
Comptabiliteitswet 2001	CW 2001
Coördinatiewet Sociale Verzekering	CSV
Eenvormige Beneluxwet inzake Tekeningen of Modellen	BTMW
Eenvormige Beneluxwet op de merken	BMW
Europees Octrooiverdrag	EOV
Europees Sociaal Handvest (herzien)	ESH (herzien)
Europees Verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (Europees Executieverdrag)	EEX-Verdrag
Europees Verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst	EVO

Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing (European Convention on the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment)	CPT
[Europees] Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden	EVRM
Europese Verordening betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (Europese Executieverordening)	Brussel I
Faillissementswet	Fw
Financiële-verhoudingswet	FVW
Flora- en faunawet	Ffw
Gemeentewet	Gemw
Gerechtsdeurwaarderswet	GDW
Gezondheids- en welzijnswet voor dieren	GWD
Grondwet	Gw
Haags Kinderbeschermingsverdrag van 1961 / Verdrag betreffende de bevoegdheid der autoriteiten en de toepasselijke wet inzake de bescherming van minderjarigen	HKV 1961
Haags Kinderbeschermingsverdrag van 1996 / Verdrag inzake de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning, de tenuitvoerlegging en de samenwerking op het gebied van ouderlijke verantwoordelijkheid en maatregelen ter bescherming van kinderen	HKV 1996
Handelsnaamwet	Hnw
Handelsregisterwet 2007	Hregw 2007
Huisvestingswet	Huisvw
Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten	IVBPR
Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind	IVRK
Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen I	VDV
Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie	IVRD
Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten	IVESCR
Invoeringswet stelselherziening sociale zekerheid	IWS
Invorderingswet 1990	IW 1990

Jachtwet	JW
Kadasterwet	Kadw
Kaderwet financiële verstrekkingen Justitie	Kw FV-Just
Kernenergiewet	KEW
Kieswet	KW
Landbouwkwaliteitswet	LKW
Luchtvaartwet	LVW
Luchtverkeersreglement	LVR
Mededingingswet	Mw
Monumentenwet 1988	Monw 1988
Natuurbeschermingswet 1998	NB-wet 1998
Natuurschoonwet 1928	NSW
Onteigeningswet	Ow
Opiumwet	Opw
Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte	EER-Verdrag
Overgangswet Nieuw Burgerlijk Wetboek	OBW
Penitentiaire beginselenwet	PBW
Penitentiaire maatregel	PM
Pensioenwet	PW
Pleegkinderenwet	PKW
Politiewet 2012	Polw 2012
Prijzenwet	Prijzw
Provinciewet	Provsw
Reglement van Orde van de Eerste Kamer der Staten-Generaal	RvO I
Reglement van Orde van de Tweede Kamer der Staten-Generaal	RvO II
Reglement van orde voor de ministerraad	RvO Minister- raad
Richtlijn 2004/18/EG betreffende de coördinatie van de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor werken, leveringen en diensten (<i>PbEU</i> 2004, L 134)	Aanbestedings- richtlijn
Richtlijn 2004/38/EG betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden (<i>PbEG</i> 2004, L 158)	Burgerschaps- richtlijn
Richtlijn 2006/112/EG van de Raad betreffende het gemeenschappelijke stelsel van belasting over de toegevoegde waarde (<i>PbEU</i> 2006, L 347)	Btw-richtlijn

Richtlijn 2006/123/EG betreffende diensten op de interne markt (<i>PbEU</i> 2006, L 376)	Diensten-richtlijn
Richtlijn 2009/133/EG betreffende de gemeenschappelijke fiscale regeling voor fusies, splitsingen, gedeeltelijke splitsingen, inbreng van activa en aandelenruil met betrekking tot vennootschappen uit verschillende lidstaten en voor de verplaatsing van de statutaire zetel van een SE of een SCE van een lidstaat naar een andere lidstaat (<i>PbEU</i> 2009, L 310)	Fusierichtlijn 2009
Richtlijn 92/43/EEG inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (<i>PbEU</i> 2006, L 363)	Habitatrichtlijn
Richtlijn 95/46/EG betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens (<i>PbEG</i> 1995, L 281)	Privacyrichtlijn
Rijksoctrooiwet 1995	ROW 1995
Rijkswet op het Nederlandschap	RWN
Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden	Statuut
Successiewet 1956	SW 1956
Telecommunicatiewet	TCOMW
Tijdelijke wet beperking inkomensgevolgen arbeidsongeschiktheidscriteria	BIA
Toeslagenwet	TW
Uitleveringswet	UW
Uitvoeringswet huurprijzen woonruimte	UHW
Universele verklaring van de rechten van de mens	UVRM
Verdrag betreffende de bevoegdheid der autoriteiten en de toepasselijke wet inzake de bescherming van minderjarigen / Haags Kinderbeschermingsverdrag van 1961	HKV 1961
Verdrag betreffende de Europese Unie	EU-Verdrag / VEU ¹
Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie	VWEU ¹
Verdrag inzake de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning, de tenuitvoerlegging en de samenwerking op het gebied van ouderlijke verantwoordelijkheid en maatregelen ter bescherming van kinderen / Haags Kinderbeschermingsverdrag van 1996	HKV 1996

1. Zie 3.4.

Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing (UN-Con- vention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)	CAT
Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie	EGA-Verdrag
Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht	WVV
Verordening (EG) 1346/2000 betreffende insolventie- procedures (<i>PbEG</i> 2000, L 160)	Insolventie- verordening
Verordening (EG) 593/2008 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst (<i>PbEU</i> 2008, L 177)	Rome I
Verordening (EG) 864/2007 betreffende het recht dat van toepassing is op niet-contractuele verbintenis- sen (<i>PbEU</i> 2007, L 199)	Rome II
Vreemdelingenwet 2000	VW 2000
Waterschapswet	Wschw
Wegenverkeerswet 1994	WVW 1994
Werkloosheidswet	WW
Wet aanpassing uitkeringsregeling overheveling opslagpremies	WAUOO
Wet aansprakelijkheidsverzekering motorrijtuigen	WAM
Wet administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften	WAHV
Wet algemene bepalingen	Wet AB
Wet algemene bepalingen burgerservicenummer	Wabb
Wet algemene bepalingen omgevingsrecht	Wabo
Wet algemene regels herindeling	Wet ARHI
Wet allocatie arbeidskrachten door intermediairs	Waadi
Wet arbeid en zorg	WAZO
Wet arbeid vreemdelingen	WAV
Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen	WAZ
Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten	Wajong
Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening militairen	Wamil
Wet belastingen op milieugrondslag	Wbm
Wet bescherming persoonsgegevens	Wbp
Wet bestuursrechtspraak bedrijfsorganisatie	Wbbo
Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur	Wet BIBOB
Wet bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen	Wet Bopz

Wet bodembescherming	Wbb
Wet boeten, maatregelen en terug- en invordering sociale zekerheid	Wet BMTI
Wet brutering overhevelingstoelage lonen	BOL
Wet College voor de rechten van de mens	WCRM
Wet educatie en beroepsonderwijs	WEB
Wet financiële betrekkingen buitenland 1994	WFBB 1994
Wet financiering sociale verzekeringen	Wfsv
Wet financiering volksverzekeringen	WfV
Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte	WGBH/CZ
Wet gelijke behandeling op grond van leeftijd bij de arbeid	WGBL
Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen	WGB
Wet geluidhinder	WGH
Wet gemeenschappelijke regelingen	WGR
Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens	Wet GBA
Wet giraal effectenverkeer	Wge
Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen	Wet IOAZ
Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte Werkloze Werknemers	Wet IOAW
Wet inkomstenbelasting 2001	Wet IB 2001
Wet inzake de luchtverontreiniging	Wet LUV0
Wet justitiële en strafvorderlijke gegevens	WJG
Wet Landelijk Bureau Inning Onderhoudsbijdragen	Wet LBIO
Wet luchtvaart	WLv
Wet maatschappelijke ondersteuning	Wmo
Wet medefinanciering oververtegenwoordiging oudere ziekenfondsverzekerden	Wet MOOZ
Wet melding collectief ontslag	WMCO
Wet melding zeggenschap in ter beurze genoteerde vennootschappen 1996	Wmz 1996
Wet milieubeheer	WMB
Wet milieugevaarlijke stoffen	Wms
Wet minimumloon en minimumvakantiebijslag	WML
Wet Nationale ombudsman	WNo
Wet op belastingen van rechtsverkeer	WBR
Wet op de (re)integratie arbeidsgehandicapten	Wet REA
Wet op de accountants-administratieconsulenten	Wet AA
Wet op de bedrijfsorganisatie	Wet BO

Wet op de belasting van personenauto's en motorrijwiel 1992	Wet BPM
Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg	Wet BIG
Wet op de collectieve arbeidsovereenkomst	Wet CAO
Wet op de dividendbelasting 1965	Wet DB 1965
Wet op de economische delicten	WED
Wet op de Europese ondernemingsraden	Wet EOR
Wet op de geneesmiddelenvoorziening	WOG
Wet op de huurtoeslag	Wht
Wet op de identificatieplicht	WID
Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002	WIVD 2002
Wet op de jeugdhulpverlening	WJHV
Wet op de Kamers van Koophandel en Fabrieken 1997	Wet KvK 1997
Wet op de kansspelen	WoK
Wet op de loonbelasting 1964	Wet LB 1964
Wet op de loonvorming	Wet LV
Wet op de motorrijtuigenbelasting 1994	Wet MRB 1994
Wet op de naburige rechten	WNR
Wet op de omzetbelasting 1968	Wet OB 1968
Wet op de ondernemingsraden	WOR
Wet op de Parlementaire Enquête	WPE
Wet op de Raad van State	Wet RvS
Wet op de rechterlijke organisatie	Wet RO
Wet op de rechtsbijstand	WRB
Wet op de Registeraccountants	Wet RA
Wet op de stads- en dorpsvernieuwing	WSDV
Wet op de vennootschapsbelasting 1969	Wet VPB 1969
Wet op het algemeen verbindend en het onverbindend verklaren van bepalingen van collectieve arbeidsovereenkomsten	Wet AVV
Wet op het consumentenkrediet	Wck
Wet op het financieel toezicht	Wft
Wet op het hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek	WHW
Wet op het notarisambt	Wna
Wet op het primair onderwijs	WPO
Wet op het voortgezet onderwijs	WVO
Wet openbaarheid van bestuur	WOB
Wet openbare manifestaties	WOM

Wet opnemng buitenlandse pleegkinderen	WOBP
Wet overdracht tenuitvoerlegging strafvonnissen	WOTS
Wet personenvervoer 2000	WPV 2000
Wet premiedifferentiatie en marktwerking bij arbeidsongeschiktheidsverzekeringen	Wet Pamba
Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren	Wrra
Wet ruimtelijke ordening	Wro
Wet sociale Werkvoorziening	Wsw
Wet structuur uitvoeringsorganisatie Werk en inkomen	Wet SUWI
Wet studiefinanciering 2000	WSF 2000
Wet tarieven gezondheidszorg	WTG
Wet tarieven in burgerlijke zaken	WTBZ
Wet tarieven in strafzaken	WTS
Wet ter voorkoming van Witwassen en financiering van terrorisme	WWFT
Wet terugdringing beroep op de arbeidsongeschiktheidsregelingen	Wet TBA
Wet terugdringing ziekteverzuim	Wet TZ
Wet toezicht beleggingsinstellingen	Wtb
Wet toezicht financiële verslaggeving	Wtfv
Wet toezicht effectenverkeer 1995	Wte 1995
Wet toezicht kredietwezen 1992	Wtk 1992
Wet toezicht natura-uitvaartverzekeringsbedrijf	Wtn
Wet toezicht verzekeringsbedrijf 1993	Wtvb 1993
Wet uitbreiding loondoorbetalingsplicht bij ziekte	Wulbz
Wet vermindering afdracht loonbelasting en premie voor de volksverzekeringen	WVA
Wet verplichte deelneming in een bedrijfstakpensioenfonds 2000	Wet Bpf 2000
Wet vervoer gevaarlijke stoffen	WVGS
Wet vervoer over zee	WVZ
Wet voorkeursrecht gemeenten	WVGem
Wet voorkoming verontreiniging door schepen	WVVS
Wet Waardering onroerende zaken	Wet WOZ
Wet Wapens en munitie	WWM
Wet Werk en bijstand	WWB
Wet Werk en inkomen naar arbeidsvermogen	WIA
Wet ziekenhuisvoorzieningen	WZV
Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering	Rv
Wetboek van Koophandel	WvK
Wetboek van Militair Strafrecht	WvMSr

Wetboek van Strafrecht	<i>Sr</i>
Wetboek van Strafvordering	<i>Sv</i>
Winkeltijdenwet	<i>WTW</i>
Woningwet	<i>Wonw</i>
Zaai- en Plantgoedwet	<i>ZPW</i>
Ziektewet	<i>ZW</i>
Zorgverzekeringswet	<i>Zvw</i>

LITERATUUR

APA Publication Manual 2010

Publication Manual of the American Psychological Association, Washington D.C.: American Psychological Association 2010. (Een Nederlandstalige APA-handleiding staat op Tilburguniversity.edu (zoek op *APA stijl*.)

The Bluebook 2008

The Bluebook. A Uniform System of Citation. Compiled by the Editors of the Columbia Law Review, the Harvard Law Review, the University of Pennsylvania Law Review and The Yale Law Journal, Cambridge Mass.: Harvard Law Review Association 2008.

Van Dale 2010

Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal, Utrecht: Van Dale Lexicografie 2010 (ook online).

Deckmyn 2003

V. Deckmyn, *Guide to European Union Information*, Maastricht: European Institute of Public Administration 2003.

Het Groene Boekje 2005

Het Groene Boekje. Woordenlijst Nederlandse taal (samengesteld door het Instituut voor Nederlandse Lexicologie in opdracht van de Nederlandse Taalunie), Den Haag: Sdu 2005, woordenlijst.org.

Interinstitutionele schrijfwijzer

Interinstitutionele schrijfwijzer, Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie, publications.europa.eu/code/nl/nl-000100.htm.

Juridische verwijzingen 2012

Juridische verwijzingen en afkortingen (samengesteld door de Interuniversitaire Commissie Juridische Verwijzingen en Afkortingen), Mechelen (B.): Kluwer 2012.

Koops & Van der Wees 2001

B.J. Koops & L. van der Wees, 'Verwijzen naar elektronische bronnen', *NJB* 2001, afl. 11, p. 521-524.

Kottenhagen-Edzes, Van Koppen & Kottenhagen 1988

P.A. Kottenhagen-Edzes, P.J. van Koppen & R.J.P. Kottenhagen, *Verslag doen van juridisch onderzoek*, Arnhem: Gouda Quint 1988.

The Maroonbook 2013

The Maroonbook. The University of Chicago Manual of Legal Citation (edited by the *University of Chicago Law Review*), Chicago: University of Chicago Law Review 2013.

Multilingual Glossary of Abbreviations 1994

Multilingual Glossary of Abbreviations, Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie 1994. (Nederlandse titel: *Meertalig afkortingenlexicon*.)

OSCOLA 2012

OSCOLA. The Oxford University Standard for Citation of Legal Authorities, Oxford: University of Oxford, Faculty of Law 2012, www.law.ox.ac.uk/publications/oscola.php.

Renkema 2012

J. Renkema, *Schrijfwijzer*, Den Haag: Sdu 2012.

Schuijt 1995

G.A.I. Schuijt, 'Over de ergerniswekkende luiheid van juridische auteurs, over voetnoten, bibliografieën en ander klein (?) grut', *NJB* 1995, afl. 25, p. 931-932.

De Volkskrant Stijlboek 2006

De Volkskrant Stijlboek, Den Haag: Sdu 2006.

Van der Wees & Renden 2013

J.G.L. van der Wees & W.G. Renden, *Internet voor Juristen*, Den Haag: Recht.nl 2013, www.internetvoorjuristen.nl.

TREFWOORDENREGISTER

Verwezen wordt naar de paragraafnummers.

aanbevolen citeerwijze 1.4, 2.2.7, 2.2.9-2.2.10, 4.4

aanhalingstekens 2.2, 2.2.5, 2.2.7, 2.2.14

Aanwijzingen voor de regelgeving 3. 6.2

afkorting

– algemeen 6.1, 6.6.1

– algemeen taaldomein 6.1

– Europees recht 3.4.1, 4.4

– hoofd- of kleine letters 6.2

– in bronvermelding 1.1, 1.3.1

– meervoudsvorm 6.5

– parlementaire stukken 3.3.1-3.3.3

– punt 6.3

– tijdschrifttitel 1.4.2, 2.2.7, 2.2.16, 6.6.2

– titulatuur 6.4

afkortingenlijst

– algemeen 6.6.1

– internationale instellingen 6.6.1

– rechterlijke instanties en begrippen 6.6.1

– tijdschriften en publicatiebronnen 6.6.2

– universiteiten 6.6.1

– verdragen 6.6.3

– wetgeving 6.6.3

aflevering 1.4.3, 2.2.7

aldus 1.3.1

anders 1.3.1

annotator 4.3

artikel *zie* krantenartikel, tijdschriftartikel *of* wetsartikel

artikelsgewijs commentaar, interne verwijzing 1.6.4

auteur(s)

– algemeen 1.2.1-1.2.5, 1.4.2, 2.1-2.2.2

– bewerking 2.2.10

– boekbespreking 2.2.8

- bundelbijdrage 1.4.2, 2.2.3-2.2.5
- elektronische publicatie 1.5
- heruitgave 2.2.11
- interview 2.2.13
- krantenartikel 2.2.14
- losbladige uitgave 1.4.2, 1.4.5, 2.2.9
- preadvies 2.2.6
- tijdschriftartikel 1.4.3, 1.4.4, 2.2.7
- verslag, rapport 2.2.13, 2.2.15
- vertaling 2.2.12
- auteurloze publicatie 1.4.2, 1.4.5, 2.1, 2.2.1, 2.2.14-2.2.15
- a.w. 1.1, 1.2.1, 1.3.1
- bewerker(s) 1.4.2, 2.2.10
- bijdrage in boek *zie* bundelbijdrage
- bijlage, interne verwijzing 1.6.3
- bijwerkdatum 1.5.2, 2.2.9
- blz./p./pp. 1.3.1, 6.5
- boekbespreking 2.2.8
- boektitel
 - algemeen 2.2-2.2.1
 - boekbespreking 2.2.8
 - buitenlandse publicatie 2.2.16
 - bundel 2.2.3-2.2.5
 - dissertatie 2.2.2
 - handboek 2.2.10
 - heruitgave 2.2.11
 - oratie 2.2.2
 - vertaling 2.2.12
- bronvermelding 1.1
- buitenlandse publicatie 2.2, 2.2.3, 2.2.12, 2.2.16
- buitenlandse rechtspraak 4.4
- bundel 1.4.2, 2.2.3-2.2.5 (feestbundel)
- bundelbijdrage 1.4.1-1.4.2, 1.4.5, 2.2.5
- cf. 1.3.1
- conclusie A-G/P-G 4.3
- cursivering 2.2, 4.3
- Den Haag/'s-Gravenhage 4.3
- digital object identifier 1.5.4
- dissertatie 2.2.2
- DOI 1.5.4
- druk 2.2.1
- ECLI 4.2
- eindnoot 1.1, 1.2.3-1.2.4, 1.4.1
- elektronische bron 1.5

- European Case Law Identifier 4.2
- Europese Unie 3.4, 4.4
- e.v. 1.3.1
- facsimile-uitgave 2.2.11
- feestbundel 2.2.4
- figuur, interne verwijzing 1.6.1
- frequent geactualiseerde uitgave 1.4.2, 1.4.5, 1.5, 2.2.9
- 's-Gravenhage/Den Haag 4.3
- handboek 1.4.2, 1.4.5, 2.2.10
- Handelingen Eerste en Tweede Kamer 3.3.3
- heruitgave 2.2.11
- herziening gerechtelijke kaart 4.3
- hoofdletters
 - algemeen 5
 - in afkortingen 6.2
 - in jurisprudentieverwijzing 5
 - in titelbeschrijving 2.1-2.2.1, 2.2.16
 - in wet- en regelgeving 3.1, 3.4.2
- hoofdstuk, interne verwijzing 1.6.2
- ibidem 1.1
- idem 1.2.1-1.2.2
- internationale organisaties
 - rechtspraak 4.4
 - wet- en regelgeving 3.5
- interne verwijzingen 1.6
- internet 1.5
- interview 2.2.13
- jaar van uitgave
 - boek 2.2.1
 - buitenlands tijdschrift 2.2.16
 - elektronische bron 1.5
 - heruitgave 2.2.11
 - in verkorte literatuurverwijzing 1.4
 - krantenartikel 2.2.14
 - losbladige uitgave 2.2.9
 - onbekend 2.2.1
 - parlementaire stukken 3.3.1-3.3.3
 - tijdschrift 2.2.7
 - verslag 2.2.13
 - vertaling 2.2.12
 - wet- en regelgeving 3.1
- jaargang 2.2.7, 2.2.16
- jurisprudentie
 - algemeen 4.1
 - bronnen 4.1-4.4
 - buitenlandse rechtspraak 4.4

- Europees recht 4.4
- hoofdletters 5
- internationale rechtspraak 4.4
- jurisprudentielijst 4.5
- ongepubliceerd 4.3
- partijnaam 4.3, 4.4
- roepnaam 4.4
- verwijzing 1.2-1.2.7, 4.2
- volgorde rechterlijke instanties 4.5
- vormgeving 4.3, 4.4
- Kamerstukken *zie* parlementaire stukken
- krantenartikel 2.2.14
- l.c. 1.1, 1.2.1, 1.3.1
- landelijk jurisprudentienummer 4.2
- literatuurlijst 1.1, 2
- literatuurverwijzing 1.2-1.2.7, 1.4
- LJN 4.2
- losbladige uitgave 1.4.2, 1.4.5, 2.2.9
- mede-auteur 1.4.2, 2.2.1, 2.2.10
- mr/mr. 6.4
- noot (onder jurisprudentie) 4.3
- noten (eindnoot, verwijzende noot, voetnoot)
 - algemeen 1.1, 1.2-1.2.4, 1.3.1, 1.4
 - doornummers 1.2.2, 1.3.2
 - plaatsing in hoofdtekst 1.3.3
 - vormgeving 1.3.1, 1.4
- nummer
 - aflevering 1.4.3, 2.2.7
 - jaargang 2.2.7, 2.2.16
 - onderdeel 1.3.1, 1.4, 1.6
 - pagina 1.3.1, 1.4, 1.6
 - paragraaf 1.4, 1.6.2
 - parlementair stuk 3, 3.3
 - publicatie 1.4.3, 2.2.7
 - rol 4.3, 4.4
 - voetnoot 1.3.2
 - zaak 4.3, 4.4
- o.c. 1.1, 1.2.1, 1.3.1
- onderdeel 1.3.1, 1.4, 1.6
- ondertitel *zie* subtitel
- ongepubliceerde tekst 2.2, 2.2.15
- oratie 2.2.2
- p./pp./blz. 1.3.1, 6.5
- pagina-aanduiding
 - afkorten 1.3.1, 6.5
 - algemeen 1.3.1, 1.4, 1.6

- buitenlandse publicatie 2.2.16
- bundelbijdrage 1.4.1, 2.2.5
- krantenartikel 2.2.14
- losbladige uitgave 2.2.9
- tijdschriftartikel 2.2.7
- volledig, of exacte pagina 1.4
- paragraaf
 - in literatuur- en jurisprudentieverwijzing 1.4, 2.2.9, 4.3
 - interne verwijzing 1.6.2
- parlementaire stukken 1.2-1.2.7, 2.1, 3, 3.3
- plaats van uitgave 2.2.1
- pleadvies 2.2.6
- proefschrift *zie* dissertatie
- Publicatieblad EG/EU* 3.1, 3.4
- publicatienummer 1.4.3-1.4.4, 2.2.7
- punt
 - in afkorting 6.3-6.4
 - in noot 1.3.1
 - in titelbeschrijving 2.2
- Raad van Europa 3.5
- radioprogramma 2.2.14
- rapport, nota e.d. 1.2.1-1.2.4, 1.4.2, 2.1, 2.2.15
- recensie *zie* boekbespreking
- rechtsoverweging 4.3
- redactie 1.4.2, 2.2.3-2.2.4
- rolnummer 4.3, 4.4
- scriptie 2.2.15
- serie 1.4.5, 2.2-2.2.1
- Staatsblad* 3.1
- Staatscourant* 3.1
- subtitel 2.2
- supplementnummer 2.2.9
- t.a.p. 1.1, 1.2.1, 1.3.1
- tabel, interne verwijzing 1.6.1
- televisieprogramma 2.2.14
- terugverwijzende noot 1.2.2
- themanummer 2.2.7
- tijdschriftartikel 1.4.3-1.4.4, 2.2.7
- tijdschriften, afkortingen 6.6
- titelbeschrijving 1.4, 2.2
- titulatuur 2.2-2.2.1, 6.4
- Tractatenblad* 3.1
- uitgever
 - algemeen 2.2.1
 - heruitgave 2.2.11
 - onbekend 2.2.1

- verdrag 3.1
- Verenigde Naties 3.5
- versieverschil commentaar 1.5, 2.2.9
- verslag 2.2.13
- vertaling 1.4.2, 2.2.12, 2.2.16
- verwijssystemen
 - algemeen 1.2-1.2.7
 - verkort verwijzen 1.2.1, 1.2.3, 1.2.5, 1.2.7, 1.4.2-1.4.5
 - voluit verwijzen 1.2.2, 1.2.4, 1.2.6-1.2.7, 1.4.1
 - verwijzen in eindnoot 1.2.3-1.2.4, 1.2.7
 - verwijzen in hoofdtekst 1.2.5-1.2.7
 - verwijzen in voetnoot 1.2.1-1.2.2, 1.2.7
- verwijzende noot 1.2.1-1.2.2
- vgl. 1.3.1
- voetnoot 1.1, 1.2.1-1.2.2, 1.2.7, 1.4
- volume (jaargang) 2.2.7, 2.2.16
- voorletters en voorvoegsels auteur 1.4.2, 2.1-2.2.1
- voorwoord 2.2
- webadres 1.5
- wet- en regelgeving
 - afkorting 6.2-6.3, 6.6.3
 - citeertitel 3.1
 - Europees recht 3.4.2
 - hoofdletters 3.1, 3.4.2, 6.2
 - in literatuurlijst 2.1
 - vermelding totstandkomingsdatum 3.1
 - vermelding publicatiebron 3.1
 - verwijzingen 1.2-1.2.7, 1.4.2
- wetsartikel 3.2-3.2.2, 6.5
- wetswijziging 3.1
- World Wide Web 1.5
- zaaknummer 4.3, 4.4
- zie ook 1.3.1
- zittingsplaats 4.3
- z.j. / z.p. 2.2.1